

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐

เรื่องตำนานเมืองระนอง

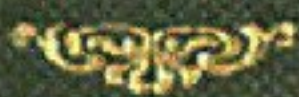
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียง

สมาชิกในสกุลณระนองพิมพ์ที่อุทิศ ๙ ฉวย

สำนักพระเศวตพระคุณ

เมื่อเสด็จเลียบมณฑลภูเก็ต

พ.ศ. ๒๔๗๑

Handwritten text in a stylized script, possibly a signature or decorative element, located on a rectangular piece of paper pasted onto a larger sheet.

ห้องกรมพระจันทบุรีนฤนาถ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

๑๕๕.๓

๖๐๗
๗/๑

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐

เรื่องตำนานเมืองระนอง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียง

สมาชิกในสกุลพระสงฆ์แห่งสกล ๗ ถวาย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระกำแพงราชานุภาพ
เมื่อเสด็จโดยทางชลภูเกิด

พ.ศ. ๒๔๗๑

๓๘๑๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

१५१.३

१४११

१५५१

१.५०

คำนำ

พวกสมาชิกสกุลพระนองมอญฉันท์ให้อำมาตย์เอก พระยาทวี
วัฒนากกร (คอบุ๋น หนอง) มาแจ้งความยังราชบัณฑิตยสภา
ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมมณฑลภูเก็ตถึงเมืองพระนอง
ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๓ นี้ บรรดาสมาชิกสกุลพระนองพร้อมใจ
กันจะสนองพระเดชพระคุณในการรับเสด็จที่เมืองพระนอง และเนื่องใน
การนี้ปรารถนาจะพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ เป็นของถวายและจ่ายแจก
สักเรื่อง ๓ ขอให้ราชบัณฑิตยสภาช่วยเลือกหาเรื่องหนังสือซึ่งเห็นสมควร
และรักการพิมพ์ให้ตามประสงค์

ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วยความคำวิของพวกสมาชิกสกุลพระนอง และ
คิดว่าหนังสือซึ่งจะพิมพ์แรกนั้น จะหาเรื่องใดอันจะเหมาะสมเหมือนเรื่อง
ตำนานเมืองพระนองหาไม่ ด้วยเป็นเรื่องเนื่องกับสกุลพระนองมาแต่
เดิม ทั้งมีเหตุการณ์ในพงศาวดารเกี่ยวเนื่องกับเมืองพระนองก็หลายเรื่อง
แต่เรื่องราวแยกย้ายกันอยู่ในท้องตราข้าง ในจดหมายเหตุข้าง แม้
พระราชนิพนธ์ว่าด้วยเมืองพระนองก็มีหลายแห่ง นอกจากหนังสือเก่าตัว
ข้าพเจ้าเองก็ไปเคยไปเมืองพระนองหลายครั้ง ทั้งไปคุ้นเคยกับชนผู้ใหญ่
ในสกุลพระนองมาแต่ก่อนก็มาก พอจะแต่งเชื่อมเรื่องให้ติดต่อกันเป็น
ตำนานได้ จึงได้เรียบเรียงเรื่องตำนานเมืองพระนอง และขอให้พระยา
ทวีวัฒนากกรทำบัญชีลำดับชั้นวงศ์สกุลกับช่วยหารูปต่างๆ มาให้บ้าง ก็
พิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้

๑๖ พฤษภาคม

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

ว่าด้วยผู้รับประมวลภาษีอากรผลประ โยชน์คึกวิธีก่าไร หน้า	๒๗
ว่าด้วยผลร้ายที่เกิดจากการที่ผู้รับประมวลคึกทาก่าไร	๒๘
ว่าด้วยเงินกุดที่เมืองระนองก่าเวีย	๒๘
สำเนาใบบอกพระยารัตนเศรษฐีเรื่องเงินกุดก่าเวีย	๓๐
ว่าด้วยเงินกุดที่เมืองภูเก็ทก่าเวีย	๓๒
สำเนาใบบอกพระยามนตรีสุริยวงศ์เรื่องเงินกุดก่าเวีย	๓๓
ว่าด้วยเพิ่มก่าลงรักษาเมืองภูเก็ท	๔๓
ไปรคให้พระยารัตนเศรษฐีเป็นพระยาคำรงสุจริต จางวาง	
ก่ากัยเมืองระนอง	๔๓
สำเนาสารตราตั้งพระยารัตนเศรษฐีเป็นพระยาคำรงสุจริต	๔๔
สำเนาสารตราตั้งพระศรีโลหภูมิพิทักษ์เป็นพระยารัตนเศรษฐี	๔๗
พระยาคำรงสุจริตจัดการเรื่องทรัพย์สินสมบัติ	๔๘
พระยาคำรงสุจริตถึงอนิจกรรม	๕๐
สำเนาสารตราพระราชทานคำจารึกช่องสุยพระยาคำรงสุจริต	๕๐
สำเนาคารึกย้ายที่ช่องสุยพระยาคำรงสุจริต	๕๔
ทรงตั้งหลวงบริรักษ์โลหพิสัยเป็นพระอัยยวงคตทศรักษา	๕๖
ตอนที่ ๕ รับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	
ที่เมืองระนอง	๕๘
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบแหลม	
มะลายู	๕๘

(๓)

พระราชนิพนธ์ว่าด้วยเมืองระนอง	หน้า	๕๘
เสด็จจากเมืองตระถึงเมืองระนอง	”	๕๘
เสด็จประทับที่เมืองระนอง	”	๖๕
เสด็จประพาสตลาดเมืองระนอง	”	๖๖
เสด็จไปบ้านพระยาระนอง	”	๖๗
พระราชทานชื่อสถานที่ในเมืองระนอง	”	๖๘
เสด็จไปทอศพระเนตรที่ฝั่งศพพระยาคำรังสุวิฑ	”	๖๘
ว่าด้วยการปกครองเมืองระนอง	”	๗๐
เสด็จกลับจากเมืองระนอง	”	๗๒
พระราชทานที่ฝังศพสกุลพระนอง	”	๗๒
สำเนาพระราชหัตถเลขาพระราชทานที่ฝังศพสกุลพระนอง	”	๗๓
สำเนาสารตราพระราชทานที่ฝังศพสกุลพระนอง	”	๗๔
โปรดให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊) เป็น ผู้ว่าราชการเมืองตรัง	”	๗๗
ประวัติสกุลพระนองสมัยที่มณฑลเทศาภิบาล	”	๗๗
ตอนที่ ๖ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณเมืองระนอง	”	๗๕
เสด็จเยี่ยมมณฑลชุกชีใต้	”	๗๘
เสด็จถึงเมืองระนอง	”	๘๐
พระราชทานพระแสงราชศัสตราสำหรับเมืองระนอง	”	๘๓
คำถวายชัยมงคล	”	๘๒

พระคำรัสทอຍ	หน้า	๔๔
เสด็จประพาสที่ช่องสุยศฬสกุลณระนอง	”	๔๗
ทอศพระเนตรระฆ่าพะม่า	”	๔๘
เสด็จจากเมืองระนอง	”	๔๙
ลำดับวงสกุลณระนอง	”	๕๑
สกุลณระนองชั้นที่ ๓	”	๕๑
สกุลณระนองชั้นที่ ๒	”	๕๒
สกุลณระนองชั้นที่ ๓	”	๕๗

บัญชี

๑	เหมืองแร่คึกคักเหมืองระนอง	หน้า ๒
๒	เหมืองแร่คึกคัก เหมืองระนอง	” ๒
๓	ช่องสุบพระยาคำรังสุวิต (คอซู้เจียง)	” ๕๐
๔	ตลาดเก่าครึ่งพระยาคำรังสุวิต (คอซู้เจียง)	” ๖๖
๕	ทางไปพม่าร้อนเหมืองระนอง	” ๖๖
๖	พม่าร้อนเหมืองระนอง	” ๖๖
๗	ทางเข้าบ้านผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง	” ๖๘
๘	สวนจันทร์ เมืองระนอง	” ๖๘
๙	กลองสุบยาแคงคั้นแรก ของพระยาคำรังฯ (คอซู้เจียง)	” ๖๘
๑๐	วังรัตนรังสรรค์ เมืองระนอง	” ๗๐
๑๑	วังรัตนรังสรรค์เมืองระนอง	” ๗๐
๑๒	ช่องสุบพระยาคำรังสุวิต (คอซิมก๊อง)	” ๗๒
๑๓	ช่องสุบ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมขี้)	” ๗๔
๑๔	รูปพระยาคำรังสุวิตฯ (คอซู้เจียง)	” ๘๐
๑๕	รูปพระยาคำรังสุวิต (คอซิมก๊อง)	” ๘๒
๑๖	รูปหลวงศรีสมบัตย์ (คอซิมจ้าว)	” ๘๔
๑๗	รูปพระยาอภัยภูงค์คตทศรักษา (คอซิมจิม)	” ๘๖
๑๘	รูปพระยารุณราชโกศากร (คอซิมเต็ก)	” ๘๘
๑๙	รูปพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมขี้)	” ๑๐๐

ตำนานเมืองระนอง

ตอนที่ ๑ ตำนานในโบราณสมัย

เมืองระนองเดิมเป็นแต่เมืองชนของเมืองชุมพรวมาแต่สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เจ้าเมืองมีบรรพาคักกเป็นหลวง เรียกชื่อตามนามเมืองว่า “หลวงระนอง” แต่รับตราตั้งจากกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับเจ้าเมืองชนทั้งปวง ประเพณีกำหนดอาณาเขตต์ในการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ เขาธาตุนั้นตั้งเป็นหลัก มีเมือง (จักวา) ราชวอย การต่าง ๆ ในเมืองเหล่านั้นขึ้นอยู่กับบัญชาของเจ้ากระทรวงในราชธานี เป็นตำแหน่งมณฑลราชธานี ภายนอกมณฑลราชธานีออกไป เขา “หัวเมือง” เป็นหลัก (กำหนดว่าเป็นหัวเมืองเอก หัวเมืองโท หรือหัวเมืองตรี ตามขนาด) หัวเมืองหนึ่งก็มีเมืองชนราชวอยและบัญชาทำนองเดียวกับมณฑลราชธานี เป็นมณฑล ๆ ไป ทั้งนี้ หัวเมืองใดอาณาเขตต์กว้างขวางก็มีเมืองชนมาก หัวเมืองใดอาณาเขตต์แคบก็มีเมืองชนน้อย และเมืองชนนั้นกำหนดด้วยท้องที่สักแต่ให้พนักงานปกครองต่างเมืองไปมาถึงกันได้ ในวันหนึ่งหรือสองวัน (ในสมัยเมื่อทางคมนาคมยังกันดาร) เพื่อจะได้บอกข่าวและช่วยเหลือกันเมื่อเกิดเหตุการณ์ ส่วนจำนวนผู้คนพลเมืองในท้องที่จะมีมากหรือน้อยไม่ถือเป็นข้อสำคัญในการตั้งเมืองชน เพราะผู้คนมักย้ายไปถ้ายมาได้ง่าย

ในบรรดาหัวเมืองทางแหลมมลายูที่คงมาแต่โบราณ เมืองชุมพร
 ปรากฏพิศกัยเพื่อน้อยอย่างหนึ่งที่ไม่มีความเมือง เหมือนเมืองไชยา
 เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองปัตตานี และเมือง
 กลางเมืองตะกั่วทุ่ง ทางฝ่ายตะวันตก ล้วนมีโบราณวัตถุปรากฏอยู่รู้ได้
 ว่าเป็นเมืองมาแต่โบราณ แต่ส่วนเมืองชุมพร ข้าพเจ้าผู้แต่งหนังสือนี้
 ให้ค้นหาแล้ว ยังมีไค้พบโบราณวัตถุเป็นสำคัญ บางทีจะเป็นด้วยเหตุ
 ๒ อย่าง คือมีที่กำเนิดไม่พอคนมากอย่าง ๓ และอยู่ตรงคอแหลมมลายูมัก
 เป็นสมรภูมิรบพุ่งกันตรงนั้น จึงไม่สร้างบ้านเมือง แต่ก็ตั้งรักษาเป็น
 เมืองกำน เมืองชุมพรจึงไค้มีคักกเป็นหัวเมืองชั้นตรีมาอาณาจักรนครศรีธรรมราช
 ทะเลทั้ง ๒ ฝ่ายมาแต่โบราณ เมืองชั้นของเมืองชุมพรทางฝ่ายตะวันออก
 มี ๕ เมือง ลำดับแต่เหนือลงไปไค้ คือ เมืองปะทิว ๑ เมืองท่าแซะ ๑
 อยู่ข้างเหนือหัวเมืองชุมพร เมืองตะโก ๑ เมืองหลังสวน ๑ อยู่ข้างไค้
 ทางฝ่ายตะวันตกมี ๓ คือ คือ เมืองตระ ๑ เมืองมลิวัน (เคียวน้อยอยู่ใน
 แคนอังกฤษ) ๑ เมืองระนอง ๑

เมืองระนองอาณาจักรนครศรีธรรมราชทางเหนือคือเมืองตระ ทางตะวันออกคือ
 เมืองหลังสวน ทางไค้คือเมืองตะกั่วป่า ทางตะวันตกเป็นทะเลและคือเขตต์
 เมืองมลิวัน ในพื้นเมืองระนองเช่นภูเขาไทยมากมีไค้มีที่ราบ ราษฎรทำ
 ไร่นาปากจึงมีไค้มีผู้คนพลเมือง แต่ว่าเป็นท้องที่มั่วแต่บุกทังบนภูเขา
 และคามที่ราบ ชาวเมืองจึงหาเลี้ยงชีพด้วยชกแว่บุกขายมาแต่โบราณ
 ฝ่ายรัฐบาลจะผ่อนผันให้ราษฎรเป็นผล จึงกำหนดให้ส่งส่วยบุกแทน
 รัชการอย่างอนมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนในสมัยกรุงรัตน

เหมืองแร่ตะบุก เมืองระนอง

เหมืองแร่ดิบกุด เมืองระนอง

โกสินทร์ (เห็นจะเป็นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ หรือก่อนนั้นไม่ทราบแน่) ให้
 มีเจ้าภาษีรับผูกจากอากรคิยุก คือ ภาษีบำรุงการชุกแร่และมีอำนาจที่จะขอ
 และระงับช่วยคิยุกในแขวงเมืองตระตอลกลงมาจนเมืองระนอง โทษ
 ขอมสัญญาส่งคิยุกแก่รัฐบาลขละ ๕๐ ภาวา (คิคชัตราในเวลานั้นภาวา ๓
 หนัก ๓๕๐ ซึ่ง เป็นคิยุก ๓๕,๐๐๐ ซึ่ง) เป็นอย่างนี้มาจนปลายรัชกาล
 ที่ ๓ ครั้นเมื่อขมะโรง พ.ศ. ๒๔๘๗ ในคอชู้เจียง (ซึ่งภายหลังได้
 เป็นที่พระยาคำวงศ์วิริต มหิศรภักดี ผู้เป็นต้นสกุลนครนอง) เข้ามา
 ยื่นเรื่องราวต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขอประมูลอากรคิยุกแขวงเมืองตระ
 และระนองจนเป็นขละ ๕๓ ภาวา หรือคิคเป็นเงินราคาภาวาละ ๕๗ เทียบณ
 รวมเป็นเงินอากรขละ ๒,๐๖๕ เทียบณ ได้รับพระราชทานพระบรมราชา
 นุญาต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้
 ตั้งในคอชู้เจียงเป็นที่หลวงรัตนเศรษฐีตำแหน่งขุนนางนายอากรแต่เดิมมา
 มีสำเนาท้องตราพระคชสีห์ทรงหลวงรัตนเศรษฐีความพิสดารดังนี้

ตราตั้ง (คอชู้เจียง) เป็นหลวงรัตนเศรษฐี

หนึ่งคือ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยวาทกรมพาทู สมุห
 พระกระทรวงมหาดมมาถึงพระยาเพชรกำแพงสงคราม พระยาชุมพรและ
 กรมการเมืองชุมพร เมืองตระ เมืองระนอง

ควบเงินเจียงเข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร ทำเรื่องราวให้กราบ
 บังคมทูลพระกรุณาว่า อากรคิยุกเมืองระ หลวงจำเริญวานิชทำอยู่ที่
 ระนอง ทังคา ขางวัน สระสัมเข็น ๔ ค่ายล เป็นอากรขละ ๕๐ ภาวา
 เงินเจียงเห็นว่าเกิดแม่แร่คิยุกยังมีอยู่มาก จะขอชักชวนไทยจีนแขก

มาทำเหมืองใหญ่ เหมืองแร่ ชกร่อนแม่แร่ซึ่งที่ปลายคลองปากจั่น
 ตำบลหนึ่ง หนองตำบลหนึ่ง ทั้งคาตำบลหนึ่ง พอนรังตำบลหนึ่ง
 บางรตำบลหนึ่ง สระสี่เหลี่ยมตำบลหนึ่ง กะเปอร์ ฟากแม่น้ำแขวง
 หนองตำบลหนึ่ง รากกรุกตำบลหนึ่ง ตำบลบางพระหนึ่ง แขวงเมือง
 ตะโกที่หากทรายขาวปลายคลองตะโกตำบลหนึ่ง เข้ากัน ๓๐ ตำบล
 โรงกลวงเก็บตังขยที่เมืองระนองแล้ว จะขอตั้งโรงกลวงขึ้นใหม่อีก
 ที่บางพระตำบลหนึ่ง ปลายคลองปากจั่นโรงหนึ่ง รากกรุกโรงหนึ่ง
 กะเปอร์โรงหนึ่ง หากทรายขาวโรงหนึ่ง แต่ข่มะเส็งสียตศกขยแรกทำ
 ระขอประมูลอากรขนทุกเกล้าทุกกระหม่อมถวายแก่ ๓ ภาราก่อน เข้ากัน
 เป็นอากรเก็บอากรประมูลยละ ๔๓ ภารา ถ้าทำหมคอากรครบขยมีภาษ
 ถ้าไรจะบอกทุกเกล้าทุกกระหม่อมถวายขยอีกทุกขย ๆ จึงนำเอาเรื่องราว
 ขึ้นแจ้งขยกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบ ไ้มาละของอุลัพระบาทแล้ว
 ทรงพระกรุณาตรัสเห็นเกล้าเห็นอกกระหม่อมสั่งว่า อากรคยยกเมืองตระ
 เมืองระนองนั้น หลวงจำเวญวานิชรับทำมากหลายขยแล้วไม่เ็นภาคภูมิ
 ขยไ้ อากรจำนวนขยเดาะเบื้อญุศกส่ง มะโรงก็ยงค่าง จะให้หลวง
 จำเวญวานิชทำอากรคยยกเมืองตระ เมืองระนองสียค้อไป อากรก็ค่าง
 ทขทำมากขย ซึ่งเงินเจียงจะรับทำอากรคยยกเมืองตระ เมืองระนอง
 เก็บ ๔๐ ภารา ประมูล ๓ ภารา เข้ากัน ๔๓ ภารานั้น ก็ให้เงินเจียง
 รับทำอากรค้อไปเถิด ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้เงินเจียงเ็นทหลวง
 รัตนเศรษฐีนายอากร พระราชทานเสื่อเข็มชายก้านแบ่งตัวหนึ่ง เื่อ
 มังกรนำเงินตัวหนึ่ง แพรขาวท่มเพลาะหนึ่ง แพรขาวท่มผนหนึ่ง ผ้า

ลูกคุ้มกันวิสัยของหลวง ซึ่งให้ออกมาสำหรับโรงกลวงนั้น มาใช้สอย
 สำหรับทวงแม่แ้วกียุกของราษฎร อย่าให้ขึ้นเพื่อลูกคุ้มใหญ่แปลก
 ปลอมมาทวงแ้วกียุกของราษฎรให้เหลือเกิน ถ้าแ้วราษฎรไ้แม่แ้ว
 กียุกมาทวงขึ้น โรงกลวงมากน้อยเท่าใดก็คิกเงินให้ค่าแม่แ้วของราษฎร
 ให้ครบ อย่าให้ทำฎกาให้ราษฎรเจ้าของแ้วให้ ใ้ความยากแค้นเคือคร้อน
 ถ้าสุขกลงไ้แม่แ้วกียุกจะทำเป็นคียุกย่อยใช้สอย ซอขายกันกลางบ้าน
 กลางเมือง ก็อย่าให้เรียกเขาเคือคียุกเลย ถ้าผู้ใดระเอาคียุกย่อย
 ย่อยไปซอขายจำหน่ายนออกประเทศ ก็ให้เจ้าเมืองกรมการนายอากร
 กากยักนคิตราคียุกย่อยเรียกเคือคียุกภาวระ ๒ เหวียญ อย่าให้
 ผู้ใดเอาคียุกย่อยซึ่งยังไม่คิตราเรียกเคือ คิกลอยออกไป
 ซอขายนออกบ้านนอกเมืองไ้เป็นอันขาดที่เคือว ถ้าเรียกเงินเคือคียุก
 จำนวนขี้ไ้ไ้มากน้อยเท่าใด ก็ให้เจ้าเมืองกรมการทำทางว่าจำนวน
 เงินเคือคียุกบนนั้นเท่านั้น บอกส่งเงินและทางว่าวเขาไปยังกรุงเทพ
 พระมหานครขทุกขี้ ไ้ทำตราเหล็กสำหรับคอกพิมพ์คียุกย่อย
 มอขให้ออกมากข้หลวงรัตนเศรษฐิ์ทวยแล้ว หนึ่งเป็นอย่างธรรมเนียม
 นายอากรคนใหม่คนเก่ารับอากรค้อกัน นายอากรคนใหม่ค้อรับรอง
 และโรงกลวง โรงกงษิ์ เรือใหญ่ เรือน้อย เครื่องมือใช้สอยแม่แ้ว
 มุสตะทางและถ่านค้อนายอากรคนเก่า คิกราคาให้นายอากรคนเก่า
 ตามอย่างธรรมเนียมเมืองพังงาเมืองตะกั่วข่าทำมาแต่ก่อน หนึ่งให้
 หลวงรัตนเศรษฐิ์กำขี้ห้ามปรามข่าวและทนายสมักรพรรคพวกซึ่งทำอากร
 ค้อกันนั้น อย่าให้ค้อหากันเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ลักข่างม้าโคกระบือ

ตอนที่ ๒

ขกเมืองระนองเป็นหัวเมืองจัตวา

ถึงรัชกาลที่ ๔ เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๓๘๗ เป็นปีที่ ๔ ในรัชกาล
นั้น ตำแหน่งเจ้าเมืองระนองว่าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร
เลื่อนบรรพการศักดิ์หลวงรัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) ขึ้นเป็นพระรัตนเศรษฐี
เจ้าเมืองระนอง แต่ยังคงเป็นเมืองขึ้นของเมืองชุมพรต่อมา มีตำแหน่ง
ตราพระยศสีหน้าเมือง ดังนี้

ตราเจ้าเมืองตั้งพระรัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง)

เป็นเจ้าเมืองระนอง

หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ สมท
พระกระลาโหม มาถึงพระยาเพชรกำแพงสงคราม ผู้สำเร็จราชการเมือง
ชุมพร ก็ขมมีใบขอกเข้าไปแต่ก่อนว่า หลวงระนองช่วยตั้งแก้กรรม
ที่เจ้าเมืองว่างเปล่าอยู่ จึงนำหนังสือขอกพระยาชุมพรขึ้นกราบบังคมทูล
แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลี
พระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า
เมืองระนองเป็นเมืองอากรกียกอบฝ่ายทะเลตะวันตก ล้อแหลมเขตต์แดน
ใกล้กับอังกฤษสำคัญอยู่ เจ้าเมืองยังหาไม่ จะไว้ใจแก่ราชการ
ไม่ได้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าหลวงรัตนเศรษฐีทำอากรกียกมาช้านาน

ให้พระรัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จราชการเมืองระนองตั้งใจทำราชการ
 ผลของพระเดชพระคุณโดยสุจริต ให้มีจิตต์โอบอ้อมอารีแก่สมณ
 พราหมณาจารย์กรรมการไพร่บ้านพลเมืองลูกค้ำวานิช ให้อยู่เย็นเป็นสุข
 อย่างกระทำข่มเหงกรรมการไพร่บ้านพลเมือง ให้ไต่ความยากแค้น
 เกือคร้อนแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งใด

ประการหนึ่งกรรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยว่างเปล่าอยู่ เห็นว่าผู้ใดไต่
 ราชการก็ให้ปรึกษากับพระยาชุมพร จัดแจงตั้งแต่งขึ้นไว้ ให้ครบตาม
 ตำแหน่ง แล้วให้พระยาชุมพรออกเข้าไปณกรุงเทพมหานคร เจ้า
 พนักงานจะได้ตั้งแต่งออกมาให้ตามอย่างตามธรรมเนียม

ประการหนึ่งถ้าราษฎรจะเกี้ยวข้อง ด้วยคดีฟ้องหากกล่าวโทษ แก่กัน
 เป็นแต่ความเล็กน้อย ก็ให้พระรัตนเศรษฐี และกรรมการพิจารณา
 ว่ากล่าวให้สำเร็จที่เมืองระนอง ถ้าเป็นความมหันตโทษชั้ใหญ่ให้ส่งไป
 บังเมืองชุมพร ชำระว่ากล่าวตามอย่างตามธรรมเนียมสืบมาแต่ก่อน
 ถ้าจะพิจารณาพิพากษา ว่ากล่าวคดีของราษฎรให้เป็นยศเป็นธรรมโดย
 อ.บกชาญาณ อย่าเห็นแก่หน้ายศยศลอาμισสินจ้างสินบนเข้าด้วยฝ่ายโจทก์
 ฝ่ายจำเลย กลยเท็จเป็นจริงกลยจริงเป็นเท็จ กลยเกลื่อนเนื้อความ
 แพ้เป็นชนะ ชนะเป็นแพ้ ให้ราษฎรไต่ความเกือคร้อนยากแค้น
 และกระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเท่าไร แต่
 สิ่งใดสิ่งหนึ่งใด

อนึ่งถ้าเป็นระกูลการถึงเทศกาลทำนา ให้ตั้งเตือนว่ากล่าวแก่อาณา
 ประชาษฎร ให้ชักชวนกันทำไร่นา ให้เต็มภาคภูมิ ให้ไต่ผลเมล็ดข้าว

จงมาก จะไ้เป็นกำลังราชการทำบุญให้ท่านเป็นกุศลสืบไป แล้ให้
 ขอรายงานน้ำฝนเข้าไปยังเมืองชุมพรเนือง ๆ เมืองชุมพรจะไ้ยกเข้า
 ไปยังนครเทพพระมหานคร

อนึ่งช่วยสาอากรซึ่งขึ้นท้องพระคลังมีอยู่ในแขวงเมืองระนองมาก
 น้อยเท่าใด ถึงงวดถึงบ้จะสั่งก็ให้พระรัตนเศรษฐีว่ากล่าวแก่เจ้าพนักงาน
 ให้คุมเอาช่วยสาอากรของหลวงเข้าไปส่งยังเมืองชุมพรงทุกงวดทุกบ้
 เมืองชุมพรจะไ้ส่งเข้าไปนครเทพพระมหานคร

ประการหนึ่งให้พระรัตนเศรษฐีชำระบัญชีค่าช่วยและเลขสมพักษรร
 อาคัย เลขสำหรับเมืองระโททก็ไปอยู่แห่งใดตำบลใด ก็ให้ชำระเอา
 ตัวคนมาอยู่ตามเดิมแล้ให้รับบัญชีเลขไพร่พลเมือง สมสังักพันข้าพระ
 โยมสงฆ์ช่วยสอง กองช่างตราภูมิคุ้มห้ามมีอยู่ณแขวงหัวเมืองระนอง
 มากน้อยเท่าใด และเลขพลเมือง เลขกำน เลขกองนอก คงสักทหมวกโค
 กองโทให้คักเอาบัญชีให้รู้จำนวนเลขไว้ ให้แน่นอน มีราชการชุกค้ำคิน
 มาประการใด จะไ้กะเกณฑ์ราชการทันที

อนึ่งเลขหมวกโคกองใดซึ่งหลบหนีไปแอบแฝงอยู่ มีไ้สักข้อมือ
 ใช้ราชการแผ่นดินนั้น ให้พระรัตนเศรษฐีว่ากล่าวชักชวนเกลี้ยกล่อม
 ให้มาตั้งบ้านตั้งเรือนให้เป็นภาคภูมิ ลงท่ามาหากินให้บ้านเมืองบริบูรณ์
 มั่งคั่งจะไ้ใช้ราชการสืบไป

และทุกวันนี้ทางทะเลเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม พระรัตนเศรษฐีจะสั่ง
 เงินอากรขมมาณเมืองชุมพรนั้น หนทางตั้งแต่เมืองระนองจะมาเมืองตระ

ทางเปลี่ยว จะคุมเงินมาแต่ตามลำพังกรมการเมืองระนองจะไว้ใจ
 ไม่ได้ ให้พระยาชุมพรแต่งกรมการเมืองตระจักแวง
 เรือไปรับข้อมันขึ้นมาสักลำหนึ่ง ๒ ลำ มาถึงเมืองชุมพรแล้วก็จักแวง
 เรือและกรมการกำกับคุมเอาเงินอากรของหลวงส่งเข้าไปให้ ถึงกรุงเทพ
 พระมหานคร อย่าให้เป็นอันตราขายตามทางไว้เป็นอันชากที่เคี้ยว

อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้พระรัตนเศรษฐีกรมการ
 และขุนหมื่นนายอำเภอแขวงเมืองระนอง ไปพร้อมด้วยกรมการฉวักวา
 ขารามกระทำสักยานุสัถย์ต่อใต้ผ้าละของอุลัพระบาท กราบถวายบังคม
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิ
 ษฐานเจ้าอยู่หัว รัชพระราชทานถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาบละ ๒ ครั้ง ตาม
 อย่างธรรมเนียมจงทุกขยับยาให้ชาก

ประการหนึ่งจะมีใจประภีพัทธรักใคร่ลูกสาวหลานสาวกรมการ และ
 อาณาประชาราษฎร์ผู้ใด ก็ให้แต่งเข้ามาแก้ไต่ว่ากล่าวสู่ขอตามอย่าง
 ธรรมเนียม ห้ามอย่าให้กระทำข่มเหงดูคร่ำเอาลูกสาวหลานสาว
 กรมการและอาณาประชาราษฎร์มาเป็นภรรยา ให้ราษฎรได้ความยากแค้น
 เกือกร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้

อนึ่งเมืองระนองอยู่ชายทะเลล่อแหลม จะไว้ใจแก่ราชการไม่ได้
 ให้พระรัตนเศรษฐี จักแวงเรือและคนสรรพไปท่วยเครื่องสาครราวูชให้
 พร้อมสรรพ ลากทะเลรักษาปากน้ำตามอ่าวคั้งแขวงเมืองระนองจง

กวดขัน อย่าให้สลักศัตร์เล็กกลอกเข้ามากกระทำร้ายแก่โรงกงมียและ
บ้านเมืองได้เป็นอันขาด แล้วคอบระวังสืบสวนข่าวคราวราชการ ได้
ข่าวราชการมาประการใดก็ให้เร่งรีบออกไปยังเมืองชุมพร และหัวเมือง
ต่อกันโดยเร็ว เมืองชุมพรระไทย์ออกส่งเข้าไปยังกรุงเทพพระมหานคร
ประการหนึ่ง พระรัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง ทำ
ราชการฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถ้าราชการผันแปรประการใด ก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวายทราบโดยข้อ
ราชการให้ช้อย่างทุกประการ สุดแต่อย่าให้เสียราชการไปได้

อนึ่งให้พระรัตนเศรษฐี กำชับห้ามปรามบุตร์ภรรยาเสมียนตนาย่าว
และทาส อย่าให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ฉกชิงฉ้อกระบัต เอา
พิศกุทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ลูกกำ
วานิช และทำลายพระพุทธรูป พระสถูปพระเจดีย์ พระวิหาร การเปรียญ
วัดวาอาราม ฆ่าช้างเอางาและขนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณ ตัดต้นไม้อันมีผล
ช้อขายสิ่งของต้องห้าม กระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย
ห้ามปรามเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งใดเป็นอันขาดทีเดียว

ครั้นถึงท้องตราใช้ ก็ให้พระยาชุมพรกรมการจำลองลอกเอาท้อง
ตราทั้งไว้ ประหวนสังคันทรา และตราจำนำ เลขสำหรับที่สารบาน
บัญชี เลขสมพลเมือง กฎหมายกระทรวงความเก่าใหม่ ซึ่งมีอยู่

สำหรับเมืองระนองมากน้อยเท่าใด ให้แก่พระรัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จ

ราชการเมืองระนองเข้ารับราชการผลของพระเดชพระคุณสืบไป

หนังสือมาฉนวนพุด เกษณ ๓๐ ขึ้น ๓๕ ค่ำ จุลศักราช ๓๒๓๖

๔
ขชาติฉก

ครารูปคนถือดาบประจำครัว คราพระคชสีห์น้อยประจำฉก

ต่อมาความปรากฏว่า รัฐบาลอังกฤษจัดการปกครองหัวเมืองซึ่ง
ได้ไปจากพระมอแก้วขึ้นขึ้น โดยลำดับมาถึงที่ต่อแดนพระราชอาณาเขตต์

ทางทะเลตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ

ราชดำริว่า เมืองตระและเมืองระนองเป็นเมืองขึ้นอยู่กับเมืองชุมพร

ระรักษาราชการทางชายแดนไม่สะดวก จึงโปรดฯ ให้ยกเมืองตระ

และเมืองระนองขึ้นเป็นหัวเมืองจัตวา ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ส่วน

เมืองระนองนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์พระรัตน

เศรษฐี คอชูเจียง ขึ้นเป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๕ มีสำเนาสารตราพระคชสีห์นำเมืองดังนี้

สำเนาสารตราเมืองตั้งพระยารัตนเศรษฐี (คอชูเจียง)

เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯ มาถึงหลวงศรี

โกลภูมิผู้ช่วยราชการ หลวงอินทศิวิปลักษณ์ หลวงพรหมภักดี กรมการ

ผู้รักษาเมืองระนอง

กัวยมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสรสิงหนาทคำรัสเหนือ
 เกต้ำ ๑ ตั้งว่า เมืองระนองแต่ก่อนเป็นเมืองขึ้นเมืองชุมพร บ้านเมือง
 ก็อยู่ในข้ากรุงกว้างหาเป็นภูมิฐานบ้านเมืองไม่ ทรงพระกรุณาโปรด
 เกต้ำ ๑ ตั้งให้พระรัตนเศรษฐีให้เป็นผู้สำเร็จราชการรักษาบ้านเมือง พระ
 รัตนเศรษฐีชักชวนเกลี้ยกล่อมไทยจีนให้มาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่
 เป็นเป็นสุข บ้านเมืองบริบูรณ์มั่งคั่งชุกกว่าแต่ก่อนมาก พระรัตนเศรษฐี
 ้วยทำอากรคึกพระราชาทรวพยของหลวงทวีมากชุกกว่าแต่ก่อน พระรัตน
 เศรษฐีเข้ามาเฝ้าทูลละออง ๑ ครังนี้ทรงพระราชดำริว่า พระรัตนเศรษฐี
 ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านานหามิระวางในข้าราชการแต่
 สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ เป็นคนมีความชอบมาก พระรัตนเศรษฐีก็เป็นผู้ใหญ่
 ควรจะเลื่อนบรรดาศักดิ์พระรัตนเศรษฐีขึ้นให้ควรแก่ความชอบ จะได้เป็น
 พระเกียรติยศแก่นานาประเทศ จึงโปรดเกต้ำ ๑ พระราชทาน
 ตัญญาบัตรเลื่อนพระรัตนเศรษฐีขึ้นเป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้สำเร็จ
 ราชการเมืองระนอง ให้ถือศักดินา ๒๐๐๐ ให้พระราชทานเครื่องยศแก่
 พระยารัตนเศรษฐี หมวกจีบคำรุททองคำ ๑ ลูกประคำทองสาย ๑
 ฉากหมากทองคำ ๑ คนโททองคำ ๑ เสือมังกร ๑ เสือเขมร ๑
 ผ้าส่านท่มอนผัน ๑ ผ้าแพรสีชมพูสียแดง ๑ ผ้าแพรเงินเจ้าขาวเพลิง ๑
 ผ้าขุมเขมรผัน ๑ รวม ๓๐ สิ่ง ให้ยกเมืองระนองมาขึ้นกรุงเทพ ๑
 และให้พระยารัตนเศรษฐีตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ ประพฤติ
 การแต่ที่ชอบที่ควรต่างพระเนตรพระกรรณ โดยพระราชกำหนดกฎหมาย
 กิจอ่านทำนุบำรุงบ้านเมืองให้บริบูรณ์มั่งคั่งให้ ชิงชุกกว่าแต่ก่อน ให้สัม

แก่ทรงพระมหากรุณาชยเลียง จะไ้มีความเจริญถาวรสืบต่อไป ถ้ามี
 ราชการสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ให้พระยารัตนเศรษฐีผู้สำเร็จราชการกรมการบอก
 ให้กรมการถือเข้ามา วางเวร กรุงเทพ ฯ ตาม กระจงวอเหมือนอย่าง
 หัวเมืองชนกรุงเทพ ฯ ทั้งปวง ถัดถึงกำหนดส่งเงินภาษีอากรก็ยก
 พระราชทรัพย์ของหลวงเมือใด ก็ให้ยกหนังสือแจ้งกรมการคุมเข้า
 ไปส่งต่อเจ้าพนักงานกรุงเทพ ฯ อย่าให้เงินอากรพระราชทรัพย์ของ
 หลวงค้างล่องงวดยไปไ้ อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้
 พระยารัตนเศรษฐีไปพร้อมด้วยพระหลวงขุนหมื่นกรมการนายอากร นาย
 กอง นายทมวก ฅพระอารามจำเพาะพระพักตรพระพุท้อเจ้า พระอรรณ
 เจ้า พระสงฆเจ้า ข่ายหน้าค้อกรุงเทพ ฯ กระทำสัตยานุสัคย์ค้อไ้
 ฝาดะของอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรายถวายบังคม
 รัยพระราชทานน้ำพระพิพพจนส์คยาบละ ๒ ครั้งตาม อย่าง อรรณนิยมอย่า
 ให้ขาด และให้พระยารัตนเศรษฐีประพฤกการรักษาย่านเมือองตามพระ
 ราชสัญญาบัตรและท้องตราค้อออกมาครั้งนครั้งก่อนจงทุกประการ
 สวรรคตมาฉวัน ๒ ฯ ๘ คำ บั้อจค้วาคค้”

๓๐

ในคราวที่พระราชทานสัญญาบัตรพระยารัตนเศรษฐี คอชู้เจียงนั้น
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระ
 ราชทานสัญญาบัตรนายคอชิมก๊วง (ซึ่งไ้เป็นพระยารัตนเศรษฐีและ
 พระยาคำรงสุจริตเมือในรัชชกาลที่ ๕) ผู้เป็นบุตร ให้เป็นทหลวงศรี
 โสทภูมิตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมือองระนองค้ว.

วิธีการปกครองหัวเมืองในสมัยเมื่อแรกยกเมืองระนองขึ้นเป็นหัวเมืองรัตนันั้น ยังเป็นแบบโบราณ คือเจ้าเมืองกรมการได้แต่ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นผลประโยชน์แทนเงินเดือน และต้องบำรุงบ้านเมืองไทยลำพัง แต่อาจทำไร่นาค้าขายหาผลประโยชน์ได้ จะเรียกราษฎรใช้สอยในกิจการของตนก็ได้ มีข้อห้ามเพียงอย่าให้ผู้นอกค้ำให้อาณาประชาราษฎรได้ความเดือดร้อน ส่วนการเก็บภาษีอากรนั้นนอกจากเงินส่วยซึ่งมาเปลี่ยนเป็นรัชชูปการในรัชกาลที่ ๖ ไปแล้ว ให้มีเจ้าภาษีนายอากรประมาณครึ่งร้อยคนไปจากในกรุงเทพฯ ฯ อำนาจเห็นอรรถตามหัวเมืองจึงมีอำนาจเจ้าเมืองกรมการในการปกครองอย่าง ๑ อำนาจเจ้าภาษีนายอากรในการเรียกเก็บภาษีอย่าง ๑ หัวเมืองใดเป็นหัวเมืองใหญ่เจ้าเมืองเป็นคนสำคัญ เจ้าภาษีนายอากรก็อ่อนน้อมด้วยจำต้องอาศัยความอนุเคราะห์ของเจ้าเมืองจึงจะเร่งเรียกภาษีอากรได้สะดวกในเมืองนั้น ถ้าเป็นเมืองไม่สำคัญและเจ้าเมืองเป็นแต่คนชั้นสามัญ เจ้าภาษีนายอากรก็มีผู้บงการแม่เงินชวนเข้าหุ้นส่วนในการเก็บภาษีอากรในเมืองนั้นก็มี พระยาระนอง (คอซู้เจียง) เป็นพ่อค้าชุกก่อน แล้วมาเป็นเจ้าภาษีนายอากรที่เมืองระนองอยู่เมื่อก่อนเป็นเจ้าเมือง รัชชานาญการในท้องที่อยู่แล้ว ครั้นใดเป็นผู้ว่าราชการเมืองก็แลเห็นว่าจำต้องรวมอำนาจทั้ง ๒ อย่างนั้นไว้ด้วยกันจึงจะปกครองบ้านบำรุงบ้านเมืองได้สะดวก และเป็นประโยชน์ทั้งในราชการและในส่วนตัวเองด้วย จึงขอรับผูกขาดเก็บภาษีอากรเมืองระนองด้วยก็ได้รับอนุญาตจากกรุงเทพฯ ฯ ตามประสงค์ เพราะในสมัยนั้นเมืองระนองเป็นอย่างไรว่า “อยู่สุคราผล่าฟ้าเขี้ยว” พวก

กรุงเทพ ฯ ที่รับทำภาษีอากรเป็นอาชีพไม่มีใครปรารถนาหรือกล้าจะรับ
 ไปเก็บภาษีอากรถึงเมืองระนอง พวกที่อยู่ในท้องถิ่นก็ไม่มีทุนและกำลัง
 พงจะประมูลสู้พระยารัตนเศรษฐีได้ ภาษีอากรที่เก็บณเมืองระนองใน
 สมัยนั้นมี ๕ อย่าง คือเก็บภาษีคอกที่ออกจากเมืองอย่าง ๑ เก็บภาษีสิน
 ค้าขาเข้าเมือง ๓๐๐ ชัก ๓ คามราคาอย่าง ๑ ภาษีฝิ่นอย่าง ๑ ภาษี
 สุราอย่าง ๑ ภาษีย่านเมืองอย่าง ๑ เรียงรวมกันทั้ง ๕ อย่างว่า “ภาษี
 ผลประโยชน์”

ลักษณะการที่ให้มีว่าราชการเมืองรับผูกขาดเก็บภาษีผลประโยชน์ทั้ง
 ว่าจะมา ก็เหมือนระเทศชนกเมืองระนองก่อน ครั้นเห็นว่าเสียประโยชน์
 ก็จึงขยายที่ออกไปถึงเมืองที่ไกลเคียง คือเมืองตะกั่วป่า เมืองพังงา
 และเมืองภูเก็ต ที่เป็นประโยชน์สำคัญนั้น คืออำนาจในการปกครอง
 และอำนาจในการเก็บภาษีอากร รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การที่
 รวมอำนาจเช่นนั้น ถ้าเป็นแต่แลแต่เคเคิน ๆ ก็เหมือนจะเห็นทางให้ราษฎร
 ได้รับความเดือดร้อน เพราะเจ้าเมืองจำต้องเก็บเงินภาษีอากรส่งพระคลัง
 ให้ได้ยอดเท่านั้น ๆ ถ้าเก็บได้มากกว่านั้นขึ้นไปเท่าใดก็เป็นกำไรของ
 เจ้าเมือง ถ้าเก็บได้น้อยไป เจ้าเมืองก็ต้องขาดทุน เจ้าเมืองมีอำนาจ
 ยิ่งก็ขบขัญราษฎรก็ักน่าจะเรียกเร่งเอาเงินภาษีอากรให้เกินพิกัดอัตรา
 เพระหากำไร แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น ก็ยังมีเครื่องขบขัญอยู่ใน
 ทางเศรษฐกิจ คือหัวเมืองเหล่านั้นผู้คนพลเมืองมีน้อย แต่มีแรคคูน
 ซึ่งเป็นของมีราคาอยู่ในแผ่นดินมาก จำต้องมีคนมากสำหรับเป็นแรงงาน
 ขุดคอกขุดขนจำหน่าขนจึงจะเกิดผลประโยชน์มาก เจ้าเมืองที่รับทำภาษี

ผลประโยชน์ไม่ใช่แค่จำเป็นต้องปกครองเอาใจมิให้ราษฎรในท้องถิ่น
 ถานไปอยู่อื่นเท่านั้น ยังต้องพยายามชวนช่วยหากคนจากที่อื่นเข้ามา
 อยู่ในเมืองเพื่อเพิ่มเติมแรงงานสำหรับชกคึกคักให้ มีมากขึ้น อีกประ
 การ ๓. ถ้ายังมีผู้คนเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้นเพียงใด กำไรของเจ้า
 เมืองซึ่งพึงได้ ในภาษีอากรทั้ง ๕ อย่าง ซึ่งรวมเรียกว่าภาษีผลประโยชน์
 ก็ยิ่งมากขึ้นเพียงนั้น ความอนันเป็นเครื่องขยงกันมิให้เจ้าเมืองกคช
 ราษฎรในเมืองของตนอยู่ในตัว

พระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) ปกครองท่านบำรุงเมืองระนอง
 ไทบวักกิ่งกล่าวมา บ้านเมืองก็มีความเจริญ ส่วนตัวก็มีทรัพย์สินสมบัติ
 เพิ่มพูนขึ้น ไทคองห่างไกลหงวนชนทเมืองเกาะหมากสำหรับซื้อขายสินค้า
 ของเมืองระนอง และขยายการทำเหมืองแร่คึกคักข้ามเขาบรรทัดเข้ามา
 จนในแกนเมืองหลังสวน ใช้ทุนและกำลังของห้างไกลหงวนบำรุงการค้า
 ขายในเมืองหลังสวนเจริญขึ้นอีกเมือง ๓. จึงไปรค ๗ ให้ยกเมืองหลัง
 สวนขึ้นเป็นเมืองรักษาความมาชนกรุงเทพ ๗ เหมือนอย่างเมืองระนอง

เมื่อพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) ยังเป็นพ่อค้าอยู่ที่เมืองพังงา
 ในรัชกาลที่ ๓ นั้น ไทหญิงไทยชาวเมืองเป็นภริยา มีบุตรด้วยกัน
 ๕ คน

คนที่ ๓ ชื่อคชฉิมแจ้ง ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาลที่ ๕
 เป็นที่หลวงศรีไคหภูมิพิทักษ์ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้ว
 ถึงแก่กรรมในตำแหน่งนั้น

คนที่ ๒ ชื่อคชชิมกัถง ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาล
ที่ ๕ เป็นท้าวหลวงศรีโศภณพิทักษ์ ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระศรี
โศภณพิทักษ์และ เป็นพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการ เมืองระนองแทน
บิดา ต่อมา ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาจักรีสุริยาคมทิศรัถกิจ สมุห
เทศาภิบาลมณฑลชุมพร

คนที่ ๓ ชื่อคชชิมทิว ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาลที่ ๕
เป็นหลวงศรีสมบัติ ผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้วถึงแก่กรรม

คนที่ ๔ ชื่อคชชิมขิม ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาล
ที่ ๕ เป็นหลวงแล้วเลื่อนเป็นพระศรีโศภณพิทักษ์ ผู้ช่วยราชการเมือง
ระนอง แล้วได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาอภัยภูงคตทิวรักษา ผู้ว่าราชการเมือง
ตระบุรี (เป็นตำแหน่งกิตติมศักดิ์ กว้างในชั้นหลังมาเมืองตระบุรีตั้งเป็น
อำเภอขึ้นเมืองระนอง)

คนที่ ๕ ชื่อคชชิมเต็ก ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในรัชกาล
ที่ ๕ เป็นพระแล้วเลื่อนเป็นพระยาจตุรราชโกศการ ผู้ว่าราชการเมือง
หลังสวน

เมื่อพระยารัตนเศรษฐี (คชชชิม) ไปอยู่ที่เมืองระนองแล้วมี
บุตรเกิดด้วยภรรยาคนอื่น ๓ เป็นที่ ๖ ชื่อคชชิมขี้ ถวายตัวเป็นมหาด
เล็กในรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นท้าวหลวงบริรักษ์ โสภ
วิสัย ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้วเลื่อนเป็นท้าวพระอัครวงศ
ภักธิรักษาผู้ว่าราชการเมืองตระบุรี (เมืองยังขึ้นหัวเมืองจัตวา) ต่อมา
ได้เลื่อนเป็นพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี ผู้ว่าราชการเมืองทริ
แล้วเลื่อนขึ้นเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

หอสมุดกลาง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ ๓

เรื่องตั้งข้าหลวงประจำหัวเมืองฝ่ายตะวันตก

ทั้งแต่รัฐบาลยอมให้เจ้าเมืองวิญญูชาติเก็บภาษีอากรผลประโยชน์หัวเมืองฝ่ายตะวันตกในรัชกาลที่ ๕ ก็กล่าวมาในตอนก่อน เมืองพังกา (รวมกับเมืองตะกั่วทุ่ง) ส่งเงินภาษีอากรเข้าพระคลังยี่สิบ ๒๖,๘๖๐ บาท เมืองภูเก็ตยี่สิบ ๓๗,๓๖๐ บาท เมืองตะกั่วป่ายี่สิบ ๒๖,๘๖๐ บาท เมืองระนองยี่สิบ ๔,๗๒๐ บาท ถึงตอนปลายรัชกาลที่ ๕ ในยุโรปต้องการชอกชุกมากขึ้น ก็ชุกก็ขึ้นราคา ผู้ที่ทำเหมืองชุกในแหลมมลายูทั้งในแคว้นอังกฤษและตามหัวเมืองในแคว้นไทยพากันไต่ถามไรรวยมาก ผู้ที่ปรารถนาจะหาผลประโยชน์ในการทำเหมืองชุกก็มีมากขึ้น และเมื่อในรัชกาลที่ ๕ นั้นพ่อค้าจีนอยู่ที่เมืองสิงคโปร์คนหนึ่ง แซ่ตันชอกิมเจ็ง ประกอบการค้าขายติดต่อกับกรุงเทพฯ ๑ ตัวเองก็ได้เข้ามาเฝ้าเห็นคุ้นเคยชอบพระราชอัธยาศัยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งให้เป็นข้าหลวงพิเทศพาณิชย์ ต่อมาทรงพระราชดำริว่ารัฐบาลสยามควรจะมีกงสุลคอยดูแลรักษาประโยชน์ของไทยอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ และหลวงพิเทศพาณิชย์ตันชอกิมเจ็งเป็นผู้ซึ่งอังกฤษนับถือ จึงโปรดฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระพิเทศพาณิชย์ ตำแหน่งกงสุลสยามณะเมืองสิงคโปร์ พระพิเทศพาณิชย์เป็นพ่อค้าไทยอาชีพ ครั้นเห็นว่าการทำเหมืองชุกไต่ถามไรรวยมากและคนฝักฝ้ายอยู่กับไทย จึงคิดจะเข้ามาทำ

เหมืองกบฏในแคว้นสยามทางหัวเมืองฝ่ายตะวันตก เมื่อขยาย พ.ศ. ๒๔๐๘
 เข้ามากรุงเทพฯ ๑ กราบบังคมทูล ๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ขอไปตรวจกบฏที่เมืองตระบุรีเมืองระนอง เมืองหลังสวน และ
 เมืองตะกั่วป่า ก็โปรด ๑ พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามประสงค์
 และให้มีข้าหลวงไปด้วย เมื่อไปตรวจตลอดท้องที่แล้ว พระพิทักษ์
 พาณิชย์ขอพระราชทานทำเหมืองกบฏที่เมืองตระบุรี ซึ่งยังไม่มีผู้ใด
 รั้งทำมาแต่ก่อน ฉะฉวยในเวลานั้นเกิดมีชอวิตกของรัฐบาลขึ้นเนื่องด้วย
 เมืองตระบุรี เหตุด้วยฝรั่งเศษชกคลองสุเอซในประเทศอียิปต์สำเร็จได้
 พวกฝรั่งเศษก็พากันคิดจะหาชกคลองท่าของเดียวกันในประเทศอื่นต่อไป
 มีฝรั่งเศษขงำพวกคิดจะชกคลองแต่เมืองตระบุรีมาออกเมืองชุมพร
 ให้เป็นทางใช้เรือกำปั่นจากยุโรปไปถึงเมืองจีนเร็วขึ้นได้หลายวันโดยมี
 กิ่งอ้อมแหลมมะลายูไปทางเมืองสิงคโปร์ ถึงคิดแผนที่และเรียกชื่อ
 ว่า "คลองตระ" ความคิดของฝรั่งเศษในเรื่องคลองตระครั้งนั้น เป็น
 แต่เลื่องลืออวดว แต่ยังไม่ปรากฏในทางราชการว่ารัฐบาลฝรั่งเศษจะ
 สนับสนุนสักเพียงใด แต่ฝ่ายไทยก็เห็นได้ว่าถ้าฝรั่งเศษมีอำนาจถึงได้
 ชกคลองตระในครั้งนั้นคงจะมีผล ๒ อย่าง คือเสียแก่นกินพระราชอาณา
 เขตทางแหลมมะลายูมีมากขึ้นอย่าง ๑ เสียประโยชน์การค้าขาย
 ของอังกฤษทางเมืองเกาะหมากและสิงคโปร์ด้วยจะมีเรือไปค้าขายน้อย
 ลงอย่าง ๑ ก็ยังเห็นความสำคัญในส่วนไทยอีกข้อ ๑ ก็คือให้
 อังกฤษเชื่อว่าไทยมีใ้สนับสนุนฝรั่งเศษในเรื่องจะชกคลองนั้น เมื่อ
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้

เป็นคหบดีเข้ารับประมูลเป็นเจ้าภาษีในเมืองนั้น ๆ และไม่มีผู้ใดกล้าแข่ง
 ประมูลมาก่อน มิได้เป็นผู้เก็บภาษีโดยเป็นตำแหน่งเจ้าเมือง แต่
 ส่วนการทำงานบำรุงบ้านเมือง เช่น ทำถนนหนทาง หรือให้ผลประโยชน์
 แก่เจ้าพนักงานรักษาการบ้านเมืองนั้น อยู่ในหน้าที่ส่วนเป็นผู้ว่าราชการ
 เมือง การที่เจ้าเมืองเป็นเจ้าภาษีคหบดีได้ ใช้เงินกำไรในการปกครอง
 ทำนุบำรุงบ้านเมืองไปในตัว มิได้เป็นแต่ประโยชน์ส่วนตัวอย่างเกี่ยว
 ภายอมรับประมูลของพระยาอภัยสงคราม ฯ อานาและผลประโยชน์อื่นเป็น
 กำลังของหัวเมืองระเกะกระกะกัน ฝ่ายพระยาอภัยสงคราม ฯ เป็นเจ้าภาษี
 นายอากรเก็บเงินไต่เท่าใด เหลือจากส่งหลวงแล้วก็เป็นประโยชน์ของ
 ตนฝ่ายเดียว หากยังทำใช้ในการทำนุบำรุงบ้านเมืองไม่ ฝ่ายเจ้าเมือง
 เมื่อมิได้เป็นเจ้าภาษี นายอากรคหบดีก็สิ้นคนที่ จะใช้ในการปกครอง ทำนุ
 บำรุงบ้านเมือง จึงเป็นความลำบากเกิดขึ้น คหบดีพระยาอภัยสงคราม ฯ
 รับประมูลเพิ่มเงินผลประโยชน์แผ่นดินขึ้นชุกมากมาย จะไม่รับพิจารณา
 ก็ไม่ได้ แต่ถ้ายอมให้รับประมูลตามปรารถนา ความยุ่งเหยิงระส่ำ
 ระสายก็จะเกิดขึ้นในเมืองภูเก็จ สมเด็จพระยาบรมมหาราชวังศรีอยุธยา
 ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่ในเวลานั้น จึงว่ากล่าวเกลี้ยกล่อม
 พระยาวิชีวิตสงครามจางวางผู้สำเร็จราชการเมืองภูเก็จให้รับประมูลเงิน
 ภาษีอากรเมืองภูเก็จสูงกว่าพระยาอภัยสงคราม ฯ ๓๖,๐๐๐ บาท รวมเป็น
 บล: ๓๓๖,๐๐๐ บาท แล้วออกทัณฑ์ตราตั้งพระยาวิชีวิตสงครามให้เป็น
 เจ้าภาษีเมืองภูเก็จต่อไป ฝ่ายพระยาวิชีวิตสงครามเห็นว่าตนเสียเปรียบ

เจ้าเมืองอื่นในฝ่ายตะวันตกด้วยกัน จึงเอาวิถีของพระยาอภัยสงคราม ๑ มา
ใช้ ยื่นเรื่องราวขอประมูลภาษีอากรตามหัวเมืองฝ่ายตะวันตกบ้าง คือ
เมืองระนอง เก็บส่งเงินภาษีอากรเข้าพระคลังขัตติยะ ๕,๗๕๐ บาท ขอประมูล
เพิ่มอีก ๘๗,๖๘๐ บาท รวมเป็นขัตติยะ ๙๓,๔๓๐ บาท เมืองตะกั่วป่า
กับเมืองพังงา เก็บส่งเงินภาษีอากรเข้าพระคลัง ขัตติยะ
๒๖,๘๖๐ บาท พระยาวิเชียรสงครามขอประมูลเพิ่มเมืองตะ ๒๘,๐๕๐ บาท
รวมเป็นเมืองตะ ๕๖,๐๐๐ บาท สมเด็จพระเจ้าพระยา ๑ เรียกเจ้าเมืองเหล่านั้น
มาไต่ถาม ค่างซึ่งแรงรายได้รายจ่ายให้ทราบ และร้องว่าเหลือกำลัง
ที่จะประมูลเงินเพิ่มขึ้นไป แม้เพียงเท่าที่พระยาวิเชียรสงครามร้องประมูล
สมเด็จพระเจ้าพระยา ๑ เห็นจริงด้วย จึงเปรี้ยบเทียบให้ยกภาษีอากรเมือง
ตะกั่วป่า มารวมกับเมืองตะกั่วป่า แล้วให้พระยาเสนาบดี (นุช
ฉนกร) ร้องประมูลเงินภาษีอากรเพิ่มขึ้นเพียงขัตติยะ ๓๖,๐๐๐ บาท เมือง
พังงากับเมืองระนองนั้นเปรี้ยบเทียบให้พระยาวิรัชภอร (ข้า ฉนกร)
กับพระยารัตนเศรษฐี (กอชู้เจียง) ร้องประมูลเพิ่มเงินหลวงขัตติยะเมือง
ตะ ๘,๐๐๐ บาท แล้วให้เป็นเจ้าภาษีนายอากรต่อไปตามเดิม

การที่ประมูลเงินภาษีอากรหัวเมืองฝ่ายตะวันตกครั้งนั้น มี
การเกิดขึ้นเป็นผล ๒ อย่าง คือ อย่าง ๑ จำนวนเงินหลวงที่ระดมส่งจาก
หัวเมืองฝ่ายตะวันตกมายังพระคลังมหาสมบัติมากขึ้นกว่าแต่ก่อนหลาย
เท่า ต้องตั้งข้าหลวงให้ออกไปอยู่ประจำที่เมืองภูเก็ต มีหน้าที่
สำหรับเรียกเร่งเงินภาษีอากรให้ส่งทันตามกำหนด แล้วข้าหลวงรวบรวม
ส่งมายังกรุงเทพ ฯ สถกษณการที่ส่งนั้น ชันเดิมให้มีเรือรบออกไป

เป็นกำหนดรับเงินพาท้อมแหลมมะลายูเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ครั้นเมื่อ
 มีแขกเข้ามาตั้งในกรุงเทพ ฯ ทำการติดต่อกับรัฐบาล จึงแก้ไขวิธี
 ข้างหลวงส่งเงินนั้นให้ ไปส่งที่สาขาของแขกณะเมืองเกาะหมาก และ
 แขกทางกรุงเทพ ฯ นำส่งเงินต่อพระคลัง ฯ เป็นดังนี้ต่อมา ผล
 อีกอย่าง ๑ นั้น เมื่อเจ้าเมืองต้องส่งเงินหลวงมากกว่าแต่ก่อน
 ต่างก็ต้องชวนชวายคิดอ่านจัดการให้เกิดผลประโยชน์ในบ้านเมือง อัน
 เป็นทางที่จะเกี่ยภาษีอากรได้เงินมากขึ้น ก็ในหัวเมืองเหล่านั้นมีแต่แร่
 ดิบก็เป็นสิ่งสำคัญซึ่งสามารถจะให้เกิดผลประโยชน์ แต่ว่าจำนวนคน
 ในพนเมืองมีน้อยไม่พอการ พวกเจ้าเมืองจึงคิดอ่านชักชวนเงินต่างค้าว
 เข้ามาทำเหมืองกบฏให้มากขึ้น ทั้งที่เป็นเจ้าแก่นายเหมืองและเงินกต
 กรรมกร เจ้าเมืองไปก็ ยืมเงินพวกพ่อค้าที่เกาะหมากมาทำทุนครอง
 ให้พวกเงินทำเหมือง แล้วรวบรวมส่งไปขายพวกพ่อค้าที่เกาะหมาก
 กล้วยในสมัยนั้นยังมีพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ เจ้าเมืองจะให้
 ใครทำเหมืองกบฏในอาณาเขตปกครองของตนสักที่แห่งก็ได้ วิ
 ธิการดังกล่าวมาเกิดผลประโยชน์ทั้ง โดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง
 นั้นคือทำกบฏได้มากขึ้นเงินอากรกบฏก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้น ส่วนผล
 ประโยชน์ทางอ้อมนั้น คือ มีเงินเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น ผันและสว
 ก็จำหน่ายได้มากขึ้น คนเล่นเบี้ยในข้อนก็มากขึ้น สินค้าเข้าเมือง
 ซึ่งต้องเสียภาษี ๓๐๐ ซก ก็มากขึ้น เงินโคจรรายภาษีอากรเหล่านั้น ซึ่ง
 เจ้าเมืองเป็นผู้ผูกขาดจากรัฐบาลก็ได้มากขึ้นตามกัน ยิ่งผลประโยชน์
 ทางอ้อมอีกอย่าง ๑ คือ เกิดมติดกกวานรานเรือนตลาดยสถานมั่งคั่งขึ้น

ในบ้านเมือง ทั้งเกิดการค้าขายออกหนทางอาชีพของพวกเขาทรูผลเมือง
 ทอຍ่มาก่อน อาทาทรรพัสสมยต์โคสมยวณและสะควกซัน เพราะเหตุ
 ทัมจำนวนคนเข้ามาอยู่ในบ้านเมืองทวซัน บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองซัน
 ควบ แต่ทางข้างเสียมก็มี ควบการที่จกขำรงผลประโยชน์ให้เพิ่มพูน
 ซันครั้งนั้น เกิดแต่ความคึกของเหล่าเจ้าเมือง ซึ่งมุ่งหมายแต่จะให้
 ผลิตประโยชน์ส่งพระคลัง ทั้งเป็นกำไรส่วนของตนให้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน
 เป็นประมาณ ไม่ได้คิดถึงทางใ้กัทางเสียมของราชการบ้านเมืองให้

บักยาวหรือเป็นการรอกอบ รัฐบาลในกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นก็ยังไม่รู้การ
 ในท้องที่ถวณดี และยังไม่ได้ คึกที่จะแก้ไขวิธีการปกครองตามหัวเมือง
 ปล่อยให้เจ้าเมืองจกการขำรงหาผลิตประโยชน์โดยอำเภอใจ ก็เกิดทาง
 ข้างเสียมซันแต่แรก ควบผลิตประโยชน์ซึ่งเกิดเพิ่มพูนซันนั้น ไปตก
 เป็นกำไรของบุคคลแต่บางจำพวก ทั้งระฟังเห็นได้ ในอธิบายต่อไปนี้ คือ

๑. เจ้าเมืองเป็นอย่างนายธนาคาร และเป็นเจ้าภาษี และเป็น
 พ่อค้ารายสินค้าเข้าออก กำไรที่ใ้ ในการเหล่านักกอยแก่เจ้าเมือง

๒. พวกเจ้าแก่นายเหมือง รัยผูกช่วง อากร สุรา ผนและบ่อนเขย
 สำหรับบริเวณเหมืองของตน ซุกหาแร่คึกมาขายแก่เจ้าเมือง รัย
 ซอสินค้าจากเจ้าเมืองไปจำหน่ายเป็นรายย่อยแก่พวกกุลิทำเหมือง กำไร
 ในส่วนนี้ใ้แก่พวกนายเหมือง

๓. พวกเงินกุลิที่มาจากเมืองเงิน ควบเห็นแก่ค่าจ้างอตราสูง
 ขอมทำสัญญาคึกเจ้าแก่นายเหมือง ว่าจะรัยจ้างอยู่ตลอดเวลาเท่านั้น ๆ
 ใ้เป็นกำหนด ถ้าหลยหนีขอมให้เจ้าแก่นายเหมืองอำนาจรัยกุมร้องฟ้องมิโทษ

ทางอาชญา ถ้าการเป็นไปโดยปกติ พวกจีนกล้าทำเหมืองครยกำหนด
เวลาสัญญา ก็ระไ้เงินค่าจ้างถึงรำรวยกลับไปเมืองจีน ซ่อนเป็นเครื่อง
ล่อใจให้พวกจีนกล้าสมัครมาริช้างทำเหมือง แต่การมีไ้เป็นปกติแก่จีน
กล้าทั่วไป เหตุไ้ควมมีเครื่องยัวยวนอันนายเหมืองรคตงชนหากำไรส่วนตัว
ในบริเวณเหมือง คือโรงสุราโรงสุยี่นและบ่อนเขย ทั้งร้านขายของ
ต่าง ๆ ซึ่งพึงต้องการใช้สวอย เช่นเครื่องนุ่งห่มเป็นต้นก็เป็นของ
นายเหมืองขาย ตลอดจนเวลาต้องการเงินใช้สวอยระขอขมนายเหมือง
ก็ต้องเสยบอกเขย เพราะมีการเหล่านพวกกล้าทรย้างทำเหมืองดงไ้
ค่าจ้างแรงก็มีทางที่เสยไปเสยโดยมาก ไม่มีคนใดที่ระเก็บไ้เต็มตาม
คาดหมาย แม้เพียงไ้เงินคิกตัวพอเป็นกำไรกลับไปบ้านเมืองก็เขย ที่
ทำงานไ้ค่าจ้างมาแล้วเสยหมกไปมีมาก ครั้นหลยหนักก็ถูกจับมทำโทษ
ระฟ้องร้องนายเหมืองก็ไม่มีไ้ ด้วยการที่สุยี่นกินสุราหรือเล่นเขยเสย
ทรพยัหมตไปเป็นไ้ด้วยใจสมัครของตนเอง เพราะทางเสยมีดงพรรณนา
มาน พวกกล้าทำเหมืองตามหัวเมืองฝายตะวันตกจึงเป็นคนที่ซัดสน มี
แค่ตัวกับแรงที่ทำงานอยู่โดยมาก.

ทั้งแต่เพิ่มเงินภาษีอากรขึ้นในหัวเมืองฝายตะวันตก ต่อมาภายใน
๓๒ ปี มีพวกจีนกล้าซึ่งนายเหมืองคยอกพาเข้ามาอยู่ในบ้านเมืองก็มีจำนวน
เพิ่มขนอกมากมาย โดยละเพาะที่เมืองภูเก็ตกยเมืองระนองนั้น จนดงมี
จำนวนเงินมากกว่าไทยที่เป็นผลเมืองเดิม ก็การเก็บคเขยฝักันในรวาง
พวกจีนทำเหมืองมีอยั้ดงอธิบายทกล่าวมาแล้ว พอดงตรยจีน บัชวท
พ.ศ. ๒๔๖๘ ก็เกิดเหตุชนทเมืองระนอง ด้วยพวกกล้ากำเรยที่อสู้เจ้าเมือง

กรมการณเกือบจะเสียเมืองระนองในครั้งนั้น เรื่องพิสดารแจ้งอยู่ใน
 ใบบอกของพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) มายังกรุงเทพฯ ๑ ครั้ง^๒

“ข้าพระพุทธเจ้า พระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง
 และกรมการ ขอขอกปรนนิบัติมายังท่านออกพันทนายเวร ขอให้นำชัน
 กรายเวียน ๑ พณ ๑ หัวเจ้าท่านที่สมุหพระกระลาโหม ทวยทเมืองระนอง
 ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดให้คนรักษาคำนทางระมัตระวังบ้านเมืองอยู่ ครั้น
 ฅวันอังคาร เกือน ๕ ขนคำ ๑ บัชวคอุซู้ศักเพลากลางวัน พวกจีน
 เหมืองใหญ่ซึ่งเห็นหนักเงิน โรงภาษีพระวราชทรัพย์ของหลวงคุมพวก
 เพื่อนประมาณ ๓๐๐ คน ๕๐๐ คน พวกนั้นหนีออกหักคำนทาง พอนรัง
 กระจาว ราชครุฑ ช่องไทร แขวงเมืองระนอง แล้วพวกจีนเข้าบุก
 ๑ พันแทงพวกชาวคำน ๕ คำยลสู้รบแก่กัน พวกจีนตายบ้าง พวกไทย
 ตายบ้าง พวกคำนเจ็บช่วยถึงสาหัสหลายคน พวกคำนกระจาวจับตัวพวก
 จีนได้ ๘ คนกำกับตัวพาเดินทางมาจะส่งที่เมืองระนอง ครั้นพวกคำน
 คุมพวกจีน ๘ คนเดินมากกลางทางพวกจีนเหมืองเข้ากลุ่มรวมทวยศพันแทง
 พวกคำน ๗ สู้รบแก่กัน พวกคำนตายบ้างพวกจีนตายบ้าง พวกคำน
 หนีตัวสู้รบพวกจีนไม่ได้ ก็พากันแตกหนีแล่นเข้าป่าไป พวกจีนแย่งชิง
 เขาจีน ๘ คนไปไว้

ครั้นฅวันพฤหัสศัก เกือน ๕ ขน ๓ คำ บัชวคอุซู้ศัก พวกจีน
 คุมพวกประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คนพากันออกจากโรงเหมืองมาเที่ยวไล่ฆ่า
 พวกไทยในตลาคเมืองระนอง ฆ่าหลวงมหาดไทยกรมการตายคนหนึ่ง
 ฆ่าพวกทนายตายคนหนึ่ง ฆ่าพวกคำนน้าตาย ๒ คน และฆ่าราษฎร

ทั้งชายหญิงในเมืองระนองตายประมาณ ๒๓ คน และฆ่าคนที่เกิน
ราชการมาแต่เมืองอื่นตายบ้าง แต่หาทราบว่าตายสักกี่คนไม่ และเที่ยว
ฆ่าคนตามแขวงอำเภอตายสักกี่คนยังหาได้คร่าวๆไม่ ที่ยังเหลืออยู่
พากروبครัวแล่นหนีเข้าซ่อนตัวอยู่ในป่าทงเข็นฮั้แมก แล้วพวกจีน
เอาไฟเผาเวื่อนราษฎรในแขวงอำเภอเมืองระนอง บางกลาง, บางริม,
พอนรัง, ตะนาว, & คำขต แล้วพวกจีนเหมืองและพวกจีนจรดึกอ่านกัน
คุมพวกอยู่มาก แล้วแต่งอะฮอกสะกัททางบกทางเรือมิให้พวกไทย
ตามแขวงอำเภอเข้ามาในเมืองระนองได้ แล้วพวกจีนคิดจะเข้าออกปล้น
เอาโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวง ครั้นข้าพระพุทธเจ้าและกรมการ
ระงับคนออกให้ต่อสู้กับพวกจีน ก็เห็นว่าพวกไทยมีน้อยตัว จึงข้าพระ
พุทธเจ้าและกรมการไต่ถามคนข้างกันโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงไว้

ครั้นณวันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวดอัฐศก พวกจีนเข้า
บุกเอาเสบียงอาหารในฉางที่เมืองระนอง ได้แล้วพากันเอาเรือของข้าพระ
พุทธเจ้าและเรือของราษฎรชาวบ้านประมาณ ๘-๑๐ ลำหนีไปทางเมือง
ตะกั่วป่าเมืองภูเก็ต ประมาณ ๓๐๐-๕๐๐ คน แล้วพวกจีนคุมพวกประมาณ
๓๐๐-๕๐๐ คน พากันหนีเดินทางบกไปทางปากทรงพระโต๊ะแขวงเมือง
หลังสวน การ (ลา) ยานที่เกกฆ่าพญาไทย (๑) ที่เมืองระนองนั้น
ก็ค่อยสงบลง แต่ยังมีใจไม่ไว้ใจกับพญาจีนยังมีใจกำเริบอยู่ ข้าพระ
พุทธเจ้ากรมการก็ยั้งรักคนให้ข้างกัน โรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงอยู่

(๑) คำว่า ยานไทย มาแต่ศัพท์ว่า ภาษาไทย จีนชวณคร ฯ เรียกคนที่ปนชาติ
ไทยว่า ยานไทย ชาติจีนว่า ยานจีน

เสมอมไม้ไผ่ซาค ขื่อหนึ่งเมื่อพวกจีนเที่ยวฆ่าพวกชาวไทยนั้น ข้าพระ
 พทอเจ้ากรมการไต่มีหนังสือลงวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ บัชวค
 อัฐศกฉะบับ ๓ ลงวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ บัชวคอัฐศกฉะบับ ๓
 รวม ๒ ฉะบับ คำนี้แจ้งข้อราชการไปยังเจ้าหมื่นเสมอโหราชปริวิเคาน์
 ชัดกอมมีศเนอข้าหลวงณเมืองภักดีด้วยแล้ว ก็ข้าพระพทอเจ้า
 กรมการมีหนังสือลงวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ บัชวคอัฐศก
 แจ้งข้อราชการไปยังพระยาเพชรกำแพงสงคราม ผู้ว่าราชการเมือง
 ชุมพรฉะบับ ๓ ไปยังพระเพ็ชรศรีศรีสงคราม พระส่วฉะบับ ๓ ไปยัง
 หลวงปลัดกรมการผู้รักษาเมืองหลังสวนฉะบับ ๓ รวม ๓ ฉะบับ ขอให้
 ท่านเจ้าเมืองกรมการเมืองชุมพร ส่ว, เมืองหลังสวน ใต้กรมการ
 พากันไปช่วยข้าพระพทอเจ้าด้วยกัน โรงภายในพระราชทรัพย์ของหลวงที่
 เมืองระนองด้วย กรมการเมืองชุมพร ส่ว, เมืองหลังสวน ยังหา
 พากันไปถึงเมืองระนองไม่ ข้าพระพทอเจ้ากรมการขอรับพระราชทานไต่
 ไปรทให้ท่านข้าหลวงออกไปช่วยข้าพระพทอเจ้าด้วยกัน โรงภายในพระราช
 ทรัพย์ของหลวงที่เมืองระนองด้วย ควรมีควรสักแล้วแต่จะไปรท ขอขอก
 ป่วนนี้ยึดมาฉะบับวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ บัชวคอัฐศก”

แต่เวลานั้นมีเรือรบหลวงอยู่ที่เมืองภักดีไปช่วยทัน การที่เงินกล
 กำเรียบในเมืองระนองก็ส่งลงมา แต่เมื่อชาวเรือเงินกลที่เมืองระนองกำเรียบ
 ขึ้น ทราบถึงเมืองภักดี (ท่านองจะเถิดว่าพวกเงินกลที่เมืองระนองไต่)
 พวกเงินกลที่เมืองภักดีก็พากันกำเรียบขึ้นข้าง เป็นการใหญ่โตกว่าที่เมือง
 ระนอง ทั่วเงินกลที่เมืองภักดีมีจำนวนมากกว่าที่เมืองระนองหลายเท่า
 เรืองเงินกลที่เมืองภักดีกำเรียบ ความเงินกลเมืองระนองมีแจ้งอยู่ในใบขอก

พระยามนตรีศรีวิวงศ (ชุ่ม บุนนาค) เมื่อยังเป็นกเจ้าหมื่นเสมอใจราช
เป็นข้าหลวงอยู่ณะเมืองภูเก็ต กงนี้.

“ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าหมื่นเสมอใจราชปรีวิเคาน์วิล บอกมายัง
ออกพันนายเวร ขอให้นำชนกรายเรือน ๆ พณ ๆ ที่สมุหพระกระลาโหม
ทราบ ขอพระราชทานนำชนกรายซึ่งคมทูลพระกรุณาแก่พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรม
มหาศรีวิวงศมีพระประสงค์ให้เรือมรชาวลีทอัสวิศคือยูกษาเมืองภูเก็ต
ให้เรือสยามมกุฎราชวิชิคบรรทุกเงินภายในหัวเมืองเข้ามาส่งกรุงเทพฯ ข้า
พระพุทธเจ้าได้ให้กัปตันรัชลิว^(๑) พาเรือสยามมกุฎราชวิชิคไปเมืองพังงา
รับเงินภายใน เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองพังงา เรือสยามมกุฎราช
วิชิคกลับมาถึงเมืองภูเก็ตวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ กำหนดเรือสยาม
มกุฎราชวิชิคออกจากเมืองภูเก็ตเข้ามากรุงเทพฯ ในวันจันทร์ เดือน ๕
ขึ้น ๑๓ ค่ำ ครั้นวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๓๐ ค่ำ ได้ทราบเกล้าฯ ว่า
วันที่เมืองระนองเข้ามาที่เมืองภูเก็ตประมาณ ๓๐๐ คน เทยวเวียราย

(๑) กัปตันรัชลิวเป็นนายทหารเรือคนมารถ เมื่อยังหนุ่มพระเจ้าคริสเตียนที่ ๕
มีพระราชสาส์นฝากรับราชการอยู่ในประเทศสยาม ด้วยมีใจสมัคร จึงโปรดให้ไปนายเรือ
รบสยามมกุฎราชวิชิค เวลานั้นออกไปรับราชการอยู่ทางหัวเมืองตะวันตก ภายหลังได้เป็น
หลวงชดชุธออินทร บังคับการเรือพระที่นั่งเวสาศรี เข้ามารับราชการกรุงเทพฯ ได้
เลื่อนยศศักดิ์ขึ้นในกรมทหารเรือโดยลำดับ จนได้เป็นนายพลเรือโท พระยาชดชุธอ
อินทร แล้วจึงออกจากราชการเมื่อชรา

อาศัยอยู่ตามเหมือง พวกจีนพวกที่เมืองระนองจีนเกิดวิวาทแก่กัน จึง
 ข้าพระพุทธเจ้าให้สืบไต่จีนเมืองระนองมา ๓ คน ตามให้ถารว่าวันจันทร์
 เดือน ๓ แรม ๓๔ ค่ำ บัชชวทอชุกก จีนลูกข้างเมืองระนองคิกคำข้างกบจีน
 นายเหมือง เกิดวิวาทจนถึงยิงแทงกันตาย พวกจีนที่มีความผิดพากัน
 หนี พระยารัตนเศรษฐีให้กักขังทางขังพวกจีน พวกจีนสู้รบพวกท่าน
 เขาบ่นยิงถูกพวกจีนตาย ๓๓-๓๒ คน แล้วพวกจีนพากันกลับมากลุ่มเหมือง
 ชวนเพื่อนคุมกันประมาณคน ๒๐๐ เศษจะสู้รบกับพวกท่านอีก จีน ๓ คน
 ก็พากันมาเมืองภูเก็ต ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าฯ ตั้งนี้ จึงให้กบขังไต่
 เกตอพาเรือมรธาวิศกอิสวสิทไปฟังเหตุการณ์เมืองระนองแต่ฉวันศุกร์
 เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลาเช้า ครั้นเพลาเที่ยงข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือ
 พระยารัตนเศรษฐีถึงฉวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ บัชชวทอชุกกละบับ ๓
 เพลาบ่าย ๕ โมง หลวงนากรมการเมืองระนองล่อหนังสือพระยารัตน
 เศรษฐีถึงฉวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ บัชชวทอชุกก มาถึงข้าพระพุทธเจ้า
 อีกละบับ ๓ ความว่าที่เมืองระนองพระยารัตนเศรษฐีได้จับให้คนรักษาท่าน
 ทางระมัทระวังบ้านเมืองอยู่ ครั้นฉวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ บัชชวท
 อชุกก เพลากลางวัน พวกจีนเหมืองใหญ่ซึ่งเป็นหนีโรงภาษี คุมพวก
 เพื่อนประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ คน พากันหนีหักท่านพอนวัง ท่านตะงาว
 ท่านช่องไทร ท่านราชบุตร แขวงเมืองระนอง พวกจีนบุตรกพันแต่ง
 พวกท่าน ๕ ตำบล ๆ ต่อสู้ พวกจีนตายบ้าง พวกท่านตายบ้าง ที่เจ็บ
 ลำบากถึงสาหัสก็หลายคน พวกท่านตะงาวจับพวกจีนได้ ๘ คนจะพา
 ลงมาเมืองระนอง เห็นมาถึงกลางทางพวกจีนเหมืองเข้ากลุ่มรุมพันแทง

พวกค่าน้ำขี้ พวกจีนตายข้างพวกค่าน้ำตายข้าง พวกจีนแย่งชิงเอาเงิน
 ๔ คนไปได้ ครั้นณวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีชวดอัฐศก
 พวกจีนคุ่มกันประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คนพากันออกจากโรงเหมือง เที้ยวไถ่
 ฆ่าพวกไทยในตลาดเมืองระนอง ฆ่าหลวงมหาดไทยกรมการตายคนหนึ่ง
 ฆ่าพวกทนายตายคนหนึ่ง ฆ่าพวกค่าน้ำตาย ๒ คน ฆ่าราษฎรชาย
 หญิงในเมืองตายประมาณ ๒๐ คน ฆ่าคนที่เดินราชการมาแต่เมืองอื่น
 ตายข้าง แต่ยังไม่ทราบว่าตายสักกี่คน คนตามแขวงอำเภอพวกจีน
 ฆ่าตายสักกี่คนยังหาได้ตรวจไม่ ที่ยังเหลืออยู่พาครอบครัวหนีเข้ามา
 คงไปเป็นอันมาก แล้วพวกจีนเอาไฟเผาบ้านเรือนราษฎรในแขวงเมือง
 ระนอง ๔ ตำบล พวกจีนเหมืองเงินรุมกันเป็นพวกอยู่มาก แล้วแต่งกอง
 ออกสกัดทางบกทางเรือ มีให้พวกไทยตามแขวงอำเภอเข้ามาในเมือง
 ระนองได้ พวกจีนก็จะเข้าปล้นเอาโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวง
 พวกไทยซึ่งจะออกต่อสู้ยิ่งกว่าพวกจีน พระยารัตนเศรษฐีจึงจัดแต่การ
 บังคับรักษาโรงภาษีพระราชทรัพย์ของหลวงไว้ ครั้นณวันเสาร์ เดือน ๕
 ขึ้น ๕ ค่ำ พวกจีนเข้าปล้นเอาเสบียงอาหารที่เมืองระนองได้ แล้วเอาเรือ
 พระยารัตนเศรษฐี เรือราษฎรประมาณ ๘-๑๐ ลำ พากันหนีไปทาง
 เมืองภูเก็จ เมืองตะกั่วป่า ประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ คน หนีไปทางบก
 แขวงหลังสวนประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ คน พวกจีนซึ่งฆ่าฟันพวกไทยนั้น
 ค่อยสงบลง แต่ยังไว้ใจไม่ได้ด้วยพวกจีนยังมีใจกำเริบอยู่ ขอให้เรือรบ
 ไปช่วยพระยารัตนเศรษฐี มีความในหนังสือดังนี้

ข้าพระพุทธเจ้าซักถามหลวงนาคกรมการเมืองระนองซึ่งถือหนังสือมา
 ให้การว่าพระยารัตนเศรษฐีภูิกวาทหาคนในแขวงเมืองระนองไ้มาเข้าค่าย
 วิทยาย้านพระยารัตนเศรษฐีประมาณ ๓๐๐ คน ยืนใหญ่กะสุน ๕ นิ้ว ๖ นิ้ว
 มีอยู่ ๓๐ กระบอก ยืนเล็กมีอยู่ประมาณ ๒๐๐ กระบอก กะสุนกินค่า
 ไม่ทราบว่าจะมีสักเท่าไร เงินที่เมืองระนองประมาณคน ๓๐๐๐ เศษ แต่ที่
 คึกกำเวินนั้นจะมีสัก ๒๐๐๐ คน พระยารัตนเศรษฐีไ้มีหนังสือไปถึง
 เมืองสัว เมืองชุมพร เมืองหลังสวน ขอให้ยกคนมาช่วย คนถือหนังสือ
 ไปทั้งแต่เดือนเก็อน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ ๘ ค่ำ คนหัวเมืองยังหายกมาดังไม่
 ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าคนไทยในเมืองระนองน้อยกว่าพวกจีน
 มาก เกดอกรการที่เป็นจะไม่สงบเรียบร้อย จึงให้เรือสยามมกุฎราชวิชีวิต
 ราชพงษการอย่ก่อน ครั้นเดือนอาทิตย์ เก็อน ๕ ขึ้น ๓๓ ค่ำ บัชวค
 อัญชก กระลาตเรือสยามมกุฎราชวิชีวิตขึ้นมาบนเมืองภูเก็ต เพลาบ่าย
 ๕ โมง จีนเอียวอนเขียนมาแจ้งความว่า กระลาตเรือรบขึ้นมาตลาคมา
 ถลวระวิวาทกัยพวกจีนในตลาค จึงข้าพระพุทธเจ้าให้ โยลิศออกไปเอาตัว
 กระลาต โยลิศกลับมาแจ้งว่ากระลาตกลัยไปเรือรบเสียแล้ว เวลาทุ่มเศษ
 นายหมัดนายอ้อมแขกกระลาตเรือรบสยามมกุฎราชวิชีวิต มาแจ้งความแก่
 ข้าพระพุทธเจ้าว่า เพลาพลบค่านายหมัดนายอ้อมพากันไปตลาคถนนทางวัด
 มงคลนมิตร จะชอหมากผลทธานเงิน ครัหนึ่งไ้ ยืนเลียงเงินของชน
 นายหมัด นายอ้อม เห็นเงินถือเครื่องศัสตราวุธไม้ตะบองไม้คานกลัมรุม
 เข้ามาคึกถูกนายหมัดนายอ้อมมีปากแผลหลายแห่ง ข้าพระพุทธเจ้าให้
 กรมการเมืองทำกระทงพิจารณาแจกแล้ว ให้มีศเคอเวเขอนายทหาร

ไปลึกลงไปสืบจับพวกจีนซึ่งคักกะลาคี มีศเคอรเวเชอนายทหารไปลึกลงไป
 จับคนหนึ่งมาพวกตนแะหนึ่ง จีนเองเทียบพวกลาวหนึ่ง มาส่งเข้าพระพุท
 ธิเจ้า ๆ สั่งให้เกาะตัวไว้ ที่ออฟฟิศก่อนพุ้นนี้ จึงจะชำระ ข้าพระพุท
 ธิเจ้าให้ พระพิมลสมบัตินายหมักนายอ้อมไปแจ้งแก่พระยาวิจิตสงครามจางวา
 กันไคนั้นพวกจีนคุมกันประมาณ ๓๐๐ คนเศษ ถือเครื่องศักดิ์ตรา
 พวกนั้นเดินมาตามตลาด พยชนจำนงพวกจีนได้พ้นทางถูกชนจำหน
 ๕ แห่จับถึงสาหัสแทบบรรดาตาย แล้วพวกจีนพวกนั้นจะเข้ามาแย่ง
 ซึงเอาเงิน ๒ คนซึ่งเกาะไว้ ที่ออฟฟิศ จีนเองซึ่งเป็นที่หลวงประเทศ
 จีนารักษ์มาแจ้งว่า พวกจีนคุมกันกำเริบเห็นจะห้ามไม่หยุด พระยา
 วิจิตสงครามให้มาแจ้งแก่ข้าพระพุทธิเจ้าว่า ขอให้ปล่อยเงิน ๒ คน
 ออกไปเสียก่อน ข้าพระพุทธิเจ้าให้พระพิมลสมบัตินายอ้อมไปแจ้งแก่พระยา
 วิจิตสงคราม ว่าเงิน ๒ คนซึ่งเกาะมาไว้ ก็ไม่ได้จำทำโทษอะไร เป็น
 แคเกาะตัวไว้จะชำระ ถ้าปล่อยเงิน ๒ คนให้กับพวกจีนเห็นว่าจะเสีย
 อำนาจแผ่นดินไป เมื่อพระยาวิจิตสงครามเห็นว่าปล่อยเงิน ๒ คนไปให้
 กับพวกจีน จะไม่เป็นที่เสียอำนาจแผ่นดินแล้ว สดแต่พระยาวิจิต
 สงคราม ข้าพระพุทธิเจ้าให้เอาตัวเงิน ๒ คนไปมอบไว้ที่พระยาวิจิต
 สงคราม ๆ ปล่อยเงิน ๒ คนให้ จีนเองซึ่งเป็นที่หลวงประเทศจีนารักษ์
 จับคนแทนคิวรับตัวออกไป ครั้นหนึ่งจีนสาธิมาแจ้งว่าพวกจีนคุมกันกลับ
 หนีไปหรือโรงไปลึกลงที่ท้ายตลาดทางไปกะตู พระยาภูเก็ (^๑) มาแจ้งแก่ข้า
 พระพุทธิเจ้าว่าพวกจีนกำเริบไม่หยุด พระยาวิจิตสงครามสั่งให้พระย

(๑) พระยาภูเก็ชื่อลำลาน เป็นบุตรพระยาวิจิตสงคราม

หัวหน้าพวกแซ่เซียวรวม ๓๐ คน เข้ามาถึงหอพิศเพลา ๘ ทุ่มเศษ
 ข้าพระพุทธเจ้าปรึกษาว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรือรบและ
 ข้าหลวงออกมาประจำรักษาเมืองภูเก็ต เพราะมีพระราชประสงค์จะทำนุ
 บำรุงบ้านเมืองและราษฎรลูกข้าให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน อย่าให้เกิดเหตุ
 การสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ กระล้าเรือรบว่าทกกับพวกจีนเป็นแต่ความเล็กน้อย
 ไม่ควรพวกจีนจะกำเริบก่ออันตรายให้ ไทใหญ่ขึ้น จีนหัวหน้าก็มีศร
 ภรรยาตั้งที่กร้านค้าขายมีผลประโยชน์อยู่ในเมืองภูเก็ตก็มาก แล้วยังได้
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทิ้งให้มียศบรรดาศักดิ์เป็นปลัดจีน ข้าเฝ้าจีน
 สำหรับจะไต่เรื่องภัยอันตรายต่าง ๆ ควรที่จีนหัวหน้าจะคิดถึง
 พระเดชพระคุณช่วยกันทำนุบำรุงบ้านเมือง ระวังพวกจีนชั่วร้ายอย่าให้
 กำเริบขึ้นได้ จึงจะชอบ จีนหัวหน้าว่าเหตุเกิดขึ้นในเวลากลางคืนยังไม่
 ทราบว่าจีนพวกไหนแน่ ข้าพระพุทธเจ้าจะให้จีนหัวหน้าทำเป็นประการใด
 จะขอทำตาม ข้าพระพุทธเจ้าจึงให้จีนหัวหน้าเขียนตัวออกไปห้ามพวกจีน
 ตามกงสีตามแซ่ ที่พากันยกธงมาให้เลิกกลับขึ้นไป ถ้ามีความ
 เกี่ยวข้องประการใดก็ให้ออกมาว่ากล่าว จะได้พร้อมด้วยจีนหัวหน้าชำระ
 คดีสินให้ พวกจีนหัวหน้าพร้อมกันที่หอพิศเพลาเขียนตัวในเวลานั้น ออกไป
 ห้ามตามพวกกงสีตามแซ่ พวกจีนกงสีตามแซ่ได้ ระวังตัวทราบแล้วก็พา
 กันกลับไป ข้าพระพุทธเจ้าให้จีนหัวหน้าคุมพวกจีนแยกกองออกเป็น
 ๕ กอง รักษาตลาดกอง ๓ รักษาต้นทางท่าเรือกอง ๓ รักษา
 ต้นทางไปกระทุท่าแครงกอง ๓ รักษาทางตรอกตลาดกอง ๓ รักษา
 ทางปากน้ำกอง ๓ ครั้นเพลา ๓๐ ทุ่มก็ปิดวิเจฬีพาทหารกระล้าเรือ

สยามมณฑลพิชัยวิชัยชื่อนมาชนเมือง ๓๐๐ คน รุ่งขึ้นณวันจันทร์ เดือน ๕
 ขึ้น ๓๕ ค่ำ เพลา ๕ โมงเช้า เรือมรชาวลีทอัสวีสกชงไปพึ่งราชการ
 เมืองระนองกลับมาถึงเมืองภูเก็ต ก็ยกขึ้นไต่เกลอพาททวารชื่อนมาชนเมือง
 ๓๐ คน ข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือพระยาวรคันเศรยงูถึงวันเสาร์เดือน ๕
 ขึ้น ๓๒ ค่ำ ข้าราชการคณะ ๓ ประทับตรากรมการ ๓๓ รายชื่อ
 ใจความว่าพวกจีนยังกำเริบอยู่ ขอให้เรือรบกลับไปเมืองระนองอีกสัก
 ครั้งหนึ่งก่อน ในเวลานั้นที่เมืองภูเก็ต พวกจีนไวยังลอบเผาบ้านเรือน
 ของราษฎรฆ่าฟันกัน แต่ยังไม่ทราบว่าไทยจีนระคายสักเท่าใด พวก
 จีนหัวหน้าพวกจีนคนเข้าร่วม ๕๐ นาย พวกนั้นเข้ามาทออฟฟิศปรึกษา
 พร้อมกันทำหนังสือสัญญาไว้ต่อข้าพระพุทธเจ้า และพระยาวิชัยสงคราม
 งามวาง ใจความว่าพวกจีนหัวหน้าซึ่งเป็นคนแซ่จะกำชัยพวกจีนตามแซ่
 มิให้เที่ยวปล้นชิงเผาบ้านเรือนทำอันตรายแก่คนฝ่ายไทย และจะห้าม
 พวกจีนมิให้ถือเครื่องศาสตราวุธเข้ามาในเมือง จีนผู้ใดไม่ฟังจะเอา
 ยืนยิง ถ้าถูกตายจะตรวจกว่าคนทตายนั้นเป็นแซ่ไหนแน่แล้ว จะปรับ
 โทษเงินหัวหน้าคนแซ่นั้นให้กับผู้ตาย ๓๐๐๐๐ บาท เดือนอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๓๕ ค่ำ
 ข้าพระพุทธเจ้าให้ยกขึ้นไต่เกลอพาเรือมรชาวลีทอัสวีสกชงไปพึ่งราชการ
 ถึงเจ้าพระยาไทรบุรี ขอคนมาช่วยรักษาเมืองภูเก็ต และไต่เขียน
 หนังสือถึงกรมเนนแอนเซนแลยเคอเนล เกาวนายันง ความว่าพวกจีน
 เมืองระนอง เมืองภูเก็ต เกิดวิวาทกันขึ้นกับพวกคนไทย ขอให้
 แลยเคอเนลเกาวนาห้ามขึ้นกระสุนดินดำ อย่าให้ลักค้าบรรทุกเข้ามา
 ขายในเมืองไทย แล้วไต่สั่งให้ยกขึ้นไต่เกลอชอกคีร์สยัสต์คนขึ้น

สในเคอเข้ามาใช้สำหรับเมืองภูเก็ตด้วย รุ่งขึ้นณวันพฤหัสบดีเดือน ๕
 แรมค่ำ ๓ พระพลสงครามเมืองถลางให้ขุนหมื่นลงมาแจ้งแก่ข้าพระ
 พุทธเจ้าว่า พระยาถลางเกณฑ์ไพร่ ๘๕ คน ให้พระพลสงครามคุม
 มาแต่ณวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓๕ ค่ำ ครั้นมาถึงท่าเรือทราบว่าพวก
 จีนตั้งกองกักท่าทางไม่ให้คนไทยไปมาได้ พระพลสงครามจะพา
 ไพร่ฆ่าพวกจีนมาเกรงจะเกิดความวิวาทชน พระพลสงครามจึงรอกบ่ที่
 บ้านวิพร ข้าพระพุทธเจ้ากับพระยาวิเศษสงครามจึงให้ จีนถมเถขึ้นไป
 รับพระพลสงครามไพร่ลงมาตั้งเมืองภูเก็ตณวันพฤหัสบดี เดือน ๕
 แรม ๒ ค่ำ พระบริสุทธิโลกภูมิมนตรีผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วทุ่งคุมขุนหมื่น
 นายไพร่ รวม ๓๐๐ คนมาตั้งเมืองภูเก็ตณวันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ
 พระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ประสิทธิสงครามผู้ว่าราชการเมืองถลาง คุมขุน
 หมื่นนายไพร่ รวม ๒๐๐ คน มาตั้งเมืองภูเก็ตณวันอาทิตย์ เดือน ๕
 แรม ๕ ค่ำ เมืองพังงาพระยาบริรักษ์ภอรผู้ว่าราชการเมืองพังงา แต่ง
 ให้พระณรงค์ชลธิ หลวงสัสดี คุมขุนหมื่นนายไพร่รวม ๓๐๐ คนมาตั้ง
 เมืองภูเก็ตณวันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ เมืองไทร เจ้าพระยา
 ไทรบุรี แต่งให้คนภูสะมาแอ คนกมสา หวันอาทิตย์ คุมแขกไพร่
 ๓๓๕ คน มาช่วยเรือมรรชาวสัทธิสวัสดิ์ ตั้งเมืองภูเก็ตณวันอังคาร
 เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เจ้าพระยาไทรบุรีมีหนังสือไปถึงข้าพระพุทธเจ้าว่า
 เจ้าพระยาไทรบุรียัง กวาดหากคนให้เรขสัทธิมลอนบรรทุกเพิ่มเติมมาครั้ง
 หลงอีก ๓๖๕ คน คนหัวเมืองยกมาตั้งเมืองภูเก็ตแล้ว ๘๓๕ คน คน

เมืองภูเก็ต ๓๗๓ คน ทหารเรือรบ ๓๒๐ คน รวม ๓๓๐๗ คน และ
 กับกันใจเกลอแรงว่ากัศวิสต์^๑ ต้นขันธ์ในเกอจิกซอกที่เมืองเกาะหมากไม่ได้
 ทรแนนแอนเสลยอมให้ ยิมของคอเวอแมนต์มาใช้พลางก่อน ๕๐๐๐ ยสต์ตัน
 และท่าเรือตลอดแขวงเมืองภูเก็ต พวกไทยพวกแขกแตกหนีเข้าป่า
 พาครอบครัวประชุมกันอยู่ ชายฉกรรจ์ประมาณ ๑.๕๐ คน พวกจีนคุม
 กัน ๕๐๐—๓๐๐ คนจะไปปล้นเผาบ้านเรือนไทยแขกต่อไปอีก พวกไทย
 พวกแขกสู้รบกับพวกจีนแตกถอยมา พวกไทยพวกแขกเอาไฟเผาทั้ง
 โรงเงินที่ท่าเรือตลอดประมาณ ๕๐—๕๐ โรง พวกจีนกับพวกไทยแขก
 สู้รบกันมาถึงฉวันศุกร์ เกอน ๕ แรม ๓ ค่ำ^(๑) ข้าพระพุทธเจ้า และ
 พระยาวิจิตรสงครามให้กรมการจีนหัวหน้าขึ้นไปห้ามปรามพวกไทยจีนทั้ง
 สองฝ่ายค้อยหยุดลง แต่พวกไทยจีนซึ่งผูกใจเจ็บแค้นแค้นกันยังคุม
 พวกละ ๕—๕ คน ลอบกระทำร้ายแก่กันตามกองข้าแขวงอำเภออยู่ข้าง
 พวกจีนคนร้ายเห็นกองทัพมาพร้อมกันก็มีความกลัว พวกนั้นหนีออกจาก
 บ้านเมืองบ้าง การเหมืองแร่ก็หยุดไถ่ลงมือทำการเป็นปกติแต่ด้วยยังมี
 ที่ยังหวาดหวั่นยังมีไถ่ลงทำการเหมืองแร่ก็มี ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วย
 เกลว่า ๆ ว่า การที่เมืองภูเก็ตถ้าไม่จักเสียให้เรียบร้อย พวกพ่อค้า
 ซึ่งตั้งทำมาค้าขายและราษฎรไทยแขกเห็นไม่อาจอยู่ คงจะพากัน
 อพยพออกจากบ้านเมืองไปอยู่เมืองอื่นเสียโดยมาก และทรงตั้งพระยา

(๑) การที่ชาวเมืองสู้รบกันที่อำเภอตลอดครั้งนั้น ด้วยได้เจ้าอธิการวัดคลอง
 ช้างนับถือกันว่าเป็นผู้มีวิหยาตมขลังคุ้มครอง เมื่อเสร็จการปราบจีนแล้ว ไปบอก ให้
 ตั้งพระอธิการนั้นเป็นพระครูวิสุทธวิวงศาจารย์

รัตนเศรษฐีซึ่งมีมาดงข้าพระพทอเจ้า ว่าด้วยเงินที่เมืองระนองกำเรียบ
นั้น ข้าพระพทอเจ้าได้คิดสำเนาหนังสือฉบับที่ ๑ ฉบับที่ ๒ และฉบับที่ ๓

ใส่มาในซองนี้ด้วยแล้ว ควรมีควรสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ ขอกมาฉวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ปีชวดอัฐศก ”

การปราบปรามพวกจีนกุดทเมืองภูเก็ต ถึงท้องเกณฑ์กำลังต่าง
เมืองไปช่วยคล้ายกับเป็นการสงคราม ” จึงปราบปรามลงไว้ แต่ณ

รัฐบาลก็จักวางการยิ่งขึ้น คือให้เพิ่มเติมกำลังโปลิศและทหารอยู่
ประจำเป็นกัน ก็มีไว้มีเหตุเช่นนั้นขึ้นอีก.

เมื่อก่อนที่จะเกิดเหตุเรื่องจีนกุดทกำเรียบที่เมืองระนอง พระยารัตน
เศรษฐี (คอซู้เจียง) มีใบบอกเข้ามากราบบังคมทูล ฯ ว่ามีความแค้น

ชราลงมากแล้ว ขอพระราชทานกราบบังคมทูลไปเมืองจีน เพื่อ
ไปขำเพี้ยการกุศลที่บ้านเดิมสักครั้งหนึ่ง ได้พระราชทานพระบรมราชา

นุญาตให้ ไปตามประสงค์ พอพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) กลับ
มาจากเมืองจีนไม่ช้านักก็เกิดเหตุพวกจีนกุดทกำเรียบ ครั้นเมื่อปราบปราม

เรียบเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
ดำริว่า พระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) แก่ชรา จึงพระราชทาน

สัญญาบัตรเลื่อนยศพระยารัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) ขึ้นเป็นพระยา
ดำรงสุริยทมิศรภักดี ตำแหน่งางวางผู้กำกับราชการเมืองระนอง

และทรงตั้งพระศรีโศภณพิทักษ์ (คอซิมก้อง) ซึ่งเป็นบุตรคนใหญ่
และเป็นตำแหน่งผู้ช่วยราชการอยู่ในเวลานั้น เป็นพระยารัตนเศรษฐี
ผู้ว่าราชการเมืองระนอง เมื่อขลุ พ.ศ. ๒๔๒๐ มีสำเนาตราพระยศสิทธิ์
นำเมือง กงน

ตราตั้งพระยารัตนเศรษฐี (คอซู่เจียง)

เป็นพระยาตำราจสุจริตมหัสรรณคดี

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี อภัยพิริยปรวกรมพาทู
สมุหพระกระลาโหม มาถึงพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองระนอง
ด้วยพระยารัตนเศรษฐีคนเก่า เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
กราบบังคมทูลพระกรุณาแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทวยการที่
เกิดกบฏเมืองระนอง ตั้งแต่เกิดขึ้นจนฆ่าหลวงผู้มีอำนาจและทหาร
ไปด้วยเรือรบกลไฟชื่อมูระชาวศึกสวัสดิ์ พร้อมด้วยผู้ว่าราชการเมือง
กรมการชำระคดีสินทำโทษตามโทษานุโทษเสร็จ บ้านเมืองเรียบร้อย
เป็นปกติ

ได้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาททุกประการแล้ว มีพระบรม
ราชโองการมาณพระบัณฑูรสรสังหนาท กำรัสเห็นอเกล้าเห็นอกระหม่อม
สั่งว่า ทรงพระมหากรุณาตั้งให้พระยารัตนเศรษฐี เป็นผู้ว่าราชการ
เมืองระนองรักษาพระราชอาณาเขตต์ ท่านบำรุงบุตรหลานกรมการ
ไพร่บ้านพลเมืองลูกกำวานิชได้ทำมาหากินอยู่เย็นเป็นสุข พระยารัตน
เศรษฐีได้รับทำภาษีผลประโยชน์ ซึ่งเกิดขึ้นในบ้านในเมืองทูลเกล้า
ทูลกระหม่อมถวายก็มาก ถึงงวดถึงขบออกส่งเข้ามาณกรุงเทพมหานคร
มีไต่คักค้าง

ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระยารัตนเศรษฐีเป็นผู้ว่าราชการเมือง
มาช้านานจนแก่เฒ่าชรา จะว่าราชการบ้านเมืองก็เป็นความลำบากแก่ตัว
พระยารัตนเศรษฐีมาก ได้พระราชทานสัญญาบัตรตั้งให้พระศรีโลหภูมิ

พิพักษ์ผู้ช่วยราชการซึ่งเป็นบุตรผู้ใหญ่ เป็นที่พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่า
ราชการเมืองให้ สัตตะกฤตโกขมีความชอบในราชการแผ่นดิน จะเพิ่ม
ยศจนให้เป็นพระยาทางวาง ก็พอกถวายบังคมลาไปเมืองจันทรา
ไว้ค้ำอยู่

ครั้งนั้นเกิดกบฏชนแควเมืองระนอง กรุงเทพมหานครก็แต่ง
ข้าหลวงมีอำนาจคุมทหารขึ้นใหญ่เล็กและเกณฑ์กองทัพหัวเมืองมาช่วย
ระงับปราบปราม พระยารัตนเศรษฐีก็ตั้งมาแต่เมืองจนถึงเมืองระนอง
ทันราชการ ก็ช่วยข้าหลวงทหารขึ้นใหญ่เล็ก และกองทัพหัวเมือง
ปราบปรามทำโทษในคนชั่วร้ายหลาย ย่านเมืองจึงเรียบร้อยได้ โดยเร็ว
พระยารัตนเศรษฐีมีความชอบในราชการแผ่นดิน

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานสัญญาบัตร เลื่อนยศ
พระยารัตนเศรษฐีขึ้นเป็น พระยาคำรงสุจริตมหิศรภักดีทางวางกำกับ
ราชการเมืองระนอง ถัดอีกคืน ๓๐๐๐ พระราชทานโต๊ะทองคำใหญ่ ๓
คน โตทองคำ ๓ กระโถนทองคำ ๓ สัปทนยศคุณแก้ว ๓ เป็นเครื่องยศกับ
เสอผ้าตามบรรดาศักดิ์ ออกมาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ พร้อม
ด้วยพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองกรมการ แล้วให้พระยาคำรง
สุจริตมหิศรภักดีทางวางเอาเครื่องยศเดิมสำหรับที่พระยารัตนเศรษฐีนั้น
พระราชทานให้แก่พระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองเป็นเกียรติยศ
สืบไป

ให้พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองกรมการ พงษ์ขันธ์ขันธ์
พระยาคำรงสุจริตมหิศรภักดีทางวาง ถ้ามีราชการเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง

ซึ่งพราหมณ์อาณาประชาราษฎร ไพร่บ้านพลเมืองถูกค้ำว่าฉิบทางบก
ทางเรือให้ ไต่ความเค็ดกร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งไต่

ครั้นลุสารถรานี้ใช้ ให้พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองกรมการ
จำลองลอกเอาท้องตราตั้งไว้ แล้วประทวนส่งคืนตราตั้งและตราจำนำ
สำหรับบัญชีจำนวนเลขสำหรับเมือง ให้แก่พระยาตำรวจสุจริตมหิศร
ภักดีวางวางเข้รับราชการตามตำแหน่งสืบไป

สารถรามาดวันพฤหัสบดีเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ จุลศักราช ๓๒๓๘
๗
ขณตุนพศก

ตราอุปมณุษย์ถอสุมุกประจำครั้ง

ตราพระคชสีห์น้อยประจำฉนัก

สำเนาตราตั้งพระศรีโลหภูมิพิทักษ์ (คอซิมก้อง)

เป็นพระยารัตนเศรษฐี

สารถรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ
สมุหพระกระลาโหม มาถึงหลวงปลัด หลวงมหาดไทย หลวง
ศักดิ์ศรีสมบัตินผู้ช่วยราชการ กรมการอนุรักษ์เมืองระนอง ท่วย
พระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง ทำเรื่องราวให้กราบ
บังคมทูลพระกรุณาว่า พระยารัตนเศรษฐีแก่ชราอายุ ๗๘ ปี ขอลา
ออกนอกราชการ กราบถวายบังคมลาไปเมืองจีนทำบุญให้บิดามารดา
ญาติพี่น้องสักครั้งหนึ่ง ขอให้พระศรีโลหภูมิผู้ช่วยราชการว่าราชการ
บ้านเมืองต่อไป จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท

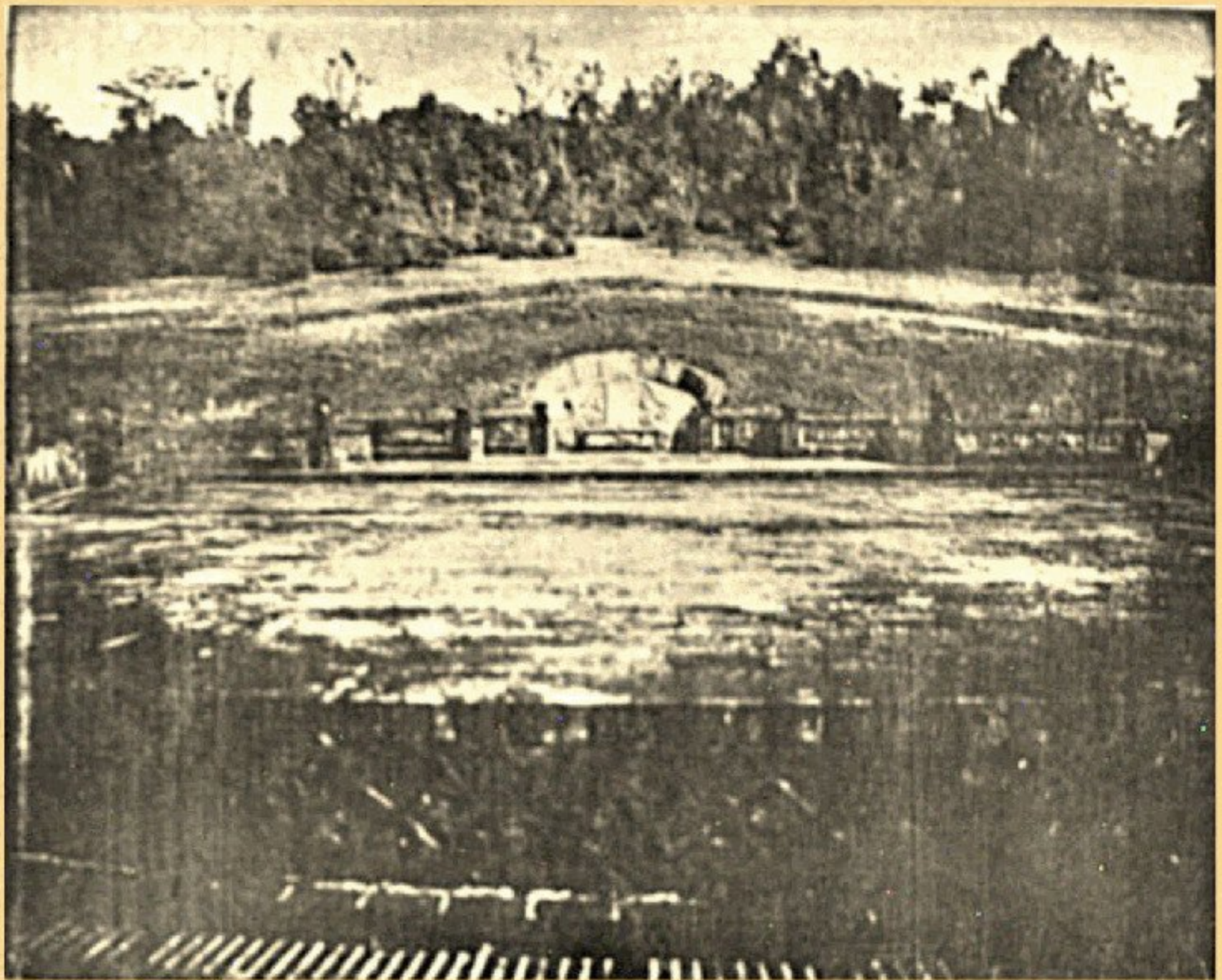
คำรัสเห็นอเกล้าเห็นอกระหม่อมว่า พระศรีโลหภูมิผู้ช่วยราชการเป็น
 บุตรใหญ่ (พระบารัตนเศรษฐี) ได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณ
 ช่วยพระบารัตนเศรษฐีรักษาบ้านเมืองมาช้านาน ทามี่ระแวงในราชการ
 แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ ใจคอมั่นคงสมควรเป็นผู้ใหญ่รักษาบ้านเมืองได้
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามสัญญาบัตร
 ให้พระศรีโลหภูมิผู้ช่วยราชการ เป็นที่พระบารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการ
 เมืองระนอง ถัดอีกทีนา ๓๐๐๐ ไร่ พระราชทานสัปทนคัน ๓
 ลูกประคำปล้ำทองสาย ๓ ไ้ระทองคำ ๓ กระโดนทองคำ ๓
 กาทองคำ ๓ กระบุงทองคำ ๓ หมวกคุ้มขมขมทรงประพาส ๓
 เสื้อทรงประพาสตัว ๓ เสื้อมังกร & เล็บตัว ๓ เสื้อเข็มชายรวก
 ตัว ๓ ผ้าขุมเขมรผืน ๓ ผ้าแพรขาวผืน ๓ เป็นเครื่องยศ
 ออกมาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบต่อไป ให้หลวงปลัก หลวง
 มหากาไทย หลวงศักดิ์ศรีสมมติผู้ช่วยราชการกรมการ นายกอง
 ยอดช่วยราชการเมืองระนอง พึงบังคับบัญชาพระบารัตนเศรษฐีผู้ว่าราช
 การเมือง แต่ซึ่งชอบด้วยราชการตามอย่างตามธรรมเนียมสืบมาแต่
 ก่อน อย่าให้ถือเปรียบแก่่งแย่งให้เสียราชการไปแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้
 ให้พระบารัตนเศรษฐีมีน้ำใจโอบอ้อมทำนุบำรุงญาติพี่น้องในวงศ์ตระกูล
 และกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยไพร่บ้านพลเมืองลูกกำวาณิชให้ ได้ความสุข
 สบาย ให้บ้านเมืองเจริญบริบูรณ์ระไ้เป็นความชอบสืบไป อนึ่ง
 ถึงเทศกาลพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ให้พระบารัตนเศรษฐี พร้อมด้วย

ด้วยกัน ตลอดเวลานั้นตั้งแต่พระยาคำรังสุจริต ฯ (คอซู้เจียง) ถึง
อนิจกรรมไปอีก ๓๐ ปี จึงให้แบ่งทรัพย์สินมรดกแจกกันไปได้ พระยา
คำรังสุจริต (คอซู้เจียง) อยู่มาจนมีเมษ พ.ศ. ๒๔๒๕ จึงถึงอนิจกรรม
เมื่ออายุได้ ๘๐ ปี

เมื่อพระยาคำรังสุจริตมเหศวรภักดี (คอซู้เจียง) ถึงอนิจกรรมแล้ว
นายคอซิมซึ่งบิดาส่งให้ ไปเล่าเรียนที่เมืองจีนนั้นเสร็จการศึกษากลับมา
พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมทอง) ผู้พี่นำถวายตัวเป็นมหาดเล็กพระยาท
สมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระ
ราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์เป็นหลวงบริรักษ์ โลหวิสัย ตำแหน่งผู้
ช่วยราชการเมืองระนองแล้ว พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมทอง) ผู้เป็น
หัวหน้าก๊กบรรดาบุตรหลานของพระยาคำรังสุจริต ฯ มีใบบอกเข้ามายัง
กรุงเทพฯ ฯ ว่าใ้จักการฝังศพไว้ที่เมืองระนองตามประเพณีจีน ขอรับ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตทำคำจารึกศิลาปักไว้ ให้เป็นเกียรติยศ
ณที่ฝังศพ โปรด ฯ ให้ตรวจคำจารึกนั้นแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำตามประสงค์

สารตราพระราชทานคำจารึกป้ายปักหน้าห้องซุ้มและเครื่องขมาศพ
พระยาคำรังสุจริตมเหศวรภักดี (คอซู้เจียง)

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีอภัยพิริยปรากรมพาห
สมุทพระกระลาโหม มาถึงพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมือง พระศรี
โลหภูมิพิทักษ์ ผู้ช่วยราชการ หลวงบริรักษ์ โลหวิสัย ผู้ช่วยราชการ

ห้องสุมพระยาตำรางสุจวิต ๑ (คอชู้เจียง ต้นสกุลณระนอง)

พระครูฤๅราชโภคากร ผู้ว่าราชการเมือง หลวงสโมสรวราชกิจ ปลัด
และบุตรหลานญาติพี่น้องวงศ์ตระกูลพระยาคำรงสุวิกรมทิศรัฎกกิจ งามวาง
ณเมืองระนองเมืองหลังสวน

ทวยพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมือง พระศรีโศภณมุนิพิทักษ์
ผู้ช่วยราชการเมืองระนอง พระครูฤๅราชโภคากร ผู้ว่าราชการเมือง
หลังสวน มีใบบอกลงวันอังคาร เดือน ๓๓ แรม ๓๓ ค่ำ ปีมะเมีย
จักวาศก ส่งจดหมายตามดุษฎีคำผู้เฒ่าผู้แก่เมืองระนอง ให้หลวง (สร) ^๕
พากรกรมการถือมา

มีความว่า พระยาคำรงสุวิกรมทิศรัฎกกิจ งามวางเมืองระนอง
ป่วยเป็นวิณณโรคซันที่สันหลัง หมอประกอบยารักษาพยาบาลอาการ
หากตายไม่ ฅวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเมียจักวาศก
พระยาคำรงสุวิกรมทิศรัฎกกิจงามวาง ถึงแก่อสัญกรรม^(๑) อายุได้ ๖๖ ปี
ศพฝังมีช่องชู้ชคามธรรมเนียมเมืองระนอง หากได้พระราชทานเพลิงไม่

พระยารัตนเศรษฐี พี่น้องบุตรหลานขอรับพระราชทานารักย้าย
ก็ลายกหน้าช่องชู้ศพพระยาคำรงสุวิกรมทิศรัฎกกิจงามวาง จะได้เป็น
เกียรติยศแก่บุตรหลาน ซึ่งรับราชการผลของพระเดชพระคุณพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสืบไป มีความในใบบอกหลายประการ

ไต่หน้าชนกราบบังคมทูลพระกรุณา แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการ

(๑) คำว่าอสัญกรรม โศปถกิติใช้แต่ศพเทียบชั้นเจ้าพระยา ที่ใช้ในสารตรา
ฉบับนี้จะใช้ผิด หรือโคศกัถ์ให้ ใช้เป็นพิเศษ ข้อนี้ไม่มีทางที่จะสอบให้ทราบแน่

มาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาทคำรัสเห็นเกล้าเห็นอกระหม่อมตั้งว่า พระยา
 คำรัสสุริตมหิศรภักดี งามวาง รัชอำนาจแต่ท่านเสนาบดี ซึ่งไต่บังคัย
 หัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกในการนั้น ไปเป็นผู้ก่อสร้างเมืองระนอง ชัก
 ชวนไทยจีนและลูกค้า มาตั้งบ้านเรือนทำเรือกลสวนไธนาเป็นภูมิฐานบ้าน
 เมืองขึ้น พระยา คำรัสสุริตมหิศรภักดี งามวาง ทำเหมืองคัยก
 ลงทุนให้ราษฎรชุกว่อนแม่แร่คัยกมาขึ้นโรงกลวง สูดสูงไต่เนอคัยก
 จำหน่ายเก็บภาษีท่านบำรุงบ้านเมืองเกิดภาษีผลประโยชน์แผ่นดินเจริญ

พระยา คำรัสสุริตมหิศรภักดี งามวาง ท่านบำรุงบุตรชายใหญ่เล็ก
 ได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบตระกูล และท่านบำรุงอาณาประชา
 ราษฎรลูกค้าวาณิชได้ทำมาหากินอยู่เย็นเป็นสุข พระยา คำรัสสุริต
 มหิศรภักดี งามวาง มีความชอบต่อราชการแผ่นดินเป็นอันมาก

ซึ่งพระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองระนอง กยพนองชอรัย
 พระราชทานพระบรมราชานุญาต ทั่วทุกย้ายศิลาตั้งแต่วันเดือนขยเกิด
 ค้ายลบ้านเมืองจีน แล้วทำมาหากินอยู่ในประเทศสยาม พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาชยเลี้ยงมียศบรรดาศักดิ์ ทำ
 ราชการฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาจนถึง
 แก่อสัญกรรม จะไต่บังคัยหน้าชองชยศพระยา คำรัสสุริตมหิศรภักดี
 งามวาง ให้เป็นเกียรติยศแก่บุตรหลานตามธรรมเนียม

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อธิบดีกรมพระกระลาโหม ซึ่งไต่
 บังคัยหัวเมืองฝ่ายใต้ ฝ่ายทะเลตะวันตก เรียบเรียงอักษรจดคัยซึ่ง

คำจารึก

ประวัติพระยาตำราจสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจียง)

จางวางเมืองระนอง

ประกาศไว้ให้ท่านทั้งหลายผู้จะได้อ่านหนังสือนี้ทราบทั่วกันว่า เติม
ท่านพระยาตำราจสุจริตมหิศรภักดี จางวางเมืองระนอง ท่านเป็นจีน
ชกเกียนเกิดในบ้านแซ่ชู่ฮ้อระยองของเขตต์แขวงเมืองเบ็ญจวิหุ ท่าน
เกิดนักษัตรวันข้างขึ้น เป็นวัน ๒๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะเส็ง นามเดิม
ชือชู่เจียงแซ่คอ ครั้นอายุครบ ๑๕ ปีได้เข้ามาจากเมืองเบ็ญจวิหุ มามี
ภรรยาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ณเมืองพังงาช้านาน จนค่อยเจริญขึ้น
สืบมา ถึงฉวันอังคารเดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรงฉศกศักราช ๑๒๐๖
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ให้เป็นหลวงรัตนเศรษฐี นายอากรศกศกเมืองระนอง ขึ้นเมืองชุมพร
ได้ทำอากรศกศกแขวงเมืองชุมพร เมืองกระบุรี เมืองระนอง รวม ๓๐ ตำบล
ทุกเกล้าฯ ถวายเป็นอากรศกศกปีละ ๕๓ ภาษา ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้
ให้เป็นผู้ว่าราชการเมืองระนอง แด่ที่ตำบลราศกรุด ช่างวัน พอนรัง
ทั้ง ๓ ตำบลนี้ยังไม่มีบ้านเรือนผู้คน ตำบลเมืองระนองเมื่อแรกหลวง
รัตนเศรษฐีมาตั้งทำภาษีอากร เมื่อปีมะเส็งฉศกศักราช ๑๒๐๗ นั้น
ก็ยังไม่เห็นมีบ้านเรือนร้างว่างเปล่าอยู่เลย มีคนไทยตั้งบ้านเรือนอยู่ ๑๗
ครอบครัว เหมืองคลองมีข้างเล็กน้อย ถนนเป็นแขวงเมืองชุมพร
ยังไม่เห็นมีบ้านเมือง ไม่มีเรือกสวนไร่นาทำเลที่ท่ามาหากิน ครั้น

๕ ปี ๘ เดือน ๑๖ วัน อายุ ๘๖ บดงอสังญญกรรม วันพฤหัสบดีเดือน ๗
 ๕ ขัน ๘ คำ บมมะเมยัททวาศกศักราช ๑๒๕๕ มีบุตรชาย ๖ คน บุตร
 ชายที่ ๑ (ชื่อคอกซิมเริง) เป็นหลวงศรีโลหภูมิ ผู้ช่วยราชการเมือง
 หนองดังแก่กรรม บุตรชายที่ ๒ (ชื่อคอกซิมก้อง) เป็นพระยาวรัตน
 เศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองหนองแทนยิกา บุตรชายที่ ๓ (ชื่อ
 คอกซิมจ้าว) เป็นหลวงศักดิ์ศรีสมบัติ ผู้ช่วยราชการเมืองหนองดังแก่
 กรรม บุตรชายที่ ๔ (ชื่อคอกซิมอิม) เป็นหลวงศรีโลหภูมิพิทักษ์ ผู้
 ช่วยราชการเมืองหนอง บุตรชายที่ ๕ (ชื่อคอกซิมเท็ก) เป็นพระอารย
 ราชโกศากร ผู้ว่าราชการเมืองหลังสวน บุตรชายที่ ๖ (ชื่อคอกซิมขี้)
 เป็นหลวงบริรักษ์ โลหวิสัย ผู้ช่วยราชการเมืองหนอง บุตรชายทั้ง
 ๖ นี้ ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 สืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลพระบาทารงสุจริตมเหศวรภักดีมา ครั้นเมื่อ
 สรรเสริญว่าเป็นอนุชาตบุตรทั้งอยู่ในโอวาทบิการมารดา และมีกตัญญู
 กตเวทียกยาสื่อเลียงของบิการมารดาเชิดชูให้ปรากฏอยู่ในแผ่นดินสยาม
 สันกาลนาน

ได้จำถูกแผ่นดินศิลาประกาศไว้เมื่อวันที่วันจันทร์เดือน ๘ ขัน ๓ คำ บมมะแม
 เบญจศกศักราช ๑๒๕๕

แต่นั้นมาบุตรทั้ง ๕ คนก็ช่วยกันประกอบกิจการต่อมาตามคำสั่งของ
 บิการ ครั้นต่อมาเมื่อไปรบ ให้พระยาชัยภูงคตทิสร์รักษา (ตันกิมเริง)
 เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นทพระยาอนุชิตสยามภิกษา ตำแหน่งกงสุลเขเนอราต

สยามที่เมืองสิงคโปร์ จึงพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนหลวงบริรักษ์
 โสทวิสัย (คอซิมบี๊) ขึ้นเป็นที่พระอภัยมณีวงศ์ศรีรักษา ตำแหน่ง
 ผู้ว่าราชการเมืองตระบุรีต่อมา

พระราชนิพนธ์ว่าด้วยเมืองระนอง

วันที่ ๒๒ เมษายน (ร.ศ. ๓๑๘ พ.ศ. ๒๔๓๓) เวลา ๕ โมงเช้า
 นำขึ้น ลงเรือกระเชียงเรือไฟลากต้องลงมากตามลำน้ำปากขึ้น น้ำขึ้น
 ไหลเชี่ยวอย่างน้ำทะเล ผังสองข้างตอนบนเป็นเลน ตามฝั่งข้างอังกฤษ
 แลเห็นเทือกเขาต้นแหลมมลายูตลอดไม่ขาดสาย แต่ข้างฝ่ายเราเป็น
 เขาไม้สูงใหญ่ถึก ทรามผิงหน้าเทือกเขานั้นเป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ไป โดย
 มากที่หว่างเนินก็ตกเป็นท้องทุ่งกว้าง ๆ มีหมู่บ้านเรือนคนแลเห็นกัน
 หมดทุกต้นมะพร้าว ทั้งฝ่ายเราฝ่ายเขาก็อยู่ในข้างละห้าหกหมื่นหมื่นกัน
 แยกตอนนั้นเสียเปรียบอังกฤษ ที่ลงไปหน่อยหนึ่งถึงที่มศาลชำระความ
 มีเรือนโรงใหญ่ ๆ หลายหลัง ว่าเป็นที่ทั้งเมืองแต่ก่อน แต่ศาลนั้น
 สี่เหลี่ยมหลังเล็ก ๆ ปลูกอยู่กลางแจ้งไม่อิศารว้ยอันใดเลย โรงโปลิศ
 ที่สะพานเหล็กวัดสระเกษโตกว่า ลงมาประมาณชั่วโมงหนึ่งถึงโรงโปลิศ
 ตั้งอยู่บนหลังเนินต่ำ ๆ ริมปากแม่น้ำน้อย โรงโปลิศนั้นก็เล็กเท่า ๆ กัน
 กับศาลนั้นเอง มีโปลิศตั้งบนลงมายืนรับ ๓๓ คน เป็นพระม่านุ่งผ้า
 โปกผ้า ๖ คน เป็นแขกซีกสวมกางเกงอย่างทหาร ๕ คน นายทหาร
 พระม่าน แต่ไม่เห็นศัสตราวุธ นุ่งผ้าและสวมเสื้อทหาร ตั้งแต่เห็นโรง
 โปลิศขึ้นมา คุยกันคนถึงว่าคลองท่าโรงที่เกาะกงสักหนึ่ง ท่อลงมา
 ข้างล่างแล้วไม่มีฝักกั้นท่าโรงที่เกาะกงเลย พยวักหนึ่งอยู่ที่ชายเขา
 เรียกว่าวัดชีไฟ โยสถ์หลังคาจาก แต่ไม่อยู่ในน้ำเหมือนเกาะกง
 ลงมา ๓ ชั่วโมงถึงที่ตำบลน้ำตก ซึ่งเขื่อนเมืองพระอัยยวงศ์ (๑)
 ไปตั้งชนใหม่ มีสะพานยาวขึ้นไปจากถนน เพราะถนนเป็นหลุม เวลา

(๑) พระอัยยวงศ์ทศรักษา (คอซิมบี๊ วรรณอง) ภายหลังได้เป็นที่พระข
 วัลदानุประดิษฐ์

นำชนปกคิที่ว่มขึ้นไปมาก ๆ ตะพานแต่่งไขไม้แต่ละอง มีซุ้มไขไม้ที่
 ทั่นตะพาน มีสเคอริเมอร์พืดกั แอสสิสตัน คอมมิสชันเนอที่มถวัน
 ลงมาคอบริบอัยที่ตะพาน ทักทายปราสัยแล้วชนเสด็จจะไป มีสเคอริ
 เมอร์พืดกัจะขอเข้าแห่เสด็จด้วยกับทหารและไปสิศ เพราะเวลานั้นแต่่งทิว
 เป็นทหาร ไค้บอกให้เกินตามไปภายหลังกับพระอัยวงค์ ดนนทขึ้นไป
 กร้างประมาณสักแปกศอกหรือสิยศอก ยาวประมาณ ๓๐ เส้นเศษ ผ่าน
 ไปในทิวซึ่งตักต้นไม้ลงไว้จะทำนา ขึ้นไปถึงที่สกถนนนี้ มีถนนขวางอีก
 สายหนึ่ง มีประตูไขไม้แต่ละร้านพระสงฆ์สวดชยันโตะยที่สามแยกนั้น
 เดียวขึ้นไปทิวบ้านพระอัยวงค์ ซึ่งเป็นเรือนชกแต่ละตอนบนสองชั้นอย่าง
 ฝรั่ง ภายนอกเป็นตักพอใช้ไค้ แลดูจากบนเรือนนั้น เห็นทิวปลูก
 สร้างขึ้นไว้และบ้านเรือนไร่นารายการตลอด ตามแนวถนนขวางมีโรง
 ไปสิศเป็นสามมุข ฝ่ายกัแต่ละตอนหลังหนึ่ง ห่างไปจากถนนใหญ่สัก
 ๒ เส้น มีศาลชำระความเป็นศาลากลางสามมุข เป็นตักอยู่ริมถนน
 ยังไม้แล้วเสร็จหลังหนึ่ง นอกนั้นก็เป็นโรงเรือนรายการหลายหลัง ความ
 ศึกพระอัยวงค์ซึ่งยกเมืองลงมาตั้งที่นารกนี้ เพื่อจะให้เรือใหญ่ขึ้นไปถึง
 ไค้การค้ำขายจะไค้คิก และระยะนี้คดองกว้าง ถ้าชกคนลงมาคิกไค้
 ทน การที่จะข้ามไปข้ามมากข้งอังกฤษค้อยยากขึ้นหน้อยหนึ่ง หาไม้
 ไร้ผู้ร้ายหนีข้ามไปมาได้ง่ายนัก อีกประการหนึ่ง ก็แต่่นมีท่าเดกทำ
 นากว้าง ถ้าตั้งคิกเป็นบ้านเมืองก็จะเป็นที่ทำมาหากินไค้มาก เคยวน
 ชกค้อยอย่างเคยว แต่เรือของคนไม่มีพอแก่ภูมิที่เท่านั้น ไค้ถามมีสเคอริ
 เมอร์พืดกัถึงการไร้ผู้ร้าย ก็ว่าเคยวนสงขเรียบร้อย การที่ไร้ผู้ร้าย

สงขไปไ้ไ้ ก็ด้วยอาศัยกำลังมิสเตอร์ซิมบี้ เป็นอุระแข็งแรงมาก และ
 ว่าเมื่อเร็ว ๆ นี้ มีผู้ร้ายฆ่าคนตายในแคว้นอังกฤษ ได้ขอให้พระยา
 ชุมพรช่วย พระยาชุมพรก็ให้ช่วยจนได้ตัวผู้ร้ายแล้ว แต่ผู้ซึ่งไปตาม
 ผู้ร้ายนั้นต้องเลือกกักตายนคนหนึ่ง มิสเตอร์เมอร์ฟีลด์ด้วยอาสาจะโดยเสด็จ
 ต่อไปอีก ได้บอกขอยใจและห้ามเสีย พระสงฆ์ซึ่งมากอยขยันโดยยี่น มี
 เจ้าอธิการวศินาตลงขัน ซึ่งพระอัยยงกว่าเป็นหัวหน้ายี่นด้วยกระบือ (๑)
 ภายหลังมาสาขาลให้พระอัยยงค์ ว่าจะไม่ประพฤติเช่นนั้นต่อไป อธิการ
 วศินาตอีกของค์หนึ่ง พระอัยยงค์ว่าเป็นคนค้ำไว้ว่าจะเข้ามาอยู่ ที่น้ำจก
 พระสงฆ์เมืองหลวงสวนออกไปอยู่ ๔ องค์ นอกนั้นเป็นพระมาแต่ฟาก
 มลิวณอีก ๑๗ ได้ถวายเงินตามสมควรแล้วลงเรือลงมา ประมาณ
 สัก ๕๐ มีนิกถึงปากคลองของพระชียงข้างฝ่ายขวา ถูกวางกว่าแม่น้ำนัย
 ลงไปอีกไม่ช้าก็ถึงคลองลำเต็ย ซึ่งเข่นพวมแคว้นเมืองตระกัษมีอง
 ระนอง คูปากช่องกว้างใหญ่ แต่เข้าไปข้างในเห็นท่าระไม้โต แต่เข้าไป
 ฝนตกมากข้างน้อยข้างคลองทางไม่ใคร่ระไ้ก็อุ้นโ้โ้ สองฟากเข่น
 ภูเขาสลับซับซ้อนกันสูงใหญ่ เวลาฝนตกมีกลุ่มไปเป็นเมฆทึบอยู่
 ครั่งเขาค่อนเขา ลำน้ำกว้างออกกว้างออกทุกที แต่ไม่ใคร่เห็นมีบ้าน
 ผู้เรือนคน ลงมาจากน้ำจก ๒ ชั่วโมงถ้วน ถึงเรืออุบลขุทศ ซึ่งขึ้นไป

(๑) ก็อั้งอีทางหัวเมืองเหล่านั้น ในสมัยนั้นมีเป็น ๒ พวกล เรียกว่าพวกอั้ง
 คิ้วระบือพวด • พวกปุ่นเถากังพวด •

จอกคอยรับอยู่ที่ตรงปากคลองเขมาข้างฝั่งอังกฤษ^(๑) ถึงเรือใหญ่ฝน
 ใจโค้หาย ก็มกึกว่าจะไปไล่กระเจงที่เกาะขวาง แต่เวลามาถึงย้าย
 ๕ โมงเสียแล้ว ใจโค้ก็บอกคนนอนอยู่ที่ปากคลองเขมาคนหนึ่ง
 วันที่ ๒๓ ออกเรือเวลาโมงหนึ่งกับ ๒๐ นาที เป็นเวลานาชน
 ครึ่งหนึ่งถึงเกาะขวาง ที่เกาะขวางนพระยาระนองร้องขอให้แผนที่อังกฤษ
 ทำ คือแผนที่ที่ตนแยกเป็นต้น หมายถึงไม้คองกันกับหนังสือสัญญา
 ในหนังสือสัญญาว่าเกาะทั้งสองฝั่ง โกลด์ฝั่งข้างไทยเป็นของไทย โกลด์
 ฝั่งอังกฤษเป็นของอังกฤษ เว้นไว้แต่เกาะขวางเป็นของไทย ส่วนเกาะ
 ที่ในแผนที่นั้น เกาะสมุกที่อยู่โกลด์ฝั่งข้างอังกฤษเป็นเกาะย่อม จากข้อ
 ว่าเกาะขวาง ทาสีเขียวให้เป็นของไทย ส่วนเกาะขวางซึ่งเป็นสามเกาะ
 ใหญ่ ๆ อยู่โกลด์ฝั่งข้างไทยเกาะหนึ่งอยู่เกือบจะศูนย์กลางก่อนข้างไทยสัก
 หนึ่งขบหนึ่ง สองเกาะที่ชาวข่านนตลอกจนถึงนายไปลิศฝ่ายอังกฤษ ก็
 ยอมรับว่าเป็นเกาะขวางนั้นหมายแดงเป็นของอังกฤษ ได้มีใบบอกเข้า
 ไปก็ทักสินรวม ๆ ออกมาว่าที่หมายแดงเป็นของอังกฤษที่หมายเขียวเป็น
 ของไทย แต่ตักยณเกาะที่เขื่อนอนนั้นขก้อยกกับหนังสือสัญญาเช่นนั้นขอให้
 ฉันทุ โกลด์วิวก็เห็นเป็นหน้าสงสัยจึงร้องอย่างเช่นเขาว่า จะเป็นก้วยแกลิ่ง
 หรือก้วยแผนกสกก็โค้ เรืองนี้จะโค้ ข้างแรงก้วยแผนกในที่ประชุมคือไป^(๒)

(๑) เสด็จประพาสที่ขวนี่ ไปรด ฯ ให้เรือพระที่นั่งอุบลบุรุษล่องหน้าไปคอย
 รับอยู่ที่เมืองระนอง เสด็จไปจากกรุงเทพ ฯ ด้วยเรือสุริยมณฑล ถ้าที่สมเด็จพระยา
 บรมมหาศรีสุริยวงศ์ต่อ

(๒) เรื่องเกาะขวางนี้ เมื่อเสด็จมาถึงพระนคร ได้โปรด ฯ ให้ว่ากล่าวกับ
 รัฐบาลอังกฤษ ตกลงให้คืนมาเป็นของไทย ตามหนังสือสัญญา

ได้ถามถึงการที่ไค้ประโยชน์เสียประโยชน์ในที่เกาะไซวักกันเช่นนี้อย่างไร
 ย่าง ก็ว่าเกาะเหล่านี้ไม่มีคนตั้งบ้านเรือนอยู่ประจำ แต่เป็นที่มั่งคั่งมาก
 ทุก ๆ เกาะ ถ้าเป็นเกาะข้างฝ่ายอังกฤษ คนเราจะไปทำไม้ขอหนังสือ
 ต่อเขาก่อนเขาไม่ให้ไปทำ เป็นความลำบากแก่คนของเราที่จะไปทำ
 มาหากินในที่นั้น ตั้งแต่เกาะขวางลงไปฝ่ายข้างเราเขาสูงมากเป็น
 เทือกใหญ่ ดูเหมือนอย่างเกาะข้าง เรียกว่าท่าครอย ข้างฝ่าย
 อังกฤษดูแนวเขาใหญ่ขั้คห่างออกไปเห็นแต่เขาย่อม ๆ มีคนตั้งอยู่ริมน้ำ
 เทียวทำชันบ้างเป็นแห่ง ๆ ต่อท่าครอยลงไปมีลำคลองเรียกว่าตะอูน
 ชนระนอง ในระแวกนี้คนอยู่สองตำบล นอกนั้นก็ลึกลับคนถึง
 ปากอ่าวระนอง ผังทั้งสองข้างนั้นไม่ไกล มีทรายเลยจนลึกแห่งหนึ่ง เป็น
 แต่เขาใหญ่เขาเล็กตลอดไปจนกระทั่งถึงปลายแหลม เวลาเช้า ๕ โมง
 ทอดสมอที่ไค้เกาะฝ ปากอ่าวเมืองระนอง ทนพระอัยยวงศ์ทำเรือนตะเกียง
 เช่นที่บางปะอินตั้งไว้เส้าหนึ่ง มีเรือสำเภายันทุกเช้ามาแต่เมืองพะม่า
 รอกออยู่ลำหนึ่ง เรือมรอาวสีคิงขึ้นสุด รอก่อนของชนบกอยู่หน้าเพียงจึง
 ไค้ลงเรือกระเชียงเรือไฟลากข้ามไปคูแหลมเกาะสอง ซึ่งอังกฤษเรียก
 ว่าวิกตอเรียพอยนต์ อ้อมปลายแหลมออกไปคูข้างหน้าออกแล้วเลียบ
 เข้าจนถึงคอแหลมหน้าใน ที่แหลมนั้นเป็นเนินสูงกินแดง ๆ ไม่ใคร่มีต้นไม้
 คอแหลมทั้งหน้าออกหน้าในมีบ้านเรือนคนอยู่ หน้าในดูไม่ไค้เข้าไปไค้
 แต่หน้าในเห็นมีเรือนขนาพาราก ฟนสองชั้นสามหลัง มีโรงใหญ่
 เล็กประมาณสัก ๒๐ หลัง มีคนหมากมะพร้าว แต่ที่ผ่านคืนที่หมู่บ้าน
 ที่นั้นเป็นที่ค้าขายคอแหลมอยู่หน้าชยเกี้ยว ที่บนหลังเนินปลายแหลมมี

ศาลชำระความแขยเคียวกยทหน้าคลังชั้น ทั้งอยู่กลางแจ้งแคว่กร้อนเป็รียง
 มีเรือนบนทยาฝาจากอยู่หลังหนึ่งชคโทรมยยเข็นทั้งสองหลัง คล้ายกัน
 กยทหน้าคลังชั้น การทอังกฤยจักรกษาในที่แถยนี้ไม่วกชั้นแขงแรงอันใด
 อยู่ข้างโกโรโกเทกว่าเราเสี่ยอีก คนที่อยู่บนยกแถเห็นเป็นแซก เขาว่า
 เป็นมะลายูปร่างนียงประมาณสักสามสี่ครว้ทั้งหน้านอกหน้าใน หากิน
 คุยทำปลา เรืออ้อมมาหว่างเกาะเล็กของอังกฤษที่แขยฝั่งอยู่สองเกาะ
 เข้าปากอ่าวเมืองระนอง ที่ฝั่งขวามีโรงเงินคทพนสำหรับส่งเรือเมล์ประมาณ
 สักสามสี่หลัง ฝั่งซ้ายเป็นทคตลงชายเนินสูง ทั้งโรงไปลคอยู่ในที่นั้น
 เวลานั้นเรือขนาดของครกษชนไปไค่ถึงท่า ทั้งแต่ทะเลเข้าไปสองไมล์
 เท่านั้น ทะพานที่ขนขาวประมาณสักสองเส้นเศษ มีแพลอยแถศาลา
 ปลายตะพาน ผูกใบไม้ขกของคตอก เมื่อดังต้นตะพานมีขุ่มใบไม้
 ขุ่มหนึ่ง พระยาระนองแถกรมการไทยเงินรัยอยู่สัก ๕๐-๖๐ คน ขนรด
 ที่เขากคตลงมารย มีรดเจ้านายแถข้าราชการหลายรด ขนไปตามหนทาง
 ซึ่งเป็นถนนถมศิลาแข็งเรียบค้อย่างขิง แถถนนนั้นแควกว่าถนนข้างในๆ
 กว้างประมาณสักสามวา สองข้างทางข้างคอนต้นเป็นป่าโกงกางชั้น
 ขนไปหน้อยหนึ่งก็ถึงทเรือคสวนรายขนไปทั้งสองข้าง ข้ามตะพานสาม
 ตะพาน เป็นตะพานเสาไม้ขกระทานมีพนักทาสีขาว เข้าไปข้างในมี
 ทุงนาแปลงหนึ่ง แถคทนแถเห็นเขาซึ่งเป็นพลขปลา แถวก้เข้าในทม
 สวนทมไว้ค่อไปอีกจนถึงต้นคตลกเก่า แถเลี้ยวแยกไปตามถนนทำใหม่
 เป็นถนนกว้างสักแปควา ไปจนถึงถนนชั้นเขา มีโรงเรือนสองข้างทาง
 แน่นหนาแถไม่มีคตเลย ผู้คนครกครน คามระบะทางทมามีขุ่มแปลก

กันถึง ๖ ชั้ม ชั้มที่จะเขาดนนตลาคเป็นข่างจัน เก่งซ้อัน ๆ กันมีเสา
 มังกรพัน เป็นงามากกว่าทุกชั้ม ทางที่ขันเขาคักอ้อมวงไป ทำทางก็
 เหมือนกันกับที่คอนเวอนเมนต์เฮาส์สิงคโปร์ หรือที่ขานไกร ๆ ต่าง ๆ
 ที่เขานเขาว่าสูงร้อยสิบพิศ แต่เป็นเนินตาค ๆ มีที่กว้างใหญ่โตกว่าเขา
 สักขนาดมาก พลับพลาที่ขานนั้นก็ทำเสาไม่จริงเครื่องไม้จริง กรอบฝา
 และบานประตูใช้ไม้จริง แต่กรใช้ไม้ระกำทั้งดำเข้าเป็นตายต่าง ๆ หลัง
 คานนั้นมุงไม้เกล็ดแล้วสองหลัง นอกนั้นมุงจากคาคล ใช้สีน้ำเงิน
 จะให้เหมือนกันกับหลังคาไม้ซึ่งทาสีไว้ มีห้องพระโรงหลังหนึ่ง ที่อยู่
 ข้างในใหญ่หลังหนึ่ง ยกเป็นห้องนอนสงขณไปหลังหนึ่ง มีคอนเซอเว
 เตอร์ยาวไปจนหลังแปดเหลี่ยมอีกหลังหนึ่ง ที่หลังเล็กซึ่งเป็นต้นอน
 และที่หลังแปดเหลี่ยม แลเห็นเมืองระนองทั่วทั้งเมือง หน้าต่างทุก ๆ
 ช่องเมื่อขนคตรงนั้นก็เหมือนหน้าต่างขอกแผ่นหนึ่งแผ่นหนึ่ง กว้างแลเห็น
 ทุ่งนาออกไปจนกระทั่งถึงภูเขาซึ่งขยู่ใกล้ ขิด ได้ยินเสียงระฆังร้องเนื่อง ๆ
 สลับซับซ้อนกันไป คำนหนึ่งก็เป็นโคอย่างหนึ่ง คำนหนึ่งก็เป็น
 อย่างหนึ่ง ไม่เคยอยู่ที่โคซึ่งตั้งอยู่ในที่แลเห็นเขาทั้งข่าและข่านเรือน
 คนงามเหมือนอย่างทนเลย การคยแต่่งประกัยประคาคและเครื่องที่จะใช้
 สอย พรักพรอมบริบูรณอย่างขันง คามข่างทางและขายนิน ก็มีเรือน
 เจ้านายและข้าราชการหลังโต ๆ มีโรงขิลเล็กโรงททการพรักพรอม
 จะอยู่สักเท่าใดก็ได้ วางแผนททางขันทางลงข่างหน้าข่างใน ก็กว่าเขา
 สักขนาดมาก เสียแต่คันไม้ขนเนินนั้นไม่มีคันไม้ใหญ่ ที่เหลือไว้ก็เป็น

คันไม้สู้โต คันเล็ก ๆ ที่ตกก็ยังเป็นคอสระพวงอยู่ โคยรอบ แต่ในบริเวณ
 พลับพลาปลกทัญญาชนเขี้ยวศกบริวารณคทวทุกแห่ง พระยาอุทการ
 โกศต (๑) มาคอยรับอยู่ที่เมืองระนองนี้ห้าวันมาแล้ว ก็คิดว่าต้อง
 มาอนที่เกาะเขมาเกินไประแรมวันหนึ่ง จะย่นวันเมืองระนองเข้าอยู่แต่
 สองคืน แต่ครั้นเมื่อไปเห็นที่เขาทำไว้ให้ย่นลงทนอนมาก และการ
 คือนวขนั้นโดยความเต็มใจแข็งแรงจริง ๆ จึงได้ผ่อนวันออกไปอีกวันหนึ่ง
 เวลาเย็นได้ลงคตามเนินนั้นโคยรอบ แล้วชนเขาเล็กอีกเขาหนึ่งซึ่งอยู่
 หน้าท้องพระโรง คด้ายเขาหอพระปริศที่เพ็ชรบุรี ปลกศาลาไว้ในหม่อม
 ไม่เป็นที่เงยบสงก เวลากลางวันไม่ร้อนกว่าขมฝน เวลากลางคืน
 ทนาวปรอทถึง ๗๕

วันที่ ๒๔ เวลาเข้าไปคุกที่ตลาดเก่ามีโรงปลกหลังซิก ๆ กันทั้งสอง
 ฟากเกือบร้อยหลัง แลเห็นเงินไปตั้งถนน ที่สกถนนนั้นถึงบ้านเก่าของ
 พระบารันคนเศรษฐี ซึ่งตั้งอยู่ที่หากใกล้ฝั่งคลอง คันคลองนั้นเป็นที่ทำ
 เหมืองแร่คอก นำล้างดินทรายซึ่งคิคแร่ลงมาถมจนคลองนั้นตื้น กิน
 กดขสูงชันกว่าพนบ้าน สายน้ำก็ซึมเข้าไปในบ้านชันไปหมด ฉนังใช้ก่อ
 ก้วยคินปนปูน คกรามพังทะลายไปข้างก็มี ที่ยังอยู่ฉนังชันทำให้เกิด
 บ่อยใช้ จึงได้ย้ายไปตั้งบ้านใหม่ ที่ย้ายไปตั้งบ้านใหม่เดียนั้นเขินคมาก
 ทำให้เมืองกว้างออกไปอีกสามสี่เท่า ก้วยถนนตลาดเก่านี้ไปชนคลอง
 จะขยายค่อออกไปอีกก็ไม่ไค้อยู่แล้ว เวลาย้ายไปค่ออนน้ำร้อน ระยะทาง
 เจ็ดสิบเต็น มีถนนคี่เรียบร้อย ไค้เห็นทางซึ่งเขาทำซีกสายน้ำมาทำ

(๑) พระยาอุทการโกศต (คนภูโอดิน) เปนอาร์พระธาไทรบุรี

ตลาดเก่าครัวพระยาตำราญสุจริต ๑ (คอชู้เจียง ต้นสกุลถนอมระนอง)

ทางไปหมู่บ้านหนองน้ำ

Полоса выветривания

เหมืองตบยก แยกเอาน้ำในลำธารโต ๆ เลี้ยวทิ้งสิ้น จนลำธารนั้นแห้ง
 ไม่มีน้ำเลย ที่บ่อน้ำร้อนนั้น คุณเป็นทาสสำหรับจะร้อนนั้นออกมาจากเขา
 น้ำคกรีน ๆ ออกมาจากศิลาขวางกั้นลำธารน้ำเย็น ท่านบั้งคนเข้กหน้า
 เย็นให้ ไปตามรางสายน้ำทำเหมืองข้ามมายนทซึ่งเย็นน้ำร้อน น้ำฟาก
 ข้างนี้ร้อนฟากข้าง โนนี่ร้อนน้ำเย็นไปกลาง น้ำร้อนนั้น ไม่มีกลิ่น
 กำมถันหรือกลิ่นหินปนเลย แต่ร้อนไม่เสมอกัน บ่อหนึ่งปรอท ๓๕๕
 บ่อหนึ่งปรอท ๓๕๕ ถ้าไปออกกระทักใกล้เคียง เคือกและควนขึ้นแรงไ้จริง

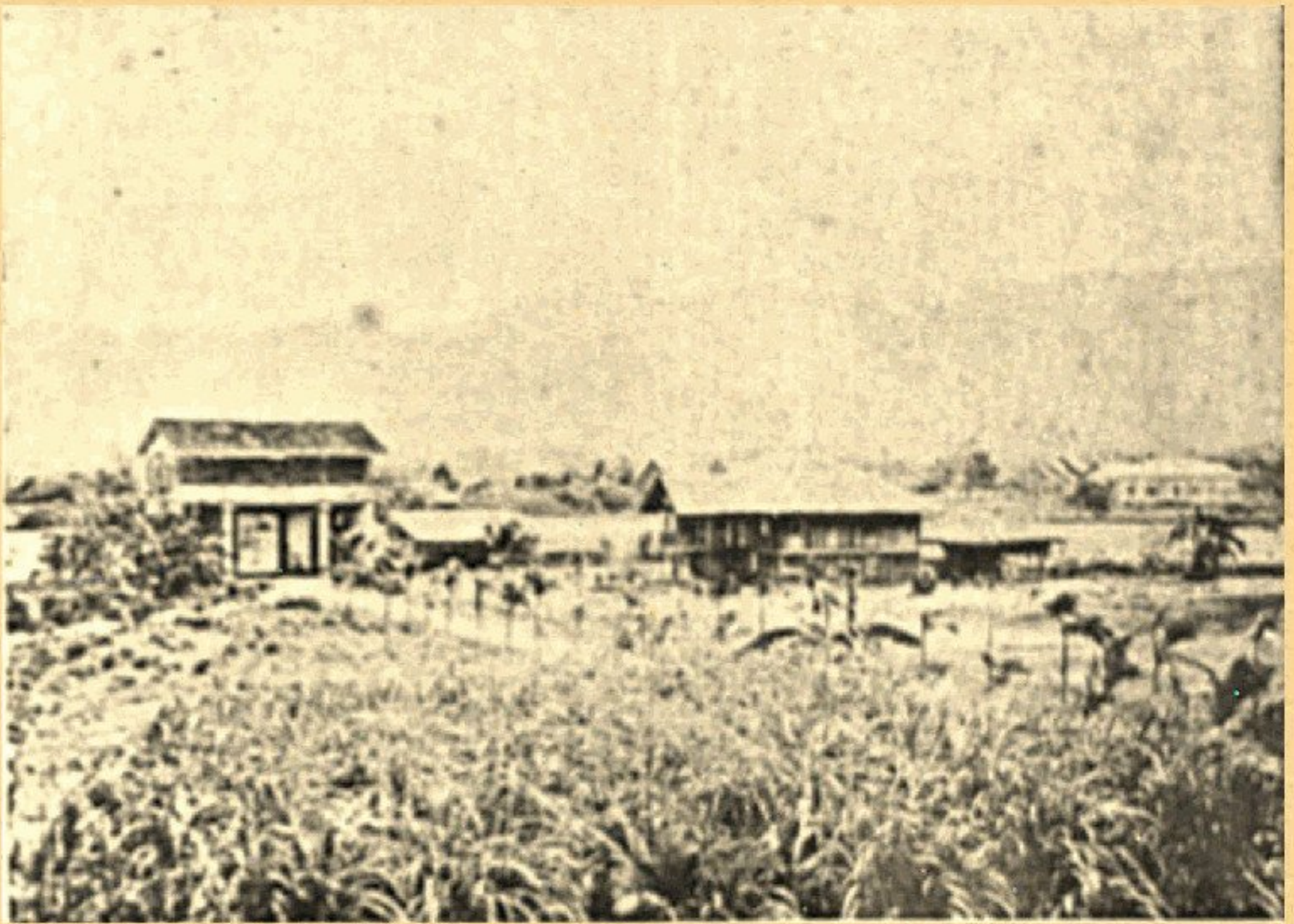
วันที่ ๒๕ เวลาเข้าไปที่ขานใหม่พระบารเณองผ่านหน้า “ โรงราง ”

คือทรง ทำเป็นตักหลังคาสังกระสีแบบคูกทขึงง คุณเรียบร้อยใหญ่โต
 ก็มากแต่ยังไม่แล้วเสร็จ ขานพระบารเณองเองก่อกำแพงรอบสูงตั้ง
 ลีบสอด กว้างใหญ่เห็นจะสักสามเส้นเศษสี่เส้น แต่ไม่หันหน้าออกถนน
 ท้วยขึ้นแสดว่าหันหน้าเข้าข้างเขาจึงระกั ที่บนหลังประตูทำเป็นเรือนหลัง
 โต ๆ ขึ้นไปอยู่เป็นหอรบ กำแพงก็เว้นช่องขึ้นกรแต่อยู่ข้าง ๆ ไว้ ท้วย
 ถลวเรกทเคยลกตามชนครังก่อน เมื่อมีเหตุการณ์ก็จะไ้กระทุ้งออก
 เป็นช่องขึ้น ตกกลางขานทำตักหลังหนึ่งใหญ่โตมาก แต่ตัวไม้ไ้ ขึ้นอยู่
 เป็นแต่ท้วยแขกและคนไปมาให้อาศัย ตัวเองอยู่ที่เรือนรากเตย ๆ เข้ก
 ซิดกันแน่นไปทั้งครัวญาติพี่น้องรวมอยู่แห่งเคียวกันทงสิ้น มีโรงไว้
 สิ้นค้าปลุกกริมกำแพงยักยาว ในขานนั้นก็ทำไร่ปลุกมัน บ่หนึ่งไ้ถึง
 พันเหรียญ เป็นอย่างคนหากินแท้ ออกจากขานพระบารเณองไปสวน
 ซึ่งเย็นทหากินท้วยทกลองพิชพรรณไม้ต่าง ๆ ท้วย ที่กว้างใหญ่ปลุก
 ทุนเงินทนเทศและกาแฟ ส้มโอขี้กเตเวียมะพร้าวคูกและพริกไท ๆ นั้น

ไต่ออกจำหน่ายหนึ่งถึงสามสิบหาญแล้ว เวลาบ่ายวันนี้ไม่ได้ไปแห่งใด
ด้วยเป็นเวลากรรมฝนหน่อหนึ่งฝนก็ตก

พระยาระนองขอให้ตั้งชื่อพลับพลาเป็นพระที่นั่ง ด้วยเขาจะรักษา
ไว้เป็นที่ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา และขอให้ตั้งชื่อถนนด้วย จึงได้ให้ชื่อ
พระที่นั่งว่า “รัตนรังสรรค์” เพื่อจะให้แปลกล้ำ ๆ พอมีชื่อผู้ทำเป็นที่
ยินดี เขาที่เป็นที่ท้าววันนี้ ให้ชื่อว่า “นิเวศนศิริ” ถนนตั้งแต่ทำ
ขึ้นมาจนสุดตลาดเก่าแปลกลีบเส้นเศษ ให้ชื่อว่า “ถนนท่าเมือง”
ถนนท่าใหม่ตั้งแต่สามแยกตลาดเก่าไป ตามหน้าบ้านใหม่พระยาระนอง
ถึงสะพานbung เป็นถนนใหญ่เกือบเท่าถนนสนามไชย ให้ชื่อว่า “ถนน
เรื่องราษฎร” ถนนตั้งแต่สะพานbungออกไปจนถึงที่ห้องซ้ายพระยาภิรมย์
สุวิศ (๑) ลึก ๑๐ เส้นเศษข้อมหน่อหนึ่ง ให้ชื่อ “ถนนชาติเฉลิม”
ถนนตั้งแต่ถนนไปข้อมน้ำร้อน ถึงเหมืองในเมืองให้ชื่อ “ถนนเพิ่มผล”
ถนนทางไปข้อมน้ำร้อน ๑๐ เส้นเศษ ให้ชื่อ “ถนนชลระอุ” ถนน
หน้าวังซึ่งเป็นถนนใหญ่ ให้ชื่อ “ถนนลุมวิง” ถนนรอบรอบตลาดนัด
ต่อกับถนนลุมวิงกับถนนเรื่องราษฎร เป็นถนนใหญ่ แต่ระยะทางสั้น
ให้ชื่อ “ถนนกำลังทรัพย์” ถนนตั้งแต่ถนนเรื่องราษฎรมาถึงถนน
ชลระอุผ่านหน้าศาลชำระความซึ่งทำเป็นตึกสมัยใหม่ยังไม่แล้ว ให้
ชื่อ “ถนนกัมภักดิ์” ถนนแยกจากถนนเรื่องราษฎรลงไปทางริมคลอง
ให้ชื่อ “ถนนทวิสันต์” กับอีกถนนหนึ่งซึ่งพระยาระนองก็กระทำการ
ไปถึงตำบลหินคาต ซึ่งเป็นทางโทรเลข ขอชื่อไว้ก่อนจึงได้ ให้ชื่อว่า

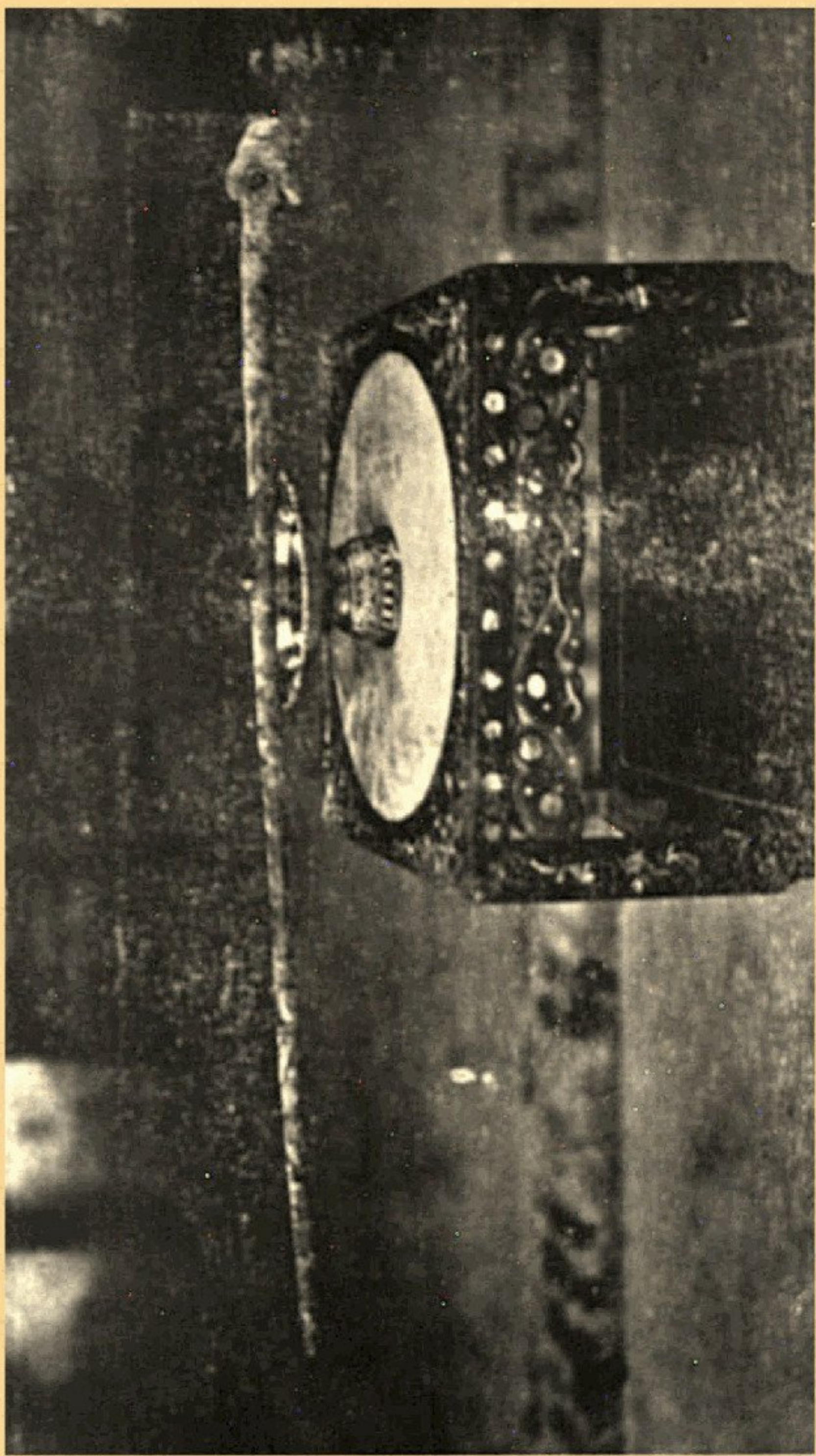
(๑) พระยาภิรมย์สุวิศ (คอซู้เจียง)

ทางเข้าบ้านผู้สำเร็จราชการเมืองระนอง
(ถ่ายจากข้างใน)

สวนจันทน์เป็นที่สำหรับทำการระหัดน้ำใช้ ในการดำซีก้าง (ซีก้างดิบุก)
เพื่อนำไปถลุง

กัณฑ์ผู้มาเค่งกัณฑ์แรก ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เสด็จทอดพระเนตร)

“ถนนผาคาก” ถนนซึ่งเขาทำและได้ ให้ชื่อทั้งปวงนี้ เป็นถนนที่น่าจะ
 ได้ชื่อจริง ๆ ใช้ถมด้วยศิลากรวดแร่แข็งกว้าง และวิธีทำที่หน้าของ
 เขาเรียบร้อยทุกหนทุกแห่ง ฝนตกกันไฉนนั้น จะไปแห่งใดก็ไปไม่ได้
 วันที่ ๒๖ เวลาเช้าไปกุศลฝังศพพระยาการังสุริยิต ตามทางที่ไป
 เป็นนาเป็นสวนตลอด เมื่อจวนจะถึงที่ฝังศพเป็นส่วนพระบารเณงทั้งสอง
 ฝาก ปลุกหมากมะพร้าวมะม่วงเป็นระยะท้องแฉวงามนัก มะพร้าว
 ปลุกขึ้นไปจนถึงไหล่เขา ที่หน้าทฝังศพปลุกต้นไม้คอกต่าง ๆ เมื่อเวลา
 อยู่เมืองระนองเวลาค่ำ ๆ มีขบวนส่ง ทฝังศพนั้นมียายศิลาสูงศักดิ์คอก
 เศษ จารึกเรื่องชาติประวัติของพระยาการังสุริยิตทั้งภาษาไทยภาษาจีน
 เป็นคำสรรเสริญตลอดจนบุตรหลาน ถัดเข้าไปมีเสาธงศิลาค้ำหนึ่ง แปะ
 ค้ำหนึ่ง เสือค้ำหนึ่ง ม้าค้ำหนึ่ง ขนนางผายบันผายขี้ค้ำหนึ่ง แล้วก่อ
 เชื้อนศิลาปลุกเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปสามชั้น ฝังลงตามทฝังศพ มีพนัก
 ศิลาสลักเป็นรูปสัตว์และต้นไม้ต้น ๆ ที่กุฎนั้นก่อด้วยศิลาตลอด
 จนถึงที่ทำเป็นหลังเต่า ค่อยขึ้นไปเป็นเนินพนักเป็นลอน ๆ ขึ้นไป ๓ ลอน
 ความแบบทฝังศพนั้น แต่แบบคองอยู่กกลางแจ้ง ไม่มีร่มไม้โดย ลงทุน
 ทำถึง ๖๐๐ ซึ่งเศษ ทฝังศพมารคาและญาติพี่น้องอยู่ใกล้ ๆ กัน แต่
 ต้องไว้ระยะห่าง ๆ ที่หน้าจะเปิดองที่เต็มที

กลับจากที่ฝังศพไปททำเหมือง พงระเข้าใจชักเจนในครั้งนั้น จะ
 พรรณนาว่าทำอย่างไรให้ละเอียดก็ระยักขาวนัก ไม่มีเวลาเขียน เข้า
 ๕ โมงเศษกลับมาลงเรือ ออกจากอ่าวระนองไปทอดกที่เกาะพตังค์ ซึ่ง
 เป็นกานต่อเขตกัแทน มีโรงไปลิศของเมืองระนองตั้งรักษาอยู่ในที่นั้น

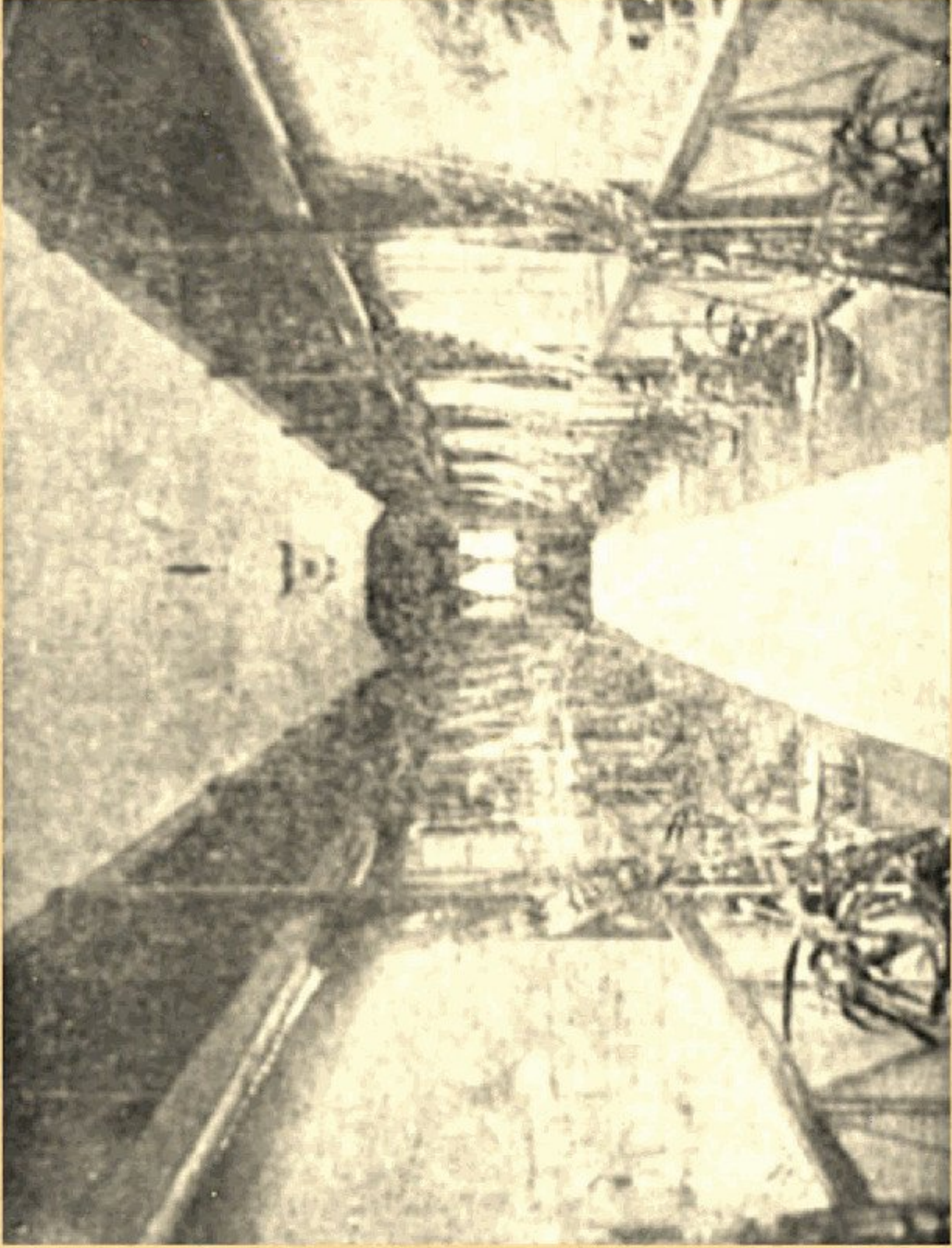
แต่ที่แก่เกาะพลักคนไม่เป็นปลาเซตต์แก่นที่เคี้ยว เกาะกันเกาะหาก
ทวายยาวเป็นที่ต่อ แต่สองเกาะนั้นไม่มีน้ำกินจึงไปตั้งไม้ไค้ เวลา
ที่ไปนั้นเลยขไปใกล้เกาะวิกตอเรีย เกาะนี้มีทวายมาก มีลำคลอง คน
ออกไปตั้งทำปลาขยที่นั่นก็มี เวลาบ่ายลงเรือไปรอยเกาะพลัก ให้คน
ขึ้นได้เนื้อ เพราะที่เกาะนั้นเขาเคยไ้เนื้อเสมอ และคนที่บ้านก็เข้ามา
แจ้งความว่ามีแน่ เพราะเข้มากินกล้วยชาวค่านปลุก แต่จะเป็นทวย
คนมากหรือเกินไปอย่างไร เลยตกลงเป็น "โท่เปล่า"

เมื่ออยู่ที่เมืองระนอง พวกจีนในท้องตลาดมาหาเกอขะหมกเมือง
มีส้มหน่อกกล้วยใบตามแต่จะหาได้ จีนผู้หนึ่งเป็นมิวนิสี่เปอลกอมมิส
ชันเนอในเมืองมะริค ทำภาษัรงนกและภาษัชนในเมืองตะนาวศรี และ
บิดาจีนของหลายซึ่งเป็นล่ามเมืองตระ และเป็นน้องเขยพระบาระนอง
ลงมาแต่เมืองมะริคมาหาทวย การขบรวงเล็บขกของพระบาระนองแข็ง
แรงอย่างขิง พันธ์ลูกหลานกลมเกลียวกัน ก็ค้อ่านจักการแต่จะให้เป็น
ที่สบายทุกอย่างที่จะทำได้ การทำนุบำรุงรักษาย้านเมือง เข่าบำรุงจริง ๆ
รักษาจริง ๆ โดยความฉลาดและความตั้งใจ ยากที่จะหาผู้รักษาเมือง
ผู้ใดให้เสมอเหมือนได้

คนไทยในเมืองระนองนี้ ผิดกันกับเมืองตระ คือไม้ไค้เก็บเงิน
ค่าราชการ หรือระเว็กว่าค่าหลังคาเรือนอย่างเช่นเมืองตระ เลขสัก
ข้อมือสมกรมการก็ไม่มีเหมือนเมืองหลังสวน ที่เมืองหลังสวนเก็บเงิน
ชำระราชการแต่ตัวเลขที่สักข้อมือ คนจีนใหม่ไม้ไค้เก็บ ที่เมืองตระ
ไม่มีสมกรมการ แต่เก็บเงินทั่วหน้า เมืองระนองนี้ไม่มีอย่างใดอย่างหนึ่ง

วังรัตนรังสรรค์ เมืองระนอง

วัดนักขัตตราชันย์ เมืองโรม

ว่าแต่ก่อนมักคนเสียแล้วไม่ได้เก็บเงินอื่นใด ชั่วแต่เกณฑ์มารักษาเมือง
 (หรือบ้านเจ้าเมือง) ในเวลาตรุษจีน ก็ตั้งแต่เดือน ๕) ๓ เดือน
 ผลก็เสียหัววัน แต่ก็ยังไม่พอ ต้องไปเอาคนหลังสวนมาอีก
 หัวสิบคน^(๑) เวลาคนมาอยู่ประจำการกินอาหารกึ่งยกกับการจร เช่น
 ทางโทรเลขใช้เกณฑ์ ไม่ได้จ้างเหมือนเมืองกระ เข้าย่นยอก
 ตามโนครวักรมการเมืองระนอง ๒๕ ครัว อำเภอ ๘๖ ครัว โพร่ชาย
 ผลกรร ๑๕๓๐ คน เก็ก ๗๔๘ คน รวมชาย ๒๒๗๘ คน หญิงผลกรร
 ๓๓๐๘ คน เก็ก ๖๓๖ คน รวมหญิง ๓๙๔๔ คน รวม ๕๐๐๕ คน
 รวมทั้งครวักรมการอำเภอ ๓๓๒๒ ครัว แยกเกมหลวงขุนหมื่น ๘ ครัว
 โพร่ชายผลกรร ๕๒ เก็ก ๖๕ คน รวม ๓๐๗ คน หญิงผลกรร
 ๓๗ เก็ก ๒๓ รวม ๕๘ คน รวมชายหญิง ๓๖๕ คน เป็นครัว ๓๕ ครัว
 เงินมัยครภรรยา ๓๐๐ เงินจร ๒๗๐๐ (เห็นจะเป็นเฮสติเมต) รวม ๓๓๐๐
 รวมคนเกมชาย ๕๖๐๕ หญิง ๓๗๘๓ รวม ๙๓๘๘ คน คนใหม่มาแต่
 เมืองอื่น ๆ คือไชยา ๒๘ ครัว หลังสวน ๘๐ ครัว ชุมพร ๓๐ ครัว
 นคร ๒ ครัว กระ ๒ ครัว ฝ่ายอังกฤษ ๒ ครัว รวม ๑๓๕ ครัว ชาย
 ผลกรร ๓๘๕ คน เก็ก ๓๒๖ คน รวม ๕๑๑ คน หญิงผลกรร ๓๗๕ คน
 เก็ก ๘๑ คน รวม ๔๖๖ คน รวมไทยมาใหม่ ๕๗๗ คน แยกมาแต่
 เมืองถลาง ๓๕ ครัว เมืองตะกั่วทุ่ง ๓๗ ครัว รวม ๓๓ ครัว เป็นชาย

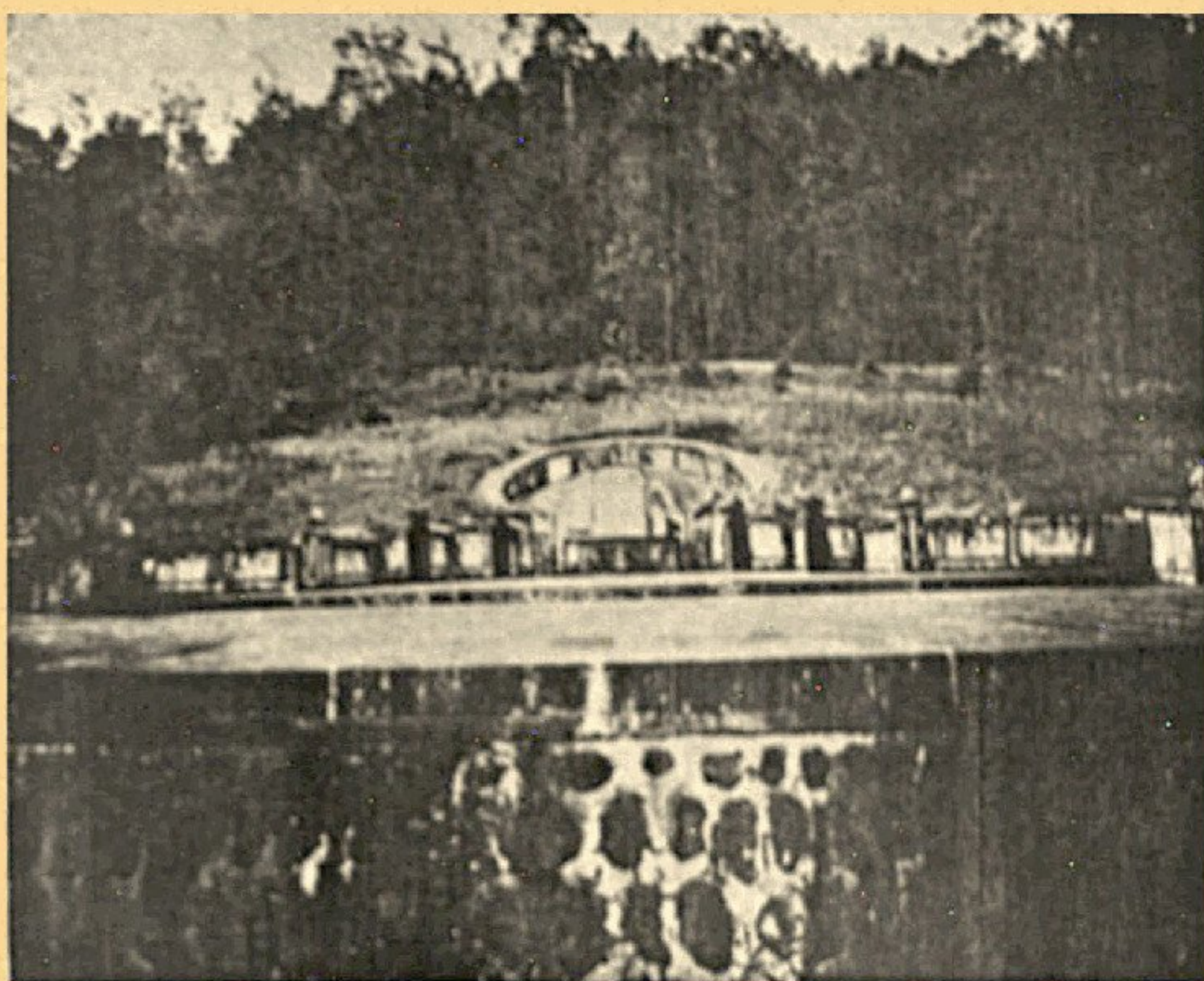
(๑) ที่ต้องรักษาเวลาตรุษจีนเพราะเคยมีเหตุ พวกกุลที่ทำเหมืองกำเก็บขึ้นคราว
 หนึ่ง เมื่อบขวค พ.ศ. ๒๔๑๘ ทั้งที่เมืองระนองและเมืองภูเก็ตต่างกล่าวมาข้างต้น จึงต้อง
 ระวังกันแต่บัดนั้นมา

ฉกรรจ์ ๔๓ เก๊ก ๓๐ รวม ๗๓ คน หลวงฉกรรจ์ ๓๕ เก๊ก ๓๗
รวม ๗๒ รวมชายหญิง ๑๔๕ คน รวมเก่าใหม่ชาย ๕๘๘๘ คน หญิง
๒๓๒๓ คน รวมทั้งสิ้น ๘๑๐๘ คน

การทำนามีแต่ชาวคนไทย ทำเข้าไว้ทั้งนั้น นานรายทำนอ
ที่เห็นอยู่เพียงสามแปลงก็เป็นนาเจ้าเมืองเสียแปลงหนึ่ง แต่ยังมีชาว
คนไทยกินไต่มาอีก ไม่สู้จะชอบชอพระมานัก ส่วนนั้นไม่ได้กินเข้าใน
เมืองเลย กินเข้าในเมืองพระม่านทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเจ้าเมืองพระม่านจึงเป็น
สินค้าสำคัญในแดนนี้ เรือเมล็ดข้าวรททยกเดินก็เกือบจะออกเข้า เรือเมล็ด
ที่เดินอยู่ทุกวันสองลำ คือเรือเซหวอของพระยาระนองลำหนึ่ง เรือเมล็ด
ของอังกฤยลำหนึ่ง แต่เรือเซหวออยู่ข้างจะคล่องแคล่วกว่าเรือเมล็ด
เจ้าพนักงานอังกฤยกล่าวโทษเรือเมล็ดว่าเสียเปรียบเซหวอ การใน
เมืองระนองยังมีข้อขัดข้องจะคงแก้ความค่อภายหลัง

วันที่ ๒๗ เวลา ๓๓ ทุ่ม ออกเรือเดินทางช่องหว่างเกาะเสียงไ
กัยเกาะช้าง ที่ในแผนที่เขียนว่าแอสกัลไฮล์แลนค์มาไม่มีคลื่นลมอันใด
เป็นปกติ พระราชนิพนธ์เรื่องเมืองระนองมีปรากฏเพียงนี้

ในเวลาเมื่อเสด็จประทับอยู่ที่เมืองระนองนั้น พระยารัตนเศรษฐี
(คอซิมก้อง) ถวายบังคมทูลฯ ขอพระราชทานให้ มีทบริเวณสำหรับฝังศพ
วงศ์สกุลพระนอง ท่อรากที่ฝังศพพระยาคำวงศ์ (คอซิมเจียง) ผู้เป็น
ต้นสกุล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตามประสงค์ ครั้นเสด็จกลับ
เข้ามาถึงกรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำหนังสือสำคัญพระราชทาน
ที่สำหรับฝังศพตระกูลนั้น และให้กระทรวงกลาโหมส่งไปพระราชทาน
มีสำเนาถึงพิมพ์ไว้ต่อไป

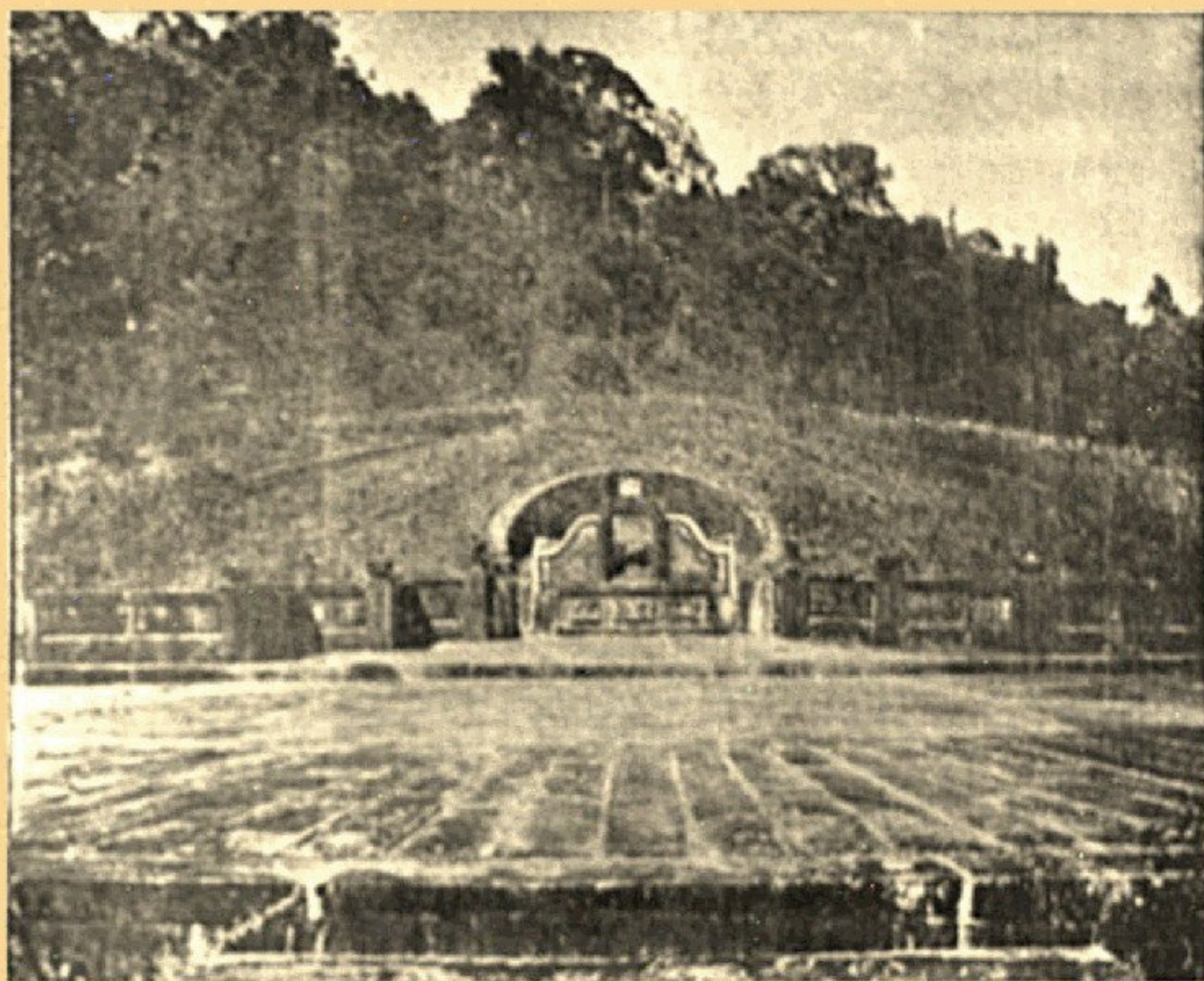
ห้องสุขพระยาตำรางสุจริต ๑ (คอซิมก๊อง นครหลวง)

พระราชหัตถเลขาพระราชทานที่ฝั่งศพ
พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจียง)

ว. ที่ ๓๓๕/๓๐๘ ก.ร. ๓

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดิน
สยาม ขอประกาศให้แก่ชนทั้งหลายทั้งปวง หรือผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งจะได้
ทราบความในหนังสือสำคัญฉบับนี้ ให้ทราบว่า ที่ดินตำบลเขาชะวังของ
อำเภอบางนอนแขวงเมืองระนอง วกกว้างยาวตามที่ส่ง ๆ ทำ ๆ โขยยาว
ทิศเหนือ ๓๘ เส้นทิศใต้ ๒๐ เส้น โขยกว้าง ทิศตะวันออก ๒๐ เส้น ๓๕ วา
ทิศตะวันตก ๓๕ เส้น เป็นทลกละยาวไม่เสมอกัน ก้านตะวันออกและก้าน
ตะวันตกมีลำคลองเป็นเขตต์ ก้านเหนือมีหลักซึ่งกรมการขุดไว้เป็นเขตต์
ก้านใต้ มีตลิ่งลงทะเลเป็นเขตต์ตามแผนที่ที่ผูกติดอยู่กับหนังสือ มี
เส้นแวงหมายเขตต์ไว้ โขยรอบแล้ว คิดจำนวนเนื้อที่เป็นตารางเส้นใต้
๓๗๕ เส้น กบ ๓๐๐ ตารางวา

ที่ซึ่งกล่าวมานั้นพระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก๊อง) ผู้ว่าราชการ
เมืองระนอง ได้ขอต่อเราพระเจ้ากรุงสยามสำหรับทำเป็นที่ฝังศพ
ญาติวงศ์ในตระกูลของพระยารัตนเศรษฐี เราได้อนุญาตยกที่ดินให้แก่
พระยารัตนเศรษฐีแล้ว พระยารัตนเศรษฐี และผู้ที่สืบตระกูลต่อไป
จะก่อสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นในที่นั้นก็ก่อสร้างได้ตามความประสงค์ ให้ที่
ตำบลซึ่งกล่าวมานั้น คงเป็นที่สำหรับฝังศพในตระกูลพระยารัตนเศรษฐี

ห้องสุยพระบาทรมุขานุประดิษฐาน ๑ (กอจิมบี ฅรชนอง)

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการมานพระ
 บัญชาตรัสสั่งทนายท้าวสีเท็นออกเกล้าเห็นอกระหม่อมสั่งว่า เมื่อณเดือน
 พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๓๐๘ เสด็จพระราชดำเนินไปประพาส
 หัวเมืองทะเลตะวันตกประทับประพาสที่เมืองระนอง แล้วเสด็จไปประพาส
 ที่ฝั่งศพ พระยาคำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวางที่เขาระฆังทอง พระยา
 รัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมือง ไท่กรวยบังคมทูลพระกรุณา แก่พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอรบพระราชทานที่เขาระฆังทอง อำเภอบางนอน
 แขวงเมืองระนอง เป็นที่ช่องซุ้มฝั่งศพญาติพี่น้องต่อไป

บัดนี้ ไท่ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระ
 ราชทานพระบรมราชานุญาต ให้แก่พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง)
 ไท่ยยาวทิศเหนือ ๓๘ เส้น ทิศใต้ ๒ เส้น ไท่กว้างทิศตะวันออก ๒๐ เส้น
 ๓๕ วา ทิศตะวันตก ๓๕ เส้น เป็นที่ปลูกเลี้ยงไม้เสมอกัน ก้านตะวันออก
 และก้านตะวันตกมีลำคลองเป็นเขตต์ ก้านเหนือมีหลักซึ่งกรมการยกไว้
 เป็นเขตต์ ก้านใต้มีคดลงทะเลเป็นเขตต์ ตามแผนที่ ๆ ผูกติดอยู่กับ
 หนังสือพระบรมราชานุญาต ซึ่งไต่พระราชทานแต่วันที่ ๒๘ มกราคม
 รัตนโกสินทรศก ๓๐๘ มีข้อความพิสดารแจ้งอยู่ในหนังสือพระบรมราชา
 นุญาตนั้นทุกประการแล้ว คิดจำนวนเนื้อที่เป็นตารางเส้นไต่ ๓๗๕ เส้น
 กว้าง ๓๐๐ ตารางวา ที่รายตำบลพระราชทานซึ่งกล่าวมานี้ คงเป็นที่
 สำหรับฝั่งศพในตระกูลพระยารัตนเศรษฐีสืบไป ผู้ใดผู้หนึ่งจะทำลาย
 รอดอนสิ่งตระกูลของพระยารัตนเศรษฐีก่อสร้างไว้ โดยความกคช
 อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ แต่ที่รายนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระ

หม่อมพระราชทานยกให้แก่พระยารัตนเศรษฐี สำหรับเป็นที่ฝังศพมิใช่
ยกให้อย่างถวายเป็นทั่วก็ ซึ่งยกเป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราช
อาณาเขตต์ เพราะฉะนั้นผลประโยชน์ที่ตกอยู่ในที่เหล่านั้น ต้องพิกค
ภายีอากรอย่างหนึ่งอย่างใด พระยารัตนเศรษฐี และผู้ที่จะเป็นเจ้าของ
ที่สืบต่อไป ต้องเสียภายีอากรตามธรรมเนียมจะยกเว้นไม่ได้

หนังสือสำคัญนั้น ได้ทรงเซ็นพระนามประทับตราพระราชลัญจกร
สำหรับแผ่นดินและสำหรับพระองค์ มอบให้พระยารัตนเศรษฐี และได้
คัดสำเนาให้กรมพระกระลาโหมรักษาไว้ฉบับหนึ่งเป็นพยานด้วย หนังสือ
สำคัญฉบับนี้ ได้ทรงพระราชทานให้แก่พระยารัตนเศรษฐี เมื่อวันที่ ๒๘
มกราคม รักษโกสินทรศก ๑๐๘ เป็นวันที่ ๘๑๕ ในรัชกาลปัจจุบัน
ความแจ้งอยู่แล้ว

ถ้ารับทองคำวัน ใด ให้หลวงยวิรักษ โลหวิสัย หลวงพิไชย
ชีพเขตต์ผู้ช่วยราชการ หลวงพรหมภักดียกกระบัตร หลวงมหาศไทย
หลวงเมือง หลวงคลัง หลวงนา ประชุมกรรมการอำเภอกำนันหน้าท
้องซ้ายอ่านทองคำนั้น และหนังสือสำคัญทรงเซ็นพระนามประทับตรา
พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินให้ทราบทั่วกัน แล้วมอบหนังสือสำคัญ
ให้พระยารัตนเศรษฐีรักษาไว้สำหรับเมือง เทอญ

ประทับตราพระคชสีห์ใหญ่มาเป็นสำคัญ

การอุปมนุษย์ถือสมุทประจําครั้ง

ตราคชสีห์น้อยประจําฉนัก

รัชการในตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลอยู่จนแก่ชรา กรวยถวายบังคม
 ลาออกจากราชการกลับไปอยู่เมืองระนองจนถึงอนิจกรรมในรัชกาลที่ ๖
 พระยาอภัยภูงค์คหิครักษา (คอซิมซิม) ถึงอนิจกรรมที่เกาะหมากใน
 รัชกาลที่ ๕ พระยาบุญราชโกศากร (คอซิมเต็ก) ว่าราชการ
 เมืองหลังสวนอยู่จนแก่ชรา กรวยถวายบังคมลาออกจากราชการไป
 อยู่บ้านที่เกาะหมาก ฟังถึงอนิจกรรมในรัชกาลที่ยี่นั้น พระยารัษฎา
 นุประคิษฐ (คอซิมยี่) ถึงอนิจกรรมในรัชกาลที่ ๖ เมื่อยังเป็นตำแหน่ง
 สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

ตอนที่ ๒

รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ เมืองระนอง

ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยหัวเมืองมณฑลทักษิณ ไทผายตะวันตก เสด็จทรงรถไฟออกจากกรุงเทพ ฯ วันที่ ๖ เมษายน ประทับแรมที่เมืองเพชรบุรี เมืองประจวบคีรีขันธ์ เมืองชุมพร แล้วทรงช้างพระที่นั่งเสด็จโดยสถลมารคข้ามแหลมมลายูไปลงเรือพระที่นั่งที่ด่านปากน้ำ เสด็จถึงเมืองระนองเมื่อวันที่ ๓๗ เมษายน ประทับแรมอยู่ ๓ ราตรี แล้วทรงเรือพระที่นั่งจากเมืองระนองไปยังเมืองภูเก็ตและเมืองตรัง เสด็จทรงรถไฟจากเมืองตรังไปยังเมืองนครศรีธรรมราช ซากลับประทับแรมที่เมืองสุราษฎร์ธานี เมืองประจวบคีรีขันธ์ และเมืองเพชรบุรีเป็นระยะ ถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม.

ที่เมืองระนองเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปในคราวที่กล่าวมานี้ พระยาอำรุงสุจริต (คอซิมก๊อง) ถึงอนิจกรรมแล้ว และพระยารัตนเศรษฐี (คอบุ๋น) บุตรพระยาอำรุงสุจริต (คอซิมก๊อง) ก็ป่วยเป็นโรคอัมพาตทุพพลภาพไม่สามารถรับราชการได้ ไก่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนเป็นพระยาอำรุงสุจริต และโปรด ฯ ให้พระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ (คอบุ๋น) บุตรพระยาจรูญราชโภคากร คอซิมเต็ก) เป็นผู้ว่าราชการเมือง การรับเสด็จมีรายการปรากฏถึงพระรณนาท่อนี้.

๑ ๑ ๑^๑
เสด็จถึงเมืองระนอง

วันอังคารที่ ๓๗ เมษายน เวลาบ่าย ๓ โมง กระทบเรือ
พระที่นั่งออกจากอ่าวปากคลองตะรุณีไปปากน้ำระนอง ย้าย ๔ โมงถึง
อ่าวระนอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องครบยศเสด็จฯ กรม
พรานหลวงรักษาพระองค์ เสด็จประทับเรือกลไฟเล็กศรีสุนทร เรือ
รบหลวงสุคริพครองเมืองยิงปืนถวายคำนับ เรือศรีสุนทรแล่นเข้าด้านน้ำ
ระนอง พอผ่านตลากจีนชาวประมงที่ปากน้ำก็ประทักษิณใหญ่ถวาย
คำนับ เรือศรีสุนทรเข้าเทียบสะพานยาวหน้าเมือง นายพลโท
พระยาสุรินทรราชา^(๑) นำเสด็จไปประทับปราสาทสะพาน พระสงฆ์
สวดชัยันโตถวายชัยมงคล ข้าราชการสกุลนครระนองและกรมการพ้อคำ
นายเหมืองเผือกตลอดของอดีตพระบาท เสด็จฯ และลูกเสด็จหัวที่ระนอง
จังหวัดตะกั่วป่าตั้งแถวรับเสด็จ แตรวงเสด็จฯ กรมพรานหลวงรักษา
พระองค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จประทับรถม้าเป็นรถพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินไปตามถนนซึ่ง
มีราษฎรคอยเฝ้าตลอดของอดีตพระบาทอยู่ทั้ง ๒ ฟากทาง ผ่านชุมชิ่ง
พ้อคำฝรั่งพ้อคำพะม่าและพ้อคำจีนตกแต่งรับเสด็จตามระยะทาง เสด็จ
ขึ้นเขานิเวศน์ประทับแรมณพระที่นั่งรัตนรังสรรค์

(๑) พระยาสุรินทรราชา (หม่อมราชวงศ์สิทธิ สุกัญจน์ ฌอชอุษา) สมุหเทศา
ภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต บัดนี้เป็นพระขววิจิตรวงศ์วุฒิไกร.

การพระราชทานพระแสงราชศัสตราที่จังหวัดระนอง

วันพุธที่ ๓๘ เมษายน เวลาบ่ายเจ้าพนักงานได้ไปทูลทูลพระราชมัตถ์ถึงกและแต่งตั้งเครื่องราชูปโภคที่พลับพลาของกรมมุขมึปวารอบตัวอันสร้างขนทสนามตรงจนเจ้าเมืองเก่า หนทางห่างจากที่ประทับขึ้นไปประมาณ ๓๐ เส้น เสือข่ากรมพรานหลวงรักษาพระองค์พร้อมด้วยแตรวงองประจำกอง ๓ กองร้อยในบังคับนายหมวดเอก พระพำนักนักรไว้เดินแถวไปตั้งเป็นกองเกียรติยศตรงหน้าพลับพลา มีหมวดทหารมหาดเล็กและตำรวจภูธรตั้งแถวอยู่สองข้าง สมาชิกเสด็จเข้าจังหวัดระนองและตะกั่วข่ามีคอกไม้ขี้เทียนทูลเกล้าฯ ถวาย ผ้าทูลละของอุทิศพระบาทในปราสาทของชาว.

เวลาบ่าย ๓ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศเสด็จเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปยังพลับพลาของ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี และเสด็จ ทหาร ตำรวจภูธร ถวายวันทาวุธ เมื่อเสร็จเสด็จสรรเสริญพระบารมีแล้ว นายพลโทพระยาสุรินทราชาสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต อ่านคำกราบบังคมทูลพระกรุณาทั้งท่อนนี้

คำถวายชัยมงคล

ขอเศษผ้านะของอุลัพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธขอเจ้ารั้งนันทามุคักของข้าทุลละของอุลัพระบาทและประชาชน
 รั้งหวักระนอง ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูล
 พระกรุณา ทราบผ้านะของอุลัพระบาท ค้วยในการทไ้ผ้านะของอุลั
 พระบาททรงพระราชอุคสาหะเสคักพระราชค้ำเนนเดียบมณฑลภูกเกิด ร้อน
 แรมมาในทางกันการทั้งทางบกและทางน้ำนขรรลุดังรั้งหวักระนองครังนี้
 ข้าพระพุทธขอเจ้ารั้งนันทามุคักเป็นพระมหากุณาอุคคพิเศษโคยละเพาะ เพราะใน
 พระพุทธศักราช ๒๔๕๒ เมื่อทรงค้ำรงพระราชอุคสรียบคัสสมเคักพระยพ
 ราชกัไ้เสคักพระราชค้ำเนนมาครังหน้งแล้ว ข้าพระพุทธขอเจ้ายังค้ำนงถึง
 พระเศษพระคณอย่มไ้ซาค แต่ดั่งแม้มาครว่าข้าพระพุทธขอเจ้ามีความ
 ปรารัดนาคัจะไ้ซิมพระบารมีอุคคักปานโค ก็เป็นอันพนวิสัยทจะไ้สม
 หวังในเวลาอันรวคเร็วเช่นนี้ประการ ๑ อีกประการ ๑ เมื่อก่อนไ้ผา
 ณะของอุลัพระบาทไ้ทรงพระกรุณาไปรคเกล้า ๆ ไ้คคถนนและสร้างทาง
 ไ้โรเลขแต่รั้งหวัคซุมพรมมาเชอมคอกัขรั้งหวักระนอง ซึ่งเจ้าหน้าทก้าลง
 เร่งรีบค้ำอ้อยคณกัน ก็ควรรนยว่า เป็นพระมหากุณาอุคคแก่ประชาชน
 รั้งหวักระนอง โคยละเพาะเหมือนกัน เพราะฉะนั้นการทไ้ไ้ผาทุลละของ
 อุลัพระบาทครังนี้ จึงท้ทำให้ข้าพระพุทธขอเจ้าขยคยนคเป็นพนทจะพรรณนา
 คั้งแต่ไ้ผ้านะของอุลัพระบาทไ้ทรงรั้งพระราชาการะปกครองพระราชอาณา
 จักร พระองค์ไ้ทรงท้านบำรุงชักรุงประเทศสยามขึ้นสู่ความเจริญโคย

รวกเร็วเพียงใด ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเห็นประจักษ์อยู่แล้ว เป็นต้นว่า
 ทางพระราชไมตรีในระวางนานาประเทศก็รุ่งเรืองพระเกียรติยศพระเกียรติ
 คุณขจรพุ่งเฟื่องทั่วทิศานุทิศ จนพระราชอาคันตุกะแห่งประเทศอังกฤษซึ่ง
 เป็นมหาประเทศในยุโรปได้ถวายยศนายพลเอกในกองทัพบกอังกฤษแก่
 ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และทรงรับคำรงยศนายพลเอกในกองทัพบก
 สยาม ทั้งนี้ควรนับว่าเป็นเกียรติยศอย่างสูงส่วนหนึ่ง

ส่วนการขอร้องกันพระบรมเกษานภาพและพระราชอาณาจักร ใต้ฝ่า
 ละอองธุลีพระบาทก็โปรดทรงทำนุบำรุงกองทัพบก ทหารเรือ และกองอาสา
 สมัคกรเสี้ยนยา ลูกเสือ ให้เป็นขีปนาวุธมั่นคง ทั้งทรงออกหนุนราชนาวิ
 สมาคมและสหภาพชาติ ซึ่งควรนับว่าเป็นกำลังและเป็นสง่าสำหรับบ้าน
 เมืองสมควรแก่สมัย ทั้งการไปมาค้าขายก็โปรดทรงทำนุบำรุงให้สะดวก
 เจริญขึ้นเป็นลำดับ แม้มหาประเทศในยุโรปได้ทำการสงครามชับเขี้ยว
 กันมาเกือบ ๓ ปีแล้ว การไปมาค้าขายเกิดขัดข้องมากข้างน้อยบ้าง
 ทั่วไปทุกประเทศ การค้าขายในพระราชอาณาเขตก็ดำเนินอยู่เรียบ
 ร้อย และณะเพาะในมณฑลภูเก็ตกลับมีผลประโยชน์ที่ขึ้นกว่าแต่ก่อน
 อีก คนต่างประเทศก็เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่เป็นนิจ เพราะ
 แสวงหาอาชีพะไค้คล้องกั ความเจริญรุ่งเรืองทั้งหลายนอกจากนี้ยังมี
 อีกเหลือที่ระบึกชนพรพรรณ เพราะใค้อาศัยพระบุญญาภิหารในใค้ฝ่า
 ละอองธุลีพระบาท ประกอบกับพระปรีชาสามารถและพระราชวิริยะ
 อุดสาหะในราชกิจทั้งปวง จึงเป็นผลลุล่วงเห็นประจักษ์ปานฉะนี้

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งซึ่งเป็นใหญ่ในสากลโลก จง
อภิบาลรักษาพระองค์พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระเจริญสุขทุกทีพาราตริกาล พระ
ชนมายุขัยยืนนานปราศจากโรคอาพาธ ศัตรูทั้งหลายจงพินาศพ่ายแพ้
พระบุญญาภิธาน ขอให้ทรงเกษมสำราญในพระหฤทัย จะทรง
ประกอบราชกิจใด ๆ จงเป็นผลสำเร็จ สมกับพระบรมราชประสงค์ทุก
ประการ.

กัวยเกล้ากัวยกระหม่อม ขอเดชะ

สิ้นคำถวายไชยมงคลแล้วมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

“เราได้ฟังคำของสมุหเทศาภิบาลกล่าวในนามของข้าราชการและ
อาณาประชาราษฎร์จังหวัดระนองนี้ เรามีความขี้ติและรับใจเป็นอันมาก ที่
ได้ทราบว่าท่านทั้งหลายรู้สึกดีว่าเราได้พยายามและตั้งใจที่จะทำนุบำรุง
พวกท่านทั้งหลายให้มีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ ข้อ
นี้เป็นข้อที่เราปรารถนายิ่งกว่าอย่างอื่น ส่วนตัวเราที่จะมีความสุขความ
สำราญและรรมย์อย่างหนึ่งอย่างใดก็ โดยรู้สึกว่าได้กระทำตามหน้าที่
มากที่สุดที่จะทำได้ ให้เป็นผลสำเร็จ เมื่อใดมาแลเห็นผลสำเร็จแม้ไม่
เต็มก็เป็นแต่ส่วน ๓ ก็นับว่าเป็นที่สบายใจ

ส่วนจังหวัดระนองนี้เราได้เคยมาแต่ครั้งก่อน ตามที่สมุหเทศา
ภิบาลได้กล่าวมาแล้ว และได้มารู้สึกว่าเป็นที่ซึ่งอาจเป็นเมืองเจริญ

ไค้แห่งหนึ่งในพระราชอาณาจักรของเรา แต่หากว่าลำบากในทาง
 คมนาคม จึงทำให้ความเจริญนั้นดำเนินไค้ช้ากว่าที่จะเป็นไปไค้ เรา
 จึงไค้ให้กิจการสร้างถนนรวางจังหวัดชุมพรกับจังหวัดระนองเพื่อให้ทาง
 คมนาคมก้ขึ้น ครั้นเมื่อเราไค้มาในคราวนี้อีกครั้งหนึ่งแล้ว ก็ไค้
 เค้นตามทางที่ก้คใหม่ ซึ่งถึงแม้ยังไม่แล้วสำเร็จก็อาจไค้ทำความสะดวก
 ขึ้นอีกเป็นอันมาก เมื่อทางไปมาจากจังหวัดชุมพรมาจังหวัดระนอง
 สะดวกขึ้นไค้ ในทางบกแล้ว การค้าขายและการติดต่อในทางทำนุบำรุง
 อาณาเขตก็ไค้ทำไค้คขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ้นทำให้เราไค้รู้สึกยินดี และ
 รู้สึกเหมือนตัวเราไค้มาอยู่ใกล้กับพวกท่านทั้งหลายอีกส่วนหนึ่ง และ
 ยังหวังอยู่ว่าจะสามารถจัดการให้การคมนาคมสะดวกยิ่งจนกว่าที่ไค้ไค้ใน
 เวลานั้น.

ในที่สุดนี้เราขอกล่าวไค้ว่าจังหวัดระนองเป็นที่ไปมายากเช่นนี้ เรา
 จึงไค้มีความเสียใจที่จะมาเยี่ยมไม่ไค้บ่อย ๆ เท่าที่เรารับรำนางะมา แต่
 ด้วยความรู้สึกเป็นห่วงอยู่เสมอ จึงจะขอให้ของไว้เป็นที่ระลึกลับแทน คือ
 พระแสงราชศัสตราที่เป็นของเราใช้ ไว้สำหรับท่านทั้งหลายจะได้ไว้
 ไว้รักษาเพื่อเป็นเกียรติยศแก่เมืองนี้ เพื่อเป็นเครื่องแทนตัวเราไค้มาอยู่
 เองไม่ไค้ ขอให้เข้าใจว่าพระแสงนี้เรามอบให้ ไม่ละเพาะแต่แก่เจ้าเมือง
 เท่านั้น เรามอบให้ท่านทั้งหลายที่เป็นข้าราชการทุกคน ต้องช่วยกัน
 ตั้งใจทำนุบำรุงรักษาพระแสงนี้ไม่ให้เสื่อมเสียเกียรติยศลงไปไค้แม้แต่
 เล็กน้อย ถึงแม้อาณาประชาราชนพลเมืองรู้สึกว่ามีหน้าที่เคารพและ

ช่วยรักษาเหมือนกัน เพราะต้องรู้สึกว่าเป็นส่วนผู้ที่มีหน้าที่ปกครอง
พระแสงย่อมเป็นเครื่องหมายพระราชอำนาจที่ท่านทั้งหลายรับแบ่งมาใช้
ในทางสุจริตทางธรรม เพื่อทำความร่วมมือกันแก่อาณาประชาราษฎร์ ฝ่าย
อาณาประชาราษฎร์ก็รู้สึกว่าเป็นอำนาจปกครองเช่นนั้นเหมือนกัน
และเมื่อรู้สึกว่ามีอำนาจปกครองอยู่ในตน สวมควรจะได้รักษาความร่วมมือ
จากอำนาจนั้นแล้ว ก็ต้องนับถือเคารพต่ออำนาจนั้นว่าเป็นเครื่องป้องกัน
สรรพภัย ทั้งนี้ ถ้าจะประพฤติให้ถูกต้อง ต้องตั้งตนอยู่ในศีล
ในธรรมความสุจริตซื่อตรงจงรักภักดีอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมายและ
ประพฤติตนให้เป็นพลเมืองดีโดยทั่วกัน.

ขอให้ผู้ว่าราชการรายพระแสงนี้ไปรักษาไว้แทนบรรดาข้าราชการ
และอาณาประชาราษฎร์พลเมืองจังหวัดกระนั้นเพื่อเป็นสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล
แก่ท่านทั้งหลายทั่วกัน."

จึงอำมาตย์ตรี พระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ ผู้ว่าราชการจังหวัด
รายพระราชทานพระแสงราชศัสตราวุธทองคำห้าหลักจากพระหัตถ์
ขณะนั้นพระสงฆ์สวดชัยมงคล และข้าราชการจังหวัดและประชาราษฎร์
ถวายไชโยพร้อมกัน และพระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์รับกระแสพระ
บรมราชโองการเห็นอรรถา ๑ เพื่อปฏิบัติตาม และรายพระแสงราชศัสตรา
วุธเป็นเครื่องราชูปโภครักษาไว้ เพื่อเป็นเกียรติยศและเป็นสวัสดิ์มงคล
แก่จังหวัดกระนั้นสืบไป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๑ พระราชทาน
สัญญาบัตรบรรดาศักดิ์ซึ่งประกาศราชกิจจานุเบกษาแล้ว แก่พระระนอง
บุรีศรีสมุทเขตต์ แล้วพระยาสุรินทราชานำหีบบรรจุค่าถวายชัยมงคล

มีรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ และสมุกที่ระลึกในการเสด็จเลียบมณฑล
ภูเก็ทขึ้นทุกเกล้า ๆ ถวาย และสมุกนั้นได้แจกข้าราชการทั่วไปด้วย
แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลาทอง
พระระนองบุรีศรีสมุกเขตกู่เกล้า ๆ ถวายพระแสงราชศัสตราประจำ
จังหวัดระนอง ทรงรับมาพระราชทานให้เชิญตามเสด็จพระราชดำเนิน
เสด็จกลับสู่พระที่นั่งรัตนรังสรรค์ โดยกระบวนรถม้าตามทางเดิม.

สมุกที่ระลึกเสด็จเลียบมณฑลภูเก็ท ซึ่งพระยาสุรินทราชาเรียบ
เรียงขึ้นนี้มีข้อความสังเขป ว่าด้วยภูมิประเทศของมณฑล และ
จังหวัดต่าง ๆ ในมณฑล และแต่งตั้งท้าวภูในจังหวัดต่าง ๆ มี
ส่วนสำมะโนครัวจำนวนพลเมือง จำนวนพาหนะ จำนวนอาวธ ราช
ไต่เงินแผ่นดิน จำนวนโรงเรียน จำนวนถนน การไปรษณีย์โทรเลข
เรือแม่ต และธรรมเนียมข้าราชการ ทำเนียบเสื่อยา ลูกเสื่อ จำนวน
ตำรวจภูธร ทั้งระยะทางเสด็จ โดยย่อสำหรับเป็นประโยชน์แก่ผู้ ไปเที่ยว
ในมณฑลภูเก็ทได้ทราบเรื่องต่าง ๆ โดยสังเขป.

วันพฤหัสบดีที่ ๓๘ เมษายน เวลาบ่าย ๕ โมง เสด็จทรงรถม้า
ประพาสบ้านเมือง ผ่านสวนซึ่งเป็นที่ตั้งของชัยทัตพงศ์ผู้ใหญ่สกุล
พระระนอง เมื่อผ่านทางเข้าไปที่ฝั่งศพพระยาตำรวจวิศ (คชสีมก้อง
พระระนอง) ซึ่งตั้งอนุสาวรีย์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕ มหาอำมาตย์ตรี
พระยาตำรวจวิศ (คอยู่หงี พระระนอง) บุตรผู้สืบตระกูลคชสีมก้อง
ละของอดีตพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ พระราชทานเครื่อง
ชะมาศพให้นำไปพระราชทานที่ชัยภู แล้วทรงรถพระที่นั่งต่อไป

ดึงช่องซ้ายพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณะรอง) ซึ่งเดิม
 เป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต ถึงอนิจกรรมเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๕๐ เสกขพระราชาดำเนินไปยังที่ฝั่งศพและพระราชทานเครื่อง
 ชะมาศพโคขพระองค์เอง หลวงบริรักษ์ โลหวิสัย (ค้อยู่จ่าย ณะรอง)
 บุตรผู้สืบตระกูลได้คุกเข่าลงกราบถวายบังคมอย่างธรรมเนียมจีน พระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชหฤทัยอาลัยในท่านพระยารัษฎา
 นุประดิษฐ์ ผู้ทรงคุณเคยและเป็นกษัตริย์พระราชอัยยาศรัย แล้วพระ
 ราชทานพระบรมราโชวาทให้หลวงบริรักษ์ โลหวิสัยประพาศิคนให้สมควร
 เป็นผู้สืบตระกูลวงศ์และพระราชทานพร^(๑) แล้วเสด็จประทับในปรา
 มณสถานมณฑลหน้าช่องซ้าย ข้าราชการประจำจังหวัดระนองตั้งเครื่อง
 พระสุธารสถวายและเลียงนำซาข้าราชการทั่วไป พระประทีปพัชรภูบาล
 ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายกินสอเงินมีห่วงห้อย และแจกกินสอเงิน
 นั้นแก่ผู้ตามเสด็จเป็นครั้งแรกในการเสด็จพระราชดำเนินที่ช่องซ้าย และ
 หลวงบริรักษ์ โลหวิสัยได้แจกขหรือฝรั่งปลายโต ซึ่งเป็นขหรือของชอบของ
 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ผู้บิดา พอเป็นครั้งแรกแก่ผู้ตามเสด็จทั่วกัน เวลา
 รวนย่ำค่ำ เสกขพระราชาดำเนินกลับสู่ที่ประทับณพระที่นั่งรัตนรังสรรค์
 ครั้นเวลาค่ำราษฎรชาติพะม่าซึ่งมาฟัง พระบรมโพนัสสมการ อยู่ใน
 จังหวัดระนองมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และได้เตรียมผูกหัตถ์บุตร
 หลานชั้นครุณไว้เพื่อนำถวายตัว พวกครุณที่มาพื่อนถวายประมาณ

(๑) ต่อมาคราวเมื่อเสด็จไปเกาะหมากได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนหลวง
 บริรักษ์ (ค้อยู่จ่าย) ขึ้นเป็นพระยารัษฎาธิราชภักดี.

๒๐ คน แต่งตัวเสื้อผ้าแพรสีสวมมาดัดข้อมวยผม ที่เอวเส้อมีโค้ง
เหมือนรูปแครงอนทั้ง ๒ ข้าง มีสะไบคล้องคอ ชั้นแรกจักษะยาและ
ร้องเพลงพร้อม ๆ กัน ได้ความว่าเป็นคำถวายชัยมงคล ขอให้
เทพเจ้าอภิบาลรักษาใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทให้ทรงพระเกษมสำราญ แล้ว
จึงขับเรื่องละคอน มีจำอวดผู้ชายเข้าเล่นด้วย ๒ คน ทรงพระกรุณา
ไปรทเกล้า ฯ พระราชทานเสมาเงินมีอักษรพระปรมาภิไธยย่อแก่เหล่า
ครูฉกัฟ้อนถวายตัว และพระราชทานแหนบสายนาฬิกาอักษรพระปรมา
ภิไธยย่อเงินลงยาแก่พระมาผู้เป็นล่ามแปลเรื่องละคอนถวาย และทรง
พระกรุณาไปรทเกล้า ฯ พระราชทานเข็มขัดหลวงเค็มแก่พระยาตำรวจวิศ
(คอย่งหิง ณะระนอง) ด้วย.

วันที่ ๒๐ เมษายน เวลาเช้า ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ทรงรดพระที่นั่งไปยังท่าแจ้งหัวกระแวง กองเสียม้าและลูกเสื่อ
จึงหัวกระแวงและตะกร้อข้างกองเกียรติยศส่งเสด็จ และมหาอำมาตย์ตรี
พระยาตำรวจวิศ พระประทีปทอภูบาล หลวงพิชัยชินเชคคท์ หลวง
บริรักษ์โลหวิสัย กษัตริย์กรมการคฤหทัย ไทย จีน แชก พระมา ก็มา
ส่งเสด็จพร้อมกัน พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคล ทรงพระกรุณาไปรท
เกล้า ฯ พระราชทานพระแสงราชศัสตราประจำหัวกระแวง แก่พระ
ระนองบุรีศรีสมุทรเชคคท์ แล้วเสด็จประทับเรือกลไฟศรีสุนทรต้องลำน้ำ
ระนอง เมื่อถึงตลาดปากน้ำพวกจีนจุกประทักษิณอกใหญ่ถวายเวลา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (หอสมุดแห่งชาติ)

ลำดับสกุลพระนอ

สกุลพระนอสืบมาแต่พระยาตำรวจสุริยทมิศรภักดี (คอซู้เจียง)
ทางวางกำกับเมืองระนอง เป็นต้นสกุล

ชั้นที่ ๑

พระยาตำรวจสุริยทมิศรภักดี (คอซู้เจียง ต้นสกุลพระนอ)

มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชอ คอซิมเจ็ง เป็นหลวงศรีโศภณพิทักษ์

ที่ ๒ บุตรชอ คอซิมก้อง เป็นพระยาตำรวจสุริยทมิศรภักดี

ที่ ๓ บุตรชอ คอซิมจัว เป็นหลวงศรีสมยศ

ที่ ๔ บุตรชอ คอซิมซิม เป็นพระยาอัยยวงคตทศรักษา

ที่ ๕ ธิดาชอ ฉุน

ที่ ๖ ธิดาชอ ทิว

ที่ ๗ บุตรชอ คอซิมเต็ก เป็นพระยาธรรมาธิบดีทางวาง

กำกับราชการเมืองหลังสวน

ที่ ๘ ธิดาชอ กิมชัว

ที่ ๙ บุตรชอ คอซิมขี้ เป็นพระยาอัยยวงคตทศรักษา

สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

ที่ ๑๐ ธิดาชอ กาว

ที่ ๑๑ ธิดาชอ แคง หรือ พนม

ชั้นนี้หมดแล้ว

ชั้นที่ ๒

หลวงศรีโศภุมิพิทักษ์ (คอซิมเ่ง หนะนอง) บุตรพระยาการเมือง
สุริต (คอซู้เจียง) มีธิดา คือ
ที่ ๑ ธิดาชื่อ ขย

พระยาการเมืองสุริตมหิศรภักดี (คอซิมก้อง หนะนอง) บุตร
พระยาการเมือง (คอซู้เจียง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๓ บุตรชื่อ คอยู่จีน เป็นหลวงพิไชยชินเชกต์

ที่ ๒ ธิดาชื่อ คอซู้ยทลิว

ที่ ๓ บุตรชื่อ คอยู่หงี เป็นพระยาการเมืองสุริตมหิศรภักดีจางวาง

กำกับราชการเมืองระนอง

ที่ ๔ บุตรชื่อ คอยู่จ่าบ เป็นหลวงอัญญาศศทศรักษา

ที่ ๕ ธิดาชื่อ คอซู้วณเนียว หรือ ปุก

ที่ ๖ บุตรชื่อ คอยู่เหล เป็นพระยาประภักดิ์พญาบาลกงสุลเขเนราด

สยามเมืองสียงไปร

ที่ ๗ ธิดาชื่อ คอซู้ยยก ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๘ ธิดาชื่อ คอซู้ยงัน ”

ที่ ๙ บุตรชื่อ คอยู่เกียก เป็นพระสถลสถานพิทักษ์ ”

ที่ ๑๐ ธิดาชื่อ คอซู้ยถ้วน ”

ที่ ๑๑ บุตรชื่อ คอยู่ติ เป็นพระยาประวัติกสุริตวงศ์

ที่ ๑๒ ธิดาชื่อ คอซู้ยเนียว ”

ที่ ๑๓ ธิดาชื่อ คอซู้ยอ ”

พระยาตำราวงสูงวิศ ๑ (คอซิมก๊อง ณระนอง)

- ที่ ๓๔ อีคา ซอ คอชู้บเนี้ยว ถึงแก่กรรมแล้ว
 ที่ ๓๕ บุตรซอ คอชู้บิว เป็นหลวงศรีโลหภูมิพิทักษ์
 ที่ ๓๖ อีคา ซอ คอชู้บอ้ว ”
 ที่ ๓๗ อีคา ซอ คอชู้บซัง ”
 ที่ ๓๘ บุตรซอ คอชู้บ่วน หรือ ซ้าง
 ที่ ๓๙ บุตรซอ คอชู้บซ่อง
 ที่ ๔๐ บุตรซอ คอชู้บักข หรือ ชวก
 ที่ ๔๑ อีคา ซอ คอชู้บหิงม
 ที่ ๔๒ อีคา ซอ คอชู้บเหนียว
 ที่ ๔๓ อีคา ซอ คอชู้บอ้วน
 ที่ ๔๔ บุตรซอ คอชู้บแข็ง เป็นขุนอนุบาลสีมารักษ์ ปลัดอำเภอสาทร

จังหวัดพระนคร

- ที่ ๔๕ อีคา ซอ คอชู้บพร เป็นภรรยาหลวงวิจิตรภักดิ์ (เลียบ)
 ที่ ๔๖ บุตรซอ คอชู้บ

- หลวงศักดิ์ศรีสมบัติ (คอชิมจั้ว ณะระนอง) บุตรพระยาकारง
 สุริท (คอชู้บเจียง) มีบุตรอีคาคือ
 ที่ ๑ อีคา ซอ คอชกจัก ถึงแก่กรรมแล้ว
 ที่ ๒ บุตรซอ คอชู้บัก ”

พระยาอภัยภูงคตทิสรัทธา (คอชิมจิเม) บุตรพระบาทำรงสุริย
(คอช้เจียง)

ที่ ๑ บุตรช้อ คอชู้เชียบค เป็นมหากเด็กในรัชชกาลที่ ๕ ถึงแก่
กรรมแล้ว

ที่ ๒ บุตรช้อ คอชู้ไฉ ,, ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๓ บุตรช้อ คอชู้ตก เป็นพระรัตนเศรษฐี

ที่ ๔ อิก้า ช้อ คอสวกเฮ็ง ,,

ที่ ๕ อิก้า ช้อ คอสวกเดียง ,,

ที่ ๖ บุตรช้อ คอชู้ม่อ เป็นมหากเด็กในรัชชกาลที่ ๕ ,,

ที่ ๗ อิก้า ช้อ คอสวกถ้าย ,,

ที่ ๘ อิก้า ช้อ คอสวกถ

ที่ ๙ บุตรช้อ คอชู้ฉิ่ง เป็นมหากเด็กในรัชชกาลที่ ๕ ,,

ที่ ๑๐ อิก้า ช้อ คอสวกถ้วน ,,

ที่ ๑๑ อิก้า ช้อ คอสวกเนี้ยว ,,

ที่ ๑๒ อิก้า ช้อ คอสวกถ้ว ,,

ที่ ๑๓ บุตรช้อ คอชู้เข็ก

ที่ ๑๔ บุตรช้อ คอชู้ซัน

ที่ ๑๕ บุตรช้อ คอชู้เขียง

ที่ ๑๖ อิก้า ช้อ คอสวกช

ท้าวศรีสมบัติ (คอขิมจ๋ม ณะหนอง)

พระยาจตุรราชโกศากร (คอซิมเท็ก ฅระนอง) งามวางกำกัษ
 ราชการจังหวัดหลังสวน บุตรพระยากำรงสุจริต (คอซู้เจียง) มีบุตร
 อิกา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ คอซู้เงิน เป็นหลวงสโมสรวราชกิจ กรมการพิเศษ
 จังหวัดหลังสวน

ที่ ๒ บุตรชื่อ คอซู้เพียน เป็นพระยาทวิวัฒนากร เจ้ากรมอากร
 สำรว ในกรมสรรพากร

ที่ ๓ บุตรชื่อ คอซู้ถ้วน ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๔ อิกาชื่อ คอซู้เนียบ

ที่ ๕ บุตรชื่อ คอซู้ถิบ

ที่ ๖ บุตรชื่อ คอซู้ฮั้น

ที่ ๗ บุตรชื่อ คอซู้หุ่ย เป็นขุนพรประสงค์ นายอำเภอของ

จังหวัดยัคทาน

ที่ ๘ บุตรชื่อ คอซู้แท้น ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๙ อิกาชื่อ วาศ

ที่ ๑๐ อิกาชื่อ คอซู้หัง หรือถัย เป็นภรรยาพระยาอนุตถนธิธการ

สรรพากรมณฑลพายัพ

ที่ ๑๑ บุตรชื่อ คอซู้ฉ้วน

ที่ ๑๒ บุตรชื่อ คอซู้ไถ่ เป็นพระระนองบุรีศรีสมุทเขตต์ ผู้ว่า

ราชการจังหวัดกระบะ

ที่ ๓๓ อิกาชอ คอเบ่งหัว เป็นภรรยาพระยาศิริชัยสุนทร (เขียน)
ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๓๔ บุตรชอ คอขุ่มดำ เป็นขุนราชรัษฎากร

ที่ ๓๕ บุตรชอ คอขุ่มเคียน ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๓๖ อิกาชอ ดาย เป็นภรรยาหลวงบุตรกรมโกวิท

ที่ ๓๗ บุตรชอ เพ็ม เป็นหลวงศรียามาศย์ ปลัดจังหวดคอครธานี

ที่ ๓๘ บุตรชอ คอขุ่มเซียง เป็นขุนไกรประชาบาล ถึงแก่

กรรมแล้ว

ที่ ๓๙ บุตรชอ คอขุ่มกก

ที่ ๔๐ อิกาชอ คอเบ่งหล

ที่ ๔๑ บุตรชอ คอขุ่มชก เป็นนายร้อยตรีทหารบก

ที่ ๔๒ บุตรชอ คอขุ่มเคียน เป็นมรรณพพิชิต นายร้อยเอก

กองทหารรักษาวัง

ที่ ๔๓ อิกาชอ เอิบ เป็นภรรยาองอำมาตย์โท นายพัน รัศมีภุค

ที่ ๔๔ อิกาชอ อาย เป็นภรรยา นายสวัสดิ์

ที่ ๔๕ บุตรชอ คอขุ่มตั้ง

ที่ ๔๖ อิกาชอ อย

พระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณะนอง) บุตร

พระยาคำรงสุจริต (คอซู้เจียง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ อิกาชอ คอขุ่มถน

ที่ ๒ อิกาชอ คอขุ่มชัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว)

- ที่ ๓ บุตรชอ คอบ่จ่าย เป็นพระยารัชฎาธิราชภักดิ์
 ที่ ๔ อิกาชอ คอชู้ชวค
 ที่ ๕ อิกาชอ คอชู้ชอน เป็นภรรยาพระสุนทรเทพกิจจารักษ์
 (เข้ม) ดึงแก่กรรมแล้ว
 ที่ ๖ อิกาชอ ปรงปล่ม เป็นภรรยา นายสมบุญ ศิริธร (สนิท
 ราชการ)

ชั้นที่ ๓

สายพระยาตำรงสุจจวิต (คอชิมก้อง)

- หลวงพิไชยชินเขตต์ (คอชูชื่น ณะระนอง) บุตรพระยา
 ตำรงสุจจวิต (คอชิมก้อง) มีบุตรธิดา คือ
- ที่ ๑ บุตรชอ คอเขียนห้อง
 ที่ ๒ อิกาชอ คอชูเขียน
 ที่ ๓ อิกาชอ คอชูหีบ
 ที่ ๔ บุตรชอ คอเขียนเคียบค ผู้ช่วยต่างประเทศจังหวัดระนอง
 ที่ ๕ อิกาชอ คอชูเคียน
 ที่ ๖ อิกาชอ คอชูเดียม
 ที่ ๗ อิกาชอ คอชูฮีบ
 ที่ ๘ บุตรชอ คอเขียนหม้อ

ท ๘	บทรชอ	คอเขียนเคียง
ท ๑๐	ธกาชอ	คอจ๋ยื่น
ท ๑๑	ธกาชอ	คอจ๋คน
ท ๑๒	ธกาชอ	คอจ๋เค็ง
ท ๑๓	บทรชอ	คอเขียนหน
ท ๑๔	ธกาชอ	คอจ๋เฉง
ท ๑๕	บทรชอ	คอเขียนจ้วน
ท ๑๖	ธกาชอ	คอจ๋เซ็ก

พระยาตำราจสุจริตมหิศรภักดี (คอชู่จี่ ฅระนอง) งามวาง
 กำกัษราชการจังหวัดระนอง บุตรพระยาตำราจสุจริต (คอชิมก้อง)
 มีบุตรธกา คือ

ท ๑	บทรชอ	คอเขียนพก
ท ๒	ธกาชอ	คอเกยวห่งอ
ท ๓	บทรชอ	คอเขียนเอ็ง
ท ๔	ธกาชอ	คอเกยวคม
ท ๕	ธกาชอ	คอเกยวเล็ก
ท ๖	บทรชอ	คอเขียนภาว
ท ๗	ธกาชอ	คอเกยวเฮ็ก
ท ๘	บทรชอ	คอเขียนหัน
ท ๙	บทรชอ	คอเขียนยน

พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (คอสุมเต็ก ณระนอง)

ท ๓๐	ธิดาซอ	คอเกี่ยวหัตถ์
ท ๓๑	ธิดาซอ	คอเกี่ยวเขย
ท ๓๒	ธิดาซอ	คอเกี่ยวอิม
ท ๓๓	ธิดาซอ	คอเกี่ยวเซก
ท ๓๔	บุตรซอ	คอเขียนแดง
ท ๓๕	บุตรซอ	คอเขียนถ้อง
ท ๓๖	บุตรซอ	คอเขียนเขียว
ท ๓๗	ธิดาซอ	คอเกี่ยวอิม
ท ๓๘	บุตรซอ	คอเขียนทวน
ท ๓๙	บุตรซอ	คอเขียนรก
ท ๔๐	ธิดาซอ	คอเกี่ยวจิก
ท ๔๑	ธิดาซอ	คอเกี่ยวเขย

หลวงอัญมณกตทีศรัทษา (คอยู่จำบ ฌระนอง) บุตรพระยา
 คำรงสาริต (คอชิมก้อง) มีบุตรธิดา คือ

ท ๑	ธิดาซอ	คอสี้อ
ท ๒	บุตรซอ	คอเขียนฮ้อ
ท ๓	บุตรซอ	คอเขียนด
ท ๔	บุตรซอ	คอเขียนชว
ท ๕	บุตรซอ	คอเขียนกัว
ท ๖	ธิดาซอ	สี้อกน

ท ๘	บทรชอ	คอเขียนเคียบก
ท ๘	บทรชอ	คอเขียนเกยม
ท ๘	อิกาชอ	คอสอเทย
ท ๓๐	บทรชอ	คอเขียนอิว
ท ๓๓	อิกาชอ	คอสอทัน
ท ๓๒	อิกาชอ	คอสอคน
ท ๓๓	อิกาชอ	คอสอเอียบ
ท ๓๔	บทรชอ	คอเขียนคน

พระยาประคิพัทธภูบาล (คอຍู่ເທລ ຣະນອງ) บทรพระชาค่าง
 สุวิท (คอສິມກ້ອງ) มียทรอิกา คือ

ท ๓ อิกาชอ เกอ เป็นหม่อมห้ามในหม่อมเจ้าวิบูลย์

ท ๒ อิกาชอ ชิต เป็นภรรยาหม่อมภพพิชิต (คอຍู่ເຕີບນ)

บทรพระยารุณราชโกศากร (คอສິມເຕັກ ຣະນອງ)

ท ๓ อิกาชอ กุล เป็นภรรยาพระศรีสยามกิจ ผู้ช่วยกงสุลสยาม

ณสิงคโปร์

ท ๔ อิกาชอ น้อย ภรรยาพระปราบพลแสน

ท ๕ บทรชอ คอเขียนชิต หรือไช้ะ

ท ๖ อิกาชอ คล้อง เป็นหม่อมห้ามในหม่อมเจ้าชัชวลิต

ท ๗ บทรชอ คอเขียนเอ็ง หรือถ่าน

ท ๘ บทรชอ คอเขียนจิว หรือเหลอ

พระยาวิเศษฤๅณประคิษฐมหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณระนอง)

หลวงศรีโลหภูมิพิทักษ์ (คอขยับัว ฅระนอง) บุตรพระยา
 คำรงสุวิศ (คอชิมก้อง) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑	บุตรชอ	คอเขียนจัน
ที่ ๒	บุตรชอ	คอเขียนชู้
ที่ ๓	ธิดาชอ	คอชกหลู
ที่ ๔	บุตรชอ	คอเขียนชวค
ที่ ๕	ธิดาชอ	คอชกเขียน
ที่ ๖	ธิดาชอ	คอชกเคียม
ที่ ๗	บุตรชอ	คอเขียนชุ่น
ที่ ๘	ธิดาชอ	คอชกอ้วน
ที่ ๙	ธิดาชอ	คอชกลุ่น
ที่ ๑๐	ธิดาชอ	คอชกเง็ง
ที่ ๑๑	บุตรชอ	คอเขียนกั
ที่ ๑๒	บุตรชอ	คอเขียนอ้น
ที่ ๑๓	บุตรชอ	คอเขียนเฉียง
ที่ ๑๔	บุตรชอ	คอเขียนอี่
ที่ ๑๕	บุตรชอ	คอเขียนจุ่น
ที่ ๑๖	บุตรชอ	คอเขียนเจียม

นายคอบู้วัน หรือข้าง ฅระนอง บุตรพระยาตำรางสุรวิค
 (คอซิมก๊อง) มีบุตรธิดา คือ
 ที่ ๑ ธิดาชื่อ อำนวย
 ที่ ๒ บุตรชื่อ การุญ

นายคอบู้ซ่อง ฅระนอง บุตรพระยาตำรางสุรวิค (คอซิมก๊อง)
 มีบุตรธิดา คือ
 ที่ ๑ ธิดาชื่อ จง
 ที่ ๒ ธิดาชื่อ อานัน
 ที่ ๓ บุตรชื่อ เขียนก้อ

สาบหลวงศรีสมบัติ (คอซิมจั่ว)

นายคอบู้กัต ฅระนอง บุตรหลวงศรีสมบัติ (คอซิมจั่ว)
 มีบุตร คือ
 ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเขียนเฮ็ก

สาบพระยาอัยภูงคตทิสร์รักษา (คอซิมขิม)

นายคอบู้เซียด ฅระนอง บุตรพระยาอัยภูงคตทิสร์รักษา
 (คอซิมขิม) มีบุตรธิดา คือ
 ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเขียนโก
 ที่ ๒ ธิดาชื่อ เซียว
 ที่ ๓ ธิดาชื่อ เขียว

นายคอบุโณ ฌระนอง

บุตรพระยาอภัยวงศกตทศรักษา

(คอชิมขิม) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ บุตรชอ คอเขียนน้ำ

ที่ ๒ บุตรชอ คอเขียนตัก

ที่ ๓ ธิดาชอ ชอจัน

พระรัตนเศรษฐี (คอบุติก ฌระนอง)

บุตรพระยาอภัยวงศกต

ทศรักษา (คอชิมขิม) มีบุตรธิดา คือ

ที่ ๑ ธิดาชอ เพ็กเอียง

ที่ ๒ บุตรชอ คอเขียนไช้

ที่ ๓ บุตรชอ คอเขียนฮวน

ที่ ๔ ธิดาชอ คอเพ็กจัน

ที่ ๕ ธิดาชอ คอเพ็กเซ็ก

ที่ ๖ บุตรชอ คอเขียนตอง

ที่ ๗ ธิดาชอ คอเพ็กเกยว

ที่ ๘ บุตรชอ คอเขียนเฮ่า

ที่ ๙ ธิดาชอ คอเพ็กซิม

ที่ ๑๐ ธิดาชอ คอเพ็กไยบ

นายคอบู้แบ็ก ฅระนอง
 (คอชิมชิม) มีบครอิกา คือ
 ที่ ๑ อิกาซอ คอด้วเพ็ก
 ที่ ๒ อิกาซอ คอด้วเม้ง
 ที่ ๓ บครซอ คอเขียนเฮก

บครพระยาอัยวงคตทศรักรา

นายคอบู้ฮัน ฅระนอง
 (คอชิมชิม) มีอิกา คือ
 ที่ ๑ อิกาซอ คอด้วโฮ

บครพระยาอัยวงคตทศรักรา

นายคอบู้เขียง ฅระนอง
 (คอชิมชิม) มีบครอิกา คือ
 ที่ ๑ บครซอ คอเขียนเจียก
 ที่ ๒ บครซอ คอเขียนเลยม
 ที่ ๓ อิกาซอ คอเพ็กทอง
 ที่ ๔ บครซอ คอบอนน
 ที่ ๕ อิกาซอ คอเพ็กงวค

บครพระยาอัยวงคตทศรักรา

สาขพระยาจรรุณราชโกศการ (คอชิมเต็ก)

หลวงสโมสรรราชกิจ (คอปูเงิน ณะระนอง)

บุครพระยาจรรุณ

ราชโกศการ (คอชิมเต็ก) มีบุครชิกา คือ

- ที่ ๑ อิกาชอ เจียร
 ที่ ๒ อิกาชอ สวน
 ที่ ๓ บุครชอ คอเขียนหงวน
 ที่ ๔ อิกาชอ กระ้าง
 ที่ ๕ อิกาชอ คอรับง้อ
 ที่ ๖ อิกาชอ แส
 ที่ ๗ อิกาชอ องุ่น
 ที่ ๘ บุครชอ คอเขียนทัว
 ที่ ๙ บุครชอ คอเขียนเง็ก
 ที่ ๑๐ บุครชอ คอเขียนคุ่น
 ที่ ๑๑ อิกาชอ อรณ
 ที่ ๑๒ อิกาชอ ีวัง
 ที่ ๑๓ อิกาชอ สอง
 ที่ ๑๔ บุครชอ คอเขียนค่น
 ที่ ๑๕ บุครชอ คอเขียนค่า
 ที่ ๑๖ อิกาชอ ส่าว
 ที่ ๑๗ บุครชอ อคม

ถึงแก่กรรมแล้ว

ที่ ๓๘ บุตรชอ แคง

ที่ ๓๙ อิกาชอ สากกร

พระบาทวิวัฒนากร (คอขู่เทียน ฌระนอง) บุตรพระขารุญราช
โภคากร (คอชิมเต็ก) มีบุตรอิกา คือ

ที่ ๑ อิกาชอ พยง

ที่ ๒ อิกาชอ พยอม

ที่ ๓ อิกาชอ พยง

ที่ ๔ บุตรชอ คอเขียนชก หรือเคลิม

ที่ ๕ อิกาชอ พยง

นายคอขู่ลิบ ฌระนอง บุตรพระขารุญราชโภคากร (คอชิมเต็ก)
มีอิกา คือ

ที่ ๑ อิกาชอ คอเตียวชง

ที่ ๒ อิกาชอ คอเง็กเลียง หรือหลง

ขุนพรประศาสน์ (คอขู่ห้วย ฌระนอง) บุตรพระขารุญราช
โภคากร (คอชิมเต็ก) มีบุตรอิกา คือ

ที่ ๑ อิกาชอ เนือง

ที่ ๒ บุตรชอ เล็ก

รองอำมาตย์โท คอยู่ฉ้วน (ฅระนอง) บุตรพระยาจรรยา

โกศากร (คอซิมเท็ก) มีธิกา คือ

ที่ ๑ ธิกาชื่อ เออน

ที่ ๒ ธิกาชื่อ ส่อง

พระระนองบุรีศรีสมุทเขต (คอยู่โง้ย ฅระนอง) บุตรพระยา

จรรยาโกศากร (คอซิมเท็ก) มีบุตรธิกา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ เม็กขัว

ที่ ๒ ธิกาชื่อ นางพาด

ที่ ๓ บุตรชื่อ กุญญ

ที่ ๔ ธิกาชื่อ เต็ก

ที่ ๕ ธิกาชื่อ เอียบก

ที่ ๖ บุตรชื่อ ทั

ที่ ๗ ธิกาชื่อ ปุก

ขุนราชรัชฎากร (คอยู่ฉำ ฅระนอง) บุตรพระยาจรรยา

โกศากร (คอซิมเท็ก) มีบุตรธิกา คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อ ประสงค์

ที่ ๒ ธิกาชื่อ ประสย

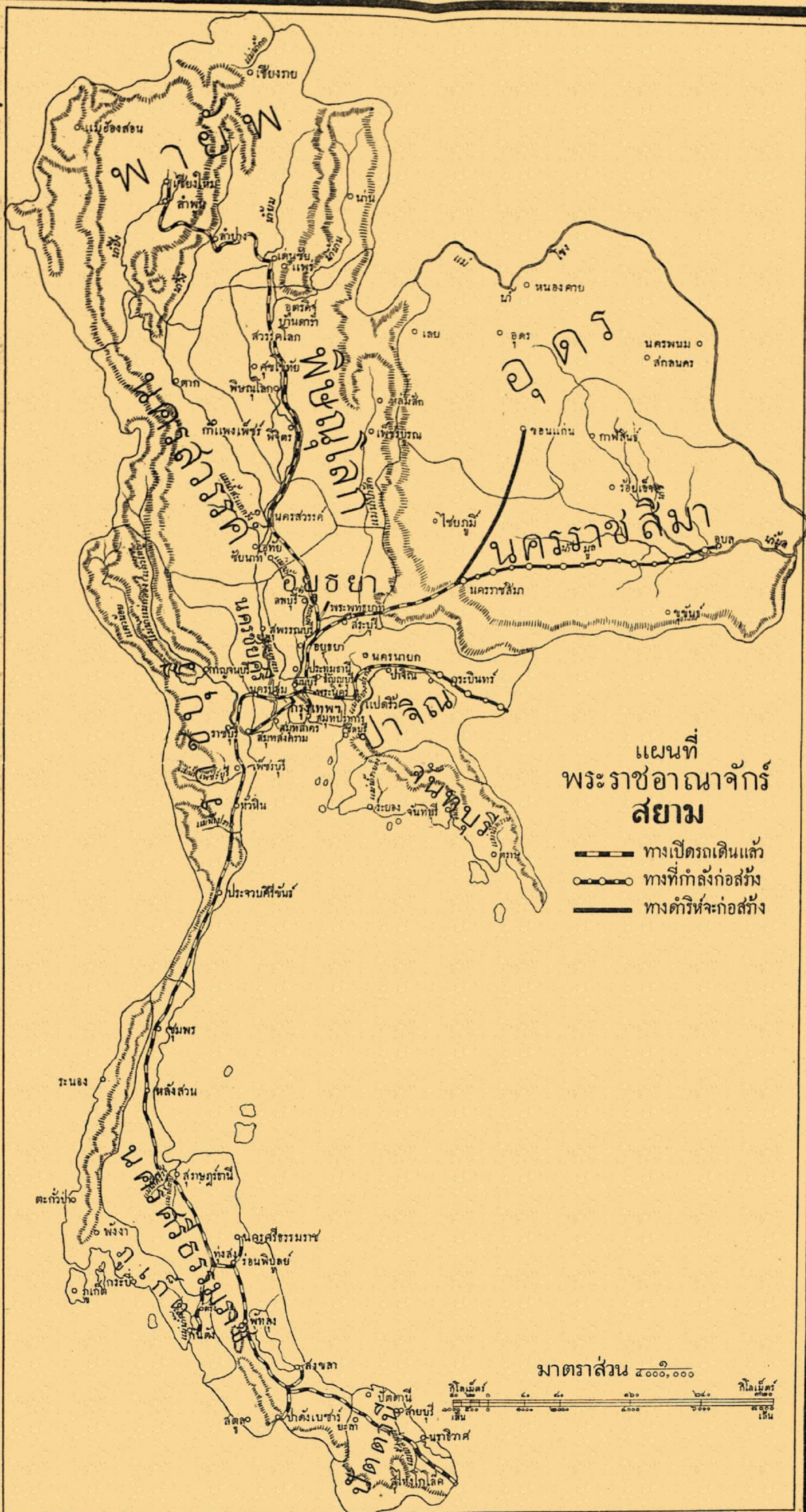
หลวงสุริยามาศย์ (เพิ่ม ณะรอง) บุตรพระยาจรรยาชาวโลกาการ
 (คอซิมเต็ก) มีบุตรธิดา คือ
 ที่ ๑ ธิดาชื่อ กุล
 ที่ ๒ บุตรชื่อ สกล

นายร้อยตรี คอยู่ชก ณะรอง บุตรพระยาจรรยาชาวโลกาการ
 (คอซิมเต็ก) มีธิดา คือ
 ที่ ๑ ธิดาชื่อ นันทา

นายร้อยเอก จมื่นรณภพพิชิต (คอยู่เคียน ณะรอง) บุตร
 พระยาจรรยาชาวโลกาการ (คอซิมเต็ก) มีบุตรธิดาคือ
 ที่ ๑ ธิดาชื่อ จิตรา
 ที่ ๒ บุตรชื่อ ทาส
 ที่ ๓ บุตรชื่อ กำธร
 ที่ ๔ ธิดาชื่อ ระชัค
 ที่ ๕ เต็กซาบ (ยังไม่ได้ตั้งชื่อ)

สายพระยารัชฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี)

พระยารัชฎาธิราชภักดี (คอยู่จ่าย ณะรอง) บุตรพระยารัชฎา
 นุประดิษฐ์ (คอซิมบี) มีบุตร คือ—
 ที่ ๑ บุตรชื่อ คอเขียนแจ้ง หรือ อิศ.

แผนที่
พระราชอาณาจักร
สยาม

- ทางเปิดรถเดินแล้ว
- - - ทางที่กำลังก่อสร้าง
- ⋯⋯⋯ ทางดำริที่จะก่อสร้าง

มาตราส่วน ๕๐๐๐,๐๐๐

